

Mokslo Lietuva

1941-ŪJŲ BIRŽELIO SUKILIMO SEPTYNIASDEŠIMTOSIOMS METINĖMS

■ 6 p.

ALGIMANTAS GRIGELIS APIE VYTAUTĄ GUDELĮ

■ 8-9, 14 p.

GERIAUSIOS 2010 m.

JAUNŲJŲ DISERTACIJOS

■ 7 p.

■ 10 p. Kunigo Jono Katelės pradėti darbai ir mūsų laikas

■ 11 p. Apie šiuolaikinio meno centrą

Nr. 11(455)

Leidžiamas nuo 1989 m., du kartus per mėnesį

Gegužės 12-ąją Vilniuje, Žvėryne atidengtas paminklas žymiam poetui simbolistui, rusų poezijos sidabrinio amžiaus vienam iš žymiausių atstovų, Lietuvos ir lietuvių bičiuliui Konstantinui Balmontui (1867–1942). Vieta paminklui parinkta kaip reta vykusi – jaukios Latvių gatvės skverelis, kur čiulba paukščiai ir pakanka natūralios žalumos. Poetui, kuris taip nemėgo didelių miestų ir minios triukšmo, toks sąlytis su gamta turėtų patikti. Paklausti jo paties negalėsime, bet laimei poeto eilėraščiai mums atsako į daugybę klausimų, o kartais pasako ir gerokai daugiau negu įstengiamo įdėti į klausimą.

Poeto Konstantino Balmonto paminklas Vilniuje (skulptorius Mindaugas Šnipas)

Gegužę Žvėrynas pražydo Konstantino Balmonto poezijos žiedais

Yra ir dar kelios priežastys, dėl ko paminklas atsirado būtent šiame žaliame Vilniaus kampelyje. Tvirtinama, kad būtent Žvėryne, tik 1901 m. prijungtame prie Vilniaus miesto teritorijos ir pradėtame užstatinėti gyvenamaisiais namais, poetas buvo apsistojęs 1914 m., kai pirmą kartą lankėsi Vilniuje... Latvių gatvėje yra ir Rusijos ambasada – šis faktas veikiausiai taip pat turėjo įtakos pasirenkant vietą paminklui.

Žvelgiant iš toliau, paminklo gali ir nepastebėti – taip susilieja su medžiais, aplinka. Gerai apgalvotas skulptoriaus Vilniaus dailės akademijos docento Mindaugo Šnipo sprendimas – „ištirpdyti“ medžiagą, iš kurios kurtas paminklas, gyvybę kuriančioje gamtoje, pasiekti materijos persilieimo į dvasinę substanciją. Apie kokias *in* ir *jan* energijas ir kitas subtilias materijos ir dvasios vibracijas kurdamas savąjį Poetą gal tuo metu skulptorius ir negalvojo, savo idėjai įprasminti veikiausiai ieškojo kitų sąvokų ir žodžių, o gal buvo pasidavęs

■ Nukelta į 4 p.

Bėgantis laikas neišblukino šio mokslo vyro vardo

Stanislovo Bonifaco Jundzilo 250-osioms gimimo metinėms

Gegužės 5–6 d. Vilniaus universitete vyko žymaus Lietuvos gamtininko, botaniko profesoriaus Stanislovo Bonifaco Jundzilo (1761–1847) gimimo 250-osioms metinėms skirta tarptautinė konferencija „Gamtos mokslai XIX a. pradžioje, jų raida ir sąsajos su šiandiena“. Dalyvavo pranešėjai iš Lenkijos, Švedijos, Austrijos, suprantama, ir Lietuvos. Neatvykus Baltarusijos mokslininkams, konferencijos programa buvo sutrumpinta, antrą dieną pasitenkinta tik ekskursija po Vilniaus senamiestį ir Sereikiškių parką. Taip pat aplankytos Vilniaus Bernardinų kapinės, kur palaidoti profesoriai S. B. Jundzilas ir Juozapas Jundzilas (1794–1877).

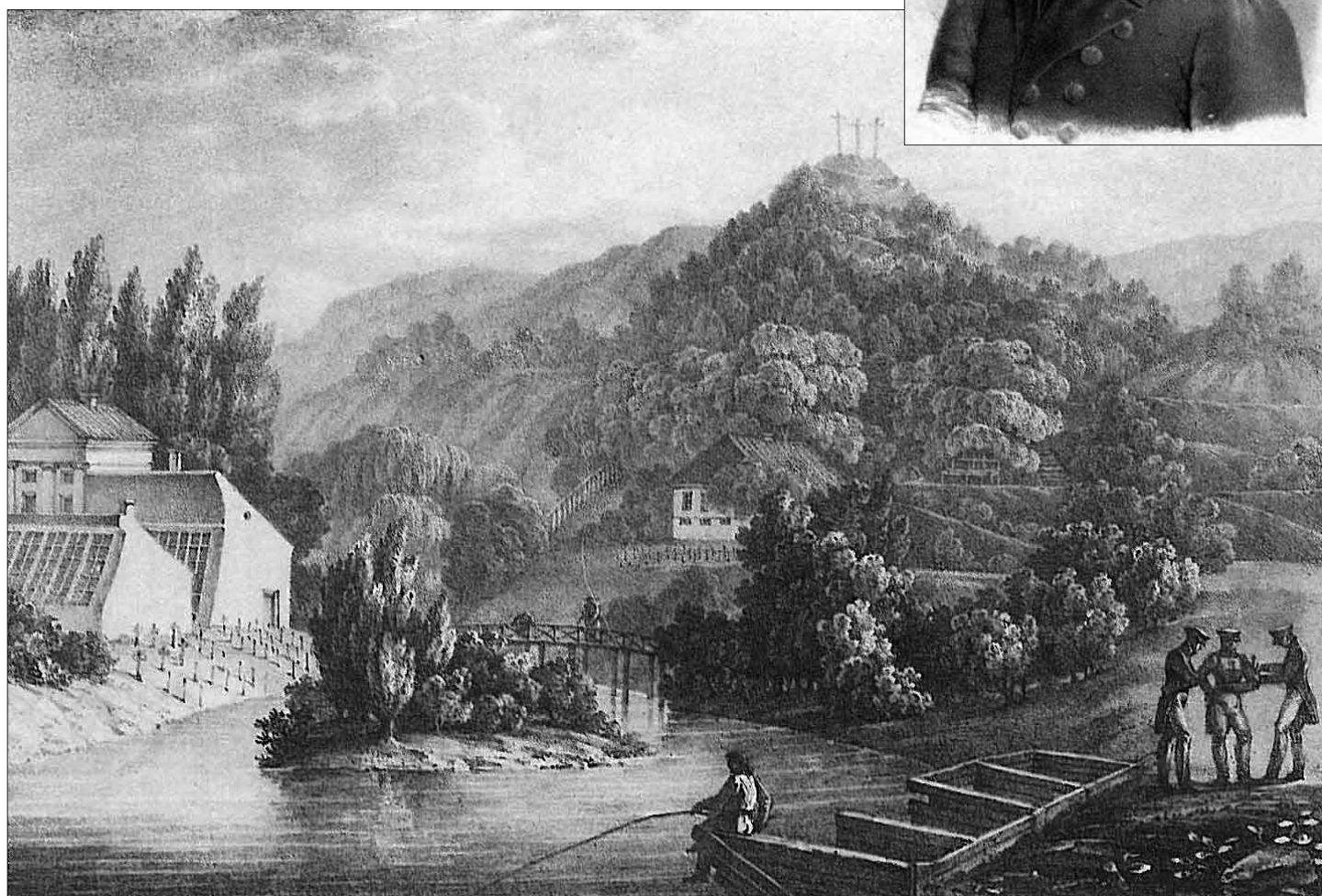
Konferencijos dalyvius ir svečius pasveikino Vilniaus universiteto akademiinių reikalų prorektorius dr. Juozas Galginaitis ir šalies, kuri pasauliui davė Karlą Linėjų, atstovė – Švedijos ambasadorė Ulrika Cronenberg-Mossberg.

Įspūdingus pranešimus padarė taip pat ir svarbiausieji konferencijos organizatoriai – Vilniaus pilių valstybinio kultūrinio rezervato direktorė **Audronė KASPERAVIČIENĖ** („Vilniaus universiteto Botanikos sodo ansamblis Sereikiškėse“) ir Vilniaus universiteto Botanikos sodo direktorius dr. **Audrius SKRIDAILA** („S. B. Jundzilas ir Vilniaus universiteto Botanikos sodas“). Su jais ir aptarsime prof. **Stanislovo Bonifaco JUNDZILO** veiklą ir indėlį į Vilniaus universiteto botanikos sodo kūrimą. Prie pokalbio taikliomis pastabomis taip pat prisidės rezervato direktijos vyriausioji specialistė soc. m. dr. **Angelė Danutė ČEPĖNAITĖ**, Mykolo Romerio universiteto docentė.

Pridursime, kad konferencijos dalyviai taip pat dalyvavo Vilniaus universiteto Baltojoje salėje atidarant S. B. Jundzilo 250-mečiui skirtą parodą. Mokslininko sukakčiai skirtoji paroda „Vilniaus

universiteto profesorius S. B. Jundzilas – Botanikos sodo puoselėtojas“ veikė ir Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių bibliotekoje.

■ Nukelta į 2 p.

Karolis Račinskis. Vilniaus universiteto botanikos sodas, 1835 m. (litografija)

Bėgantis laikas neišblukino šio mokslo vyro vardo

Stanislovo Bonifaco Jundzilo veiklą nagrinėjame su Audrone Kasperavičiene, Audriumi Skridaila ir Angele Čepėnaite

■ Atkelta iš 1 p.

Vienas iš garbingos trijulės

Mokslo Lietuva. Tarp Vilniaus universiteto botanikos sodo kūrėjų trys pavardės išties įspūdingos – prancūzo Žano Emanuelio Žilibero (Jean Emmanuel Gilibert, 1741–1814), vokiečio Johano Georgo Forsterio (Johann Georg Adam Forster, 1754–1794), kurio motina vokietė, o tėvas – škotų emigrantų palikuonis, ir mūsiesio Stanislovo Bonifaco Jundzilo. Ž. E. Žiliberas – pirmasis pradėjęs Lietuvos floros tyrimus, pavadintas net Lietuvos botanikos „tėvu“, o J. G. Forsteris įgijo pasaulyje pagarsėjusio gamtininko ir keliautojo šlovę. Ką pasaulis, ar bent jau mokslo pasaulis, žino apie mūsų kraštietį, iš Jasionių dvarelį Varėnavo apylinkėse Lydos pavietė kilusį S. B. Jundzilą? Kad buvo filosofijos ir teologijos mokslų daktaras, Gamtos mokslų katedroje dėstė botanikos kursą, rūpinosi botanikos sodu

Stanislovo Bonifaco Jundzilo gimimo 250-osioms metinėms skirtoje konferencijoje. Pirmoje eilėje – konferencijos organizatoriai Vilniaus pilių valstybinio kultūrinio rezervato direktorė Audronė Kasperavičienė, Vilniaus universiteto Botanikos sodo direktorius dr. Audrius Skridaila ir rezervato direktijos vyriausioji specialistė soc. m. dr. Angelė Danutė Čepėnaite

mokykla) rektorius prof. Martyno Počobuto pakviestas atvyko į Vilnių, tapo pirmuoju Gamtos istorijos katedros profesoriumi, mineralogijos kabineto ir botanikos sodo kūrėju. Šis pirmasis Vilniuje botanikos sodas buvo įkurtas dabartiniame Pilies gatvės Nr. 22 kieme, buvusiam Medicinos kolegijos (*Colegium medicum*) kieme. Tai buvo dar ganėtinai kuklus botanikos sodas, turėjęs labiau taikomąją paskirtį LDK Vyriausiosios mokyklos

nuopelnei buvo itin reikšmingi. Jam vadovaujant, Botanikos sodas iš Medicinos kolegijos kiemo buvo perkeltas į puikų, tegu ir apleistą, sklypą šalia Vilnios upės. Sodui atiteko labai vykusioji vieta tolesnei sodo plėtrai – tai antrojo Vilniaus universiteto botanikos sodo direktoriaus J. G. Forsterio nuopelnas. Šios vietovės vaizdas labai skyrėsi nuo to, kurį matome XIX a. pirmos pusės graviūrose, su iš Vilnios upės atsišakančiais kanalais, tvenkiniais, šaltiniuota teritorija, S. B. Jundzilo vadovavimo sodui metu pastatytomis oranžerijomis. S. B. Jundzilui pradėjus kelti universiteto botanikos sodą į Sereikiškės, ši vietovė buvo gerokai apleista, bet sodui tinkama: truputį nelygi, kalvota, tvenkinuota, išraižyta kanalų.

A. Čepėnaite. S. B. Jundzilas rašo, kad šioje teritorijoje aptikęs dvi dideles duobes, kurias jam teko užverst.

A. Kasperavičienė. Tas duobes kūdrams iškasti liepė prof. Ferdinandas Špicnagelis (1760–1826), iš kurio S. B. Jundzilas 1799 m. ir perėmė vadovavimą Vilniaus universiteto Botanikos sodui Sereikiškėse. Tai buvo lyg savotiškas priemiestis ir pietryčius nuo Pilies kalno, senosios ir naujosios Vilnios vagų ir iš upės iškasto tiesaus kanalo suformuotoje saloje. F. Špicnagelis šalia kanalo (maždaug toje vietoje, kur dabar Barbaros Radvilaitės gatvės šiaurinė dalis) buvo pasistatęs namą ir nedidelį malūną. Tai buvo komercinė malūnų teritorija, stovėjo ir Karališkasis malūnas, įvairios dirbtuvės prie kanalo, kurio seniai nebėra, bet jį primena Sereikiškių parko centrinė alėja, prasidedanti kaip tik to buvusio kanalo vietoje.

Šią vietą G. Forsteris parinko Vilniaus universiteto botanikos sodui perkelti, o pirmasis tvarkyti pradėjo F. Špicnagelis. Tuos darbus tęsė S. B. Jundzilas, kuriam F. Špicnagelio projektas ir pradėtieji darbai nepatiko, tad jis ėmėsi tą sodą kurti savaip. Sukūrė tarsi sodą-muziejų, universiteto vaizdinę priemonę, kur lankytojas galėjo susipažinti su retomis augalų rūšimis ir visu tuo, ko reikia universitetiniam botanikos sodui.

A. Čepėnaite. Ėmęs vadovauti botanikos sodui, S. B. Jundzilas jau turėjo

šešerių metų Europos sodų priežiūros ir puoselėjimo, tarp jų ir garsiojo Šionbruno (Schönbrunn) sodo Vienoje, patirties. Pirmąjį botanikos sodą jau buvo įkūręs Ščiutinė (dabar – Baltarusijos teritorija), o būdamas Vienoje, įkūrė vaistugijų augalų sodą Vienos veterinarijos mokykloje.

Botanikos sodui skirtame Sereikiškių sklype, pasak jo, nebuvo matyti sodo kūrimo ar botanikos žinių – „botanikos sodas dar turėjo būti sukurtas“. Žilibero pradėtam kurti sode Medicinos kolegijos kieme buvo „kukli, 16 uolekčių oranžerija“. Žilibero įpėdinis Forsteris, kaip pastebėjo Jundzilas, kiek galėdamas, prižiūrėjo Žilibero atvežtus augalus, nuolat primindamas Akademijai ir Edukacinei komisijai, kad ši vieta netinka sodo plėtojimui. Komisija „pavedė nupirkti sklypą su Aleksandravičiaus namu Sereikiškių priemiestyje“. Forsteris išvyko neįkūręs ten sodo, o Špicnagelis, pasak Jundzilo, turėjo pradėti įgyvendinti šią svarbią mokslui, šalį ir akademią garsinančią instituciją. Jau iš šių Jundzilo žodžių aiškiai matyti, koks didingas botanikos sodo vaizdinas kirbėjo šio mokslininko galvoje, kai jis ėmėsi šio sodo kūrimo.

Nenuvertinkime ir Ferdinando Špicnagelio

Audrius Skridaila. Apie Ferdinandą Špicnagelį paprastai atsiliepiama ne itin pagarbiai, bet tai ne visai teisinga. S. B. Jundzilas jautė F. Špicnagelio asmenyje konkurentą, jautėsi įsižeidęs, kad 1792 m. vadovauti botanikos sodui buvo paskirtas ne jis, o F. Špicnagelis. Tais pačiais metais S. B. Jundzilas išvyko stažuotis į Vieną, pamatė visą Europą, labai daug ten išmoko ir kupinas idėjų 1796 m. grįžo į Vilnių. Jo dėstyto programa ir idėja talpinti augalus skirstant į tam

tikras ekologines grupes, pagal jiems tinkančias sąlygas (pvz., drėgmę) ir šiandien puikiai tinka.

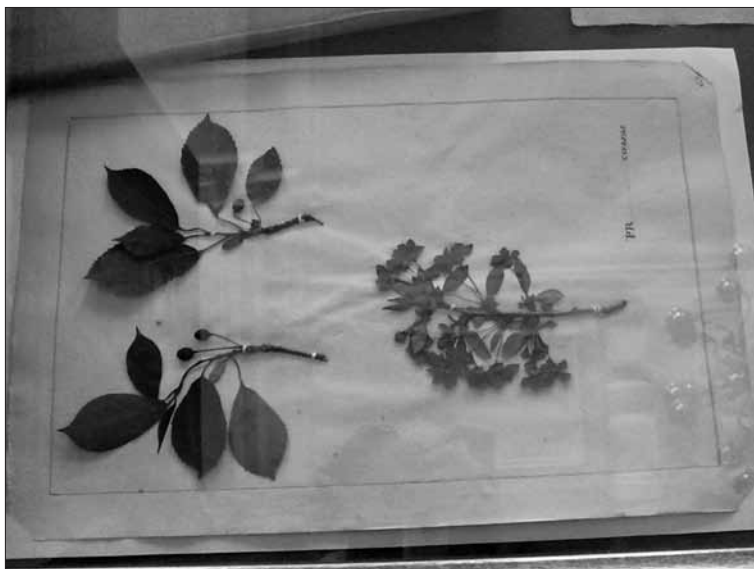
A. Čepėnaite. Nesutikčiau, kad S. B. Jundzilas matė F. Špicnagelyje savo konkurentą. S. B. Jundzilas labai vertino savo garsiuosius pirmtakus – Žiliberą ir Forsterį, o Špicnagelis, nebuvo tokio rango mokslo įžymybė. Pasak Jundzilo, jis buvo gydytojas, dirbęs Vengrijos grafo Apony dvare ir nebuvo susipažinęs su sodų kūrimu, priežiūra, „šiltnamių statyba ir augalų kultūra“, su botanika, mineralogija. Iš jo prisiminimų matyti, kad užsieniečiai profesoriai gaudavo nemažus atlyginimus, todėl tikėtasi ir jų didesnio indėlio į Lietuvos mokslą.

Tuo metu Jundzilas jau buvo gamtos mokslų figūra, todėl 1792 gegužės 16 d. Edukacinė komisija nusprendė jį paskirti gamtos mokslų profesoriumi, nepririšant šio paskyrimo prie akademijos ir suteikdama 200 raudonųjų aukšinių jo trokštamai užsienio stažuotei, leidusiai susipažinti su gamtos mokslų teorija ir praktiniais pasiekimais Lenkijoje, Austrijoje, Vokietijoje, Prahos mieste ir kitose vietovėse. Ši pažintis su Europos gamtos mokslais užsitęsė ir dėl politinių priežasčių net šešerius metus!

A. Skridaila. Nepamirškime, koks buvo laikotarpis. F. Špicnagelis Botanikos sodo vadovu paskirtas 1792 m. rudenį, o po trejų metų žlungo valstybė – Trečiasis Abiejų Tautų Respublikos padalijimas. Darbų finansavimas nutrūko, atėjusi rusų kariuomenė pradėjo savivaliauti, deginti tvorą, mieste chaosas ir visiškas netikrumas dėl ateities. Tokioje suirutėje F. Špicnagelis tiesiog neturėjo galimybės nuveikti didesnių darbų ir dar sukurti ką nors naujo. Tik po Jekaterinos II mirties, jau valdant Pavlui I, faktiškai 1801 m. išsprendė tolesnis Vilniaus akademijos (universiteto) likimas, kai jau dvejus metus sodui vadovavo S. B. Jundzilas.

A. Kasperavičienė. Iš pradžių botanikos sodui skirtasis sklypas buvo nedidelis, bet vėliau buvo plečiamas ir tapo pakankamai erdvas. Tai buvo brangi mokslo ir mokslo priemonė, bet S. B. Jundzilas labai vykusiai įgyvendino J. G. Forsterio sumanytą botanikos sodo išplėtimo idėją. Dėl S. B. Jundzilo pastangų Vilniaus universiteto botanikos sodas išsiplėtė, praturtėjo vertingais augalais ir ne tik nenusileido kaimyninių kraštų botanikos sodams, bet daugelį net ir gerokai lenkė. S. B. Jundzilas sugebėjo universiteto vadovams įrodyti, kaip svarbu plėsti botanikos sodą. Tai ir atsakymas, kaip vertintinos sodui vadovavusio direktoriaus pastangos.

A. Čepėnaite. Norisi priminti Karlo Linėjaus botanikos sodą Upsaloje. Jį 1655 m. įkūrė medicinos profesorius Olofas Rudbekas vyresnysis, o Karlas Linėjus, 1741 m. tapęs Upsalos universiteto medicinos profesoriumi, jį sutvarkė ir išpuoselėjo taip, kad tą sodą ir šiandien žino visos pasaulio.

Iš Z. B. Jundzilo parodos ekspozicijos

ir gamtos mokslų kabinetu? Kad parašė puikius veikalus – „Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės natūraliai augančių augalų pagal Linėjaus sistemą aprašymas“, „Lietuvos augalų aprašymas pagal Linėjaus sistemą“, išleido vadovėlį „Botanikos pradmenys“. Ir vis dėlto, ar S. B. Jundzilo vardas nenublinksta šalia pirmųjų dviejų vardų?

Audronė Kasperavičienė. Ž. E. Žiliberas į Vilnių atvyko jau turėdamas didelę botanikos sodų projektavimo patirtį. Buvo suprojektavęs botanikos sodą Lione, Prancūzijoje, nors projektas ir nebuvo įgyvendintas. Pakviestas Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės rūmų išdininko ir karališkųjų ekonomijų administratoriaus Antano Tyzenhauzo, įkūrė botanikos sodą Gardine. Vilniaus universiteto (aptariamam metu Vyriausioji Vilniaus

(universiteto) reikmėms. Sode auginotos vaistažolės, čia pat buvo vaistinė, tad ir sodas buvo skirtas augini labiau vaistingiesiems augalams.

Vilniuje botanikos sodas nebuvo didelė naujiena, nes Antakalnyje Sapiegų rūmų oranžerijose augo apelsinmedžiai, bananai, palmės. Tik šie egzotiški augalai augini ne mokslo tikslams, kiek egzotiškų augalų kolekcionavimui. Universitete ir kai kurių didikų rūmuose buvo įrengtos kumkšterijos, kur buvo kaupiamos įvairiausios įdomybės, tarp jų ir nematomi augalai.

Vyriausioje mokykloje (universitete) įkūrus Medicinos fakultetą botanikos sodas pradėjo keisti savo paskirtį: pradėta augini daugiau augalų pažinimo tikslais, atskleidžiant jų įvairovę, skirtingų kraštų augalus, imta statyti oranžerijas. Šioje veikloje S. B. Jundzilo

Mokslo Lietuva

Geriami skaitytojai, laikraštį *Mokslo Lietuva* galite prenumeruoti ne tik pašto skyriuose, bet ir internetu, tinklalapyje www.prenumerata.lt. Taip pat galima prenumeruoti prekybos centrų MAXIMA XX ir MAXIMA XXX informacijos skyriuose.

Dėl to Linėjaus vardu ir vadinamas. Panašiai yra ir su Vilniaus botanikos sodu. Nors jo kūrimo pradininkai – Ž. E. Žiliberas, J. G. Forsteris, F. Špicnagelis, Vilniaus akademijos Gamtos mokslų katedros profesoriai, kurie vadovavo ir Botanikos sodui, bet tikrasis sodo kūrėjas išlieka S. B. Jundzilas. Jo dėka sodas įgijo tikrąją reikšmę ir vertę. Per daugiau kaip 25 jo vadovavimo sodui metus nuo 1799 m. iki 1824 m. augalų skaičius išaugo nuo 492 iki 6 565. Tik 1824 m. Jundzilui trūko kantrybė. Apie 1806 m. po incidento su prokuroro žmona, kuri botanikos sode elgėsi neleistinai, S. B. Jundzilas paprašė universiteto tarybos priimti sprendimą, kad sodo lankymas būtų įmanomas tik su sodo direktoriaus leidimu.

Kovėsi kaip liūtas už jam patiktą botanikos sodą

ML. *Kiek XIX a. pradžioje, t. y. S. B. Jundzilo laikais, Vilniaus universiteto botanikos sodas buvo prieinamas lankytojams? Juk ne iš karto tapo viešu ir miesto tikslams skirtu sodu.*

A. Kasperavičienė. Iš pradžių botanikos sodas nebuvo viešas, visiems norintiems nebuvo prieinamas. Suprantama, kad rusų valdžios asmenys ir kariškiai, kaip ir žymesnieji miestiečiai su savo svečiais iš anksto susitarę galėjo jame lankytis. Sodas buvo atviras kolekcininkams, augalais besidomintiems asmenims, su kuriais buvo vykdomi ir augalų mainai. Vėliau buvo įvestas mokeskis už lankymąsi sode. S. B. Jundzilas priešinosi visuotiniam sodo lankymui, kaip sakytą, jis buvo įkurtas mokslo tikslams, o lankytojai įneša bereikalingą sumaištį. Vis dėlto Universiteto sodas buvo atviresnis už privačius didikų sodus, bet visai atviru miestui ar visuomenei jo nepavadinant.

ML. *Ar tas užsisklendimas nuo visuomenės nebuvo ėjimas prieš jau nusistovėjusią tam tikrą tradiciją? Buvo įsitvirtinęs tarsi universitetinės kultūros paprotys: profesoriams skaityti paskaitas ne vien studentams, bet ir visuomenę supažindinti su mokslo naujovėmis, su savo ir kitų mokslininkų tyrinėjimais, demonstruoti eksperimentus. Gero tono požymis visuomenę vertė domėtis mokslu. O S. B. Jundzilas atstato krūtinę gina savo augalų šventovę nuo didesnio lankytojų antplūdžio, jei būtų galėjęs, gal net būtų uždavęs sodą nuo masinių lankytojų.*

A. Čepėnaitė. S. B. Jundzilas buvo priverstas ginti retus sodo augalus, jo įvairovę – juk kai kurie augalai, kaip antai *Cucurbita Cerifera* augo tik šiame ir Gorenkų botanikos sode prie Maskvos. Kaip Jundzilas galėjo nesipiktinti, kai kartą toks žemaitis bajoras Gurskis su moterų kompanija 10 valandą vakaro išlaužė tvoroje plyšį ir švaistėsi po botanikos sodą. Iširdęs Jundzilas įsakė tik su jo leidimu į sodą leisti bet kuriuos lankytojus, niekam nedarant išimties. Todėl tik išrašius leidimą buvo galima į sodą patekti.

A. Kasperavičienė. Nuo kai kurių neprašytų lankytojų tas sodas, matyt, nukentėjo, tad Jundzilas ir stengėsi apsaugoti jam patiktą sodą nuo minios ir neišmanančių, kaip reikia botanikos sode elgtis. Vilniaus miestui šis botanikos sodas buvo svarbus, jame vykdavo įvairūs renginiai, tad sodas labai gyvino miesto gyvenimą, kuris sukosi apie universitetą, taigi ir apie botanikos sodą. Tam tikri gyventojų sluoksniai juo labai domėjosi, keisdavosi retų augalų sėklomis, buvo suinteresuoti tolesne sodo plėtra.

ML. *Ar universitetas tebegyveno gan uždarytą gyvenimą kaip ir jėzuitų laikais iki 1773 m., naudojosi autonomijos teise*

nieko neįsileisti į savo padalinius be vadovybės žinios?

A. Skridaila. Iš tiesų universitetas jau buvo atviras visuomenei. Tiesa, kartais buvo kaltinamas jezuitiškumu, uždaramu. Net ir griežtasis S. B. Jundzilas iš pradžių nepuolė botanikos sodo uždarinėti, bet kai savivaliautojai prarado bet kokį saiką, buvo nepaisoma sodininkų išpėjimų, skinamos gėlės ir raunami vertingi augalai, S. B. Jundzilui trūko kantrybė. Apie 1806 m. po incidento su prokuroro žmona, kuri botanikos sode elgėsi neleistinai, S. B. Jundzilas paprašė universiteto tarybos priimti sprendimą, kad sodo lankymas būtų įmanomas tik su sodo direktoriaus leidimu.

ML. *Ar per šį faktą neatsiskleidžia S. B. Jundzilo charakteris, būdo bruožai? Susidaro įspūdis, kad buvo griežtos rankos sodininkas.*

A. Čepėnaitė. Tas griežtumas buvo mokslo labui, o ne savo įnoriams tenkinti. Jis rašė, kad šitaip kovojęs su tamsumu ir neišmanymu.

Botanikos sodas – mokslo ir pažinimo skatinimui

A. Kasperavičienė. Jei peržvelgtume, kaip Europos šalyse tuo metu tvarkėsi botanikos ar miesto sodai, net parkai didesniuose miestuose, tai pamatytume, kad tos teritorijos dažniausiai būdavo aptvertos, nakčiai užrakintos, nors iš ryto į juos galėjo būti laisvas įėjimas. Panaši tvarka Europos šalyse galioja ligi šiol. Pavyzdžiui, Sansousi parkas Potsdame, Vokietijoje, nakčiai užrakinamas. Tvarka turi būti, o ypač ten, kur auga vertingi augalai. Tad S. B. Jundzilo griežtas tvarkymasis suprantamas ir visiškai pateisinamas. Dabar už pinigus arba labai didelius pinigus galima įsigyti net egzotiškiausių augalų. Mes kalbame apie XVIII a. pabaigą – XIX a. pradžią – kai kuriuos retus augalus buvo tiesiog garbės reikalas turėti Europos botanikos soduose, net ir kai kurių rūmų ar dvarų soduose.

ML. *Aptariamą metu botanikos sodai buvo ir visuomenės kultūrinimo priemonė. Bent jau Jundzilas šį kultūrinimo darbą, sprendžiant iš visko, atliko pavyzdinčiai, pratino deramai elgtis su gamtos ir žmonių rankomis sukurtais dovanomis.*

A. Kasperavičienė. Pridurčiau, kad botanikos sodai buvo ir visuomenės švietimo priemonė, nes tie auginami ir kolekcionuojami augalai daugeliui žmonių buvo nematyti, atvežti iš tolimų kraštų. Tai buvo ir mokslo, pažinimo sklaida.

A. Skridaila. Prisiminkime, kokios tuo metu buvo susisiekimo priemonės ir galimybės pamatyti pasaulį. Sugrįžęs iš kelionės, kurią su Antanu Poška pradėjo 1929 metais, Matas Šalčius parašė knygą „Svečiuose pas 40 tautų“. Šeši knygos tomai buvo išspausdinti 1935–1936 m. ir buvo skaitytojų graibstytė graibstomi. Vien pažinimo prasme tuo metu tai buvo unikali knyga, o mes kalbame apie S. B. Jundzilo veiklą XIX a. pradžioje. Tuo metu botanikos sodo augalai Vilniaus visuomenėje atliko šiek tiek panašų vaidmenį į Mato Šalčiaus daug vėliau parašytą knygą, sodo augalai buvo tas pradžiamokslis, kuris mūsų krašto žmonėms padėjo susipažinti su tolimiausių kraštų gamtos sąlygomis, augalija ir kitais dalykais.

Buvo paminėti aristokratų, savo rūmuose ar dvaruose taip pat puoselėję sodus, veisę ir auginę retus augalus. Su tais žmonėmis S. B. Jundzilas neturėjo problemų, puikiai su jais sugyveno, gaudavo iš jų daug naujų augalų ir dėl tų dovanų ar apsigaitimo augalais ir

buvo papildomos Vilniaus botanikos sodo kolekcijos.

A. Kasperavičienė. Ar dažnai spaudoje, per televiziją mes išgirstame, kad štai mūsų botanikos soduose ar kitose mokslo institucijose pavyko išvesti naują augalų rūšį ir ji pavadinta lietuvišku ar kūrėjų vardu? Nebėra to. Persisitotinę įvykiams, informacija, mes prarandame sugebėjimą džiaugtis, žavėtis kad ir augalais. O juk būtent iš to pažinimo džiaugsmo ir atsiranda meilė gamtai, gyvybės reiškiniai formoms. Nebent siauroje mokslininkų, botanikų ar selekcininkų aplinkoje to pažinimo džiaugsmo dar esama, bet juk plačioji visuomenė rūpinasi kitais dalykais.

ML. *Visuomenė rūpinasi tuo, ką jai pakiša masinės informacijos priemonės. Jos todėl ir yra masinės, kad skirtos ne individualiam vartotojui, ne asmenybei, bet neindividualizuotai „masių“.*

A. Kasperavičienė. Nebent kas naują žvaigždę surastų, bet ir tai vargu ar pavyktų labiau sudominti ar sujaudinti visuomenę. Mes tik filmuose pamatome, kaip gėlių ar panašios draugijos nariai ateina pasižiūrėti besiskleidžiančio reto kaktuso ar kito ypatingo augalo. Mes praradome tai, kuo S. B. Jundzilo laikais mūsų Vilnius, bent jau miesto šviesuomenė, dar alsavo.

Vilniaus universiteto Baltojoje salėje prie S. B. Jundzilui skirtos parodos stendų

A. Čepėnaitė. Ir dabar alsuotų, jeigu Vilniui ir kitiems Lietuvos miestams visa tai būtų tinkamai pateikiama, pristatoma, gal net ir prasmingai sureikšminama.

... ir bendravimo su bendraminčiais forma

ML. *Botanikai, gamtininkai prarado tautos didvyrių aureolę. Bijau, kad dėl to labiau už gamtininkus nukentėjo pati visuomenė.*

A. Kasperavičienė. Seniau save gerbiančioms ponios ir inteligentiškiems vyrams buvo svarbu žinoti, kokie nauji augalai ar kolekcijos atsirado universitete, gero tono ženklas buvo su tomis naujovėmis susipažinti, viešai aptarinėti. Didelė garbė buvo gauti iš S. B. Jundzilo rankų sėklų ar retų augalų. Dabar didesniū žiauzūga sukeliama krepšinio rungtybės ar užsienio roko „žvaigždės“ koncertas. Būtent per S. B. Jundzilo ir kitų botanikų atsidavimą savo veiklai, moks-

lui, sugebėjimą patraukti, sudominti visuomenę klestėjo ir plėtėsi Vilniaus botanikos sodas, tapo plačiai žinomas ir vertinamas taip pat ir kitose šalyse, plito jo garsas. Visa tai atsirado dėl S. B. Jundzilo diplomatinės, o kur reikėjo – ir dėl jo griežtumo.

A. Čepėnaitė. Iš Jundzilo susirašinėjimo matyti, kad retą dieną jis negaudavo naujų augalų ar sėklų iš Europos šalių – Prancūzijos, Vokietijos, Austrijos, Lenkijos ir kt. Tai buvo jo gyvenimas ir bendravimo su bendraminčiais forma.

ML. *Per augalus mezgėsi ryšiai su kitais žmonėmis, taip pat ir kitų kraštų botanikos sodais, mokslininkais.*

A. Kasperavičienė. Jundzilo asmenybės patrauklumas kitiems žmonėms pirmiausia sietinas su jo paties santykiu ir požiūriu į augalus, jam patiktą rūpintį botanikos sodu.

A. Skridaila. Jundzilas nepaprastai mylėjo ir vertino augalus, iš tos meilės ir atsidavimo savo darbui kilo ir jo nepakantumai tiems, iš kurių jis nesulaukdavo supratimo ir deramos pagarbos savo veiklai. Tai visai nereikia, kad S. B. Jundzilas geros žinios būtų nenorėjęs pranešti visuomenei, viską tempė tik į savąjį sodą, juk jis net buvo kultūros ir literatūros žurnalo

gaikštiei generolienai Čartoryskai, kuri siekė papildyti savo išpuoselėtas sodininkystės aistrą esminėmis augalų teorijomis, sandaros žiniomis.

ML. *Domėjimasis ne tik literatūra, muzika ir menais, bet ir augalais buvo gero tono požymis?*

A. Skridaila. XIX a. tai išties buvo gero tono požymis – pažinti augalus. Dabartinis vadinamasis mūsų „elitas“ nėra iš tolo neprilygsta to meto aukštuomenei nei pagal išsilavinimą, nei pagal interesų platumą ir gylį.

A. Kasperavičienė. Aristokratiją nuo kitų gyventojų sluoksnių kaip tik ir skyrė įvairiapusis išsilavinimas, moralės kodekso laikymasis, dalyvavimas labdaringoje veikloje ir mecenavimo tradicija. XIX a. visa ši aukštoji aristokratijos kultūra smuko, ekonominiame gyvenime vis labiau ėmė vyravoti pirklių nuomas, o aristokratijos giminėms nusigyvenant, pamažu iš gyvenimo traukėsi ir mecenatystės reiškinys. S. B. Jundzilas gyveno ir veikė tų procesų sandūroje, tad jam dar teko patirti Lietuvos aristokratų mecenavimo įpročius ir galimybes. Jundzilas turėjo labai didelį aristokratijos palaikymą, nes tai buvo aristokratijos santykių su universitetu tradicija. Po Trečiojo Abiejų Tautų Respublikos padalijimo Vilniaus universitetas išliko kaip tam tikras krašto savasties simbolis, vienijanti LDK piliečius intelektualinę jėgą. Universitetas atliko istorinės atminties puoselėtojo vaidmenį iki pat jo uždarymo 1832 metais, net ir uždarytojo universiteto šviesa Lietuvos kultūroje buvo ryški net iki XIX a. vidurio.

Vilniaus universiteto botanikos sodas buvo kuriamas ir puoselėjamas tuo metu, kai šios idėjos visuomenėje buvo gerai suvokiamos ir plačiausiu būdu palaikomos. Suprantama, kad ir pats universitetas šiomis idėjomis buvo gyvas. Todėl botanikos sodo išlaikymui buvo skiriamos didelės lėšos, sodas buvo plečiamas, nuolat pratrinamas naujais retais augalais, statomos įspūdingos oranžerijos ir šiltnamiai. Botanikos sodui buvo dovanojami vis nauji žemės sklypai, tik už Vilnios plotą teko pirkti. S. B. Jundzilas galėjo samdyti sodininkus. Iš jo laiškų matyti, kad vieni sodininkai jam patiko, kiti neįtikdavo, nes profesorius buvo labai reiklus. Jeigu ankstesniais laikais didikai funduodavo bažnyčias, vienuolynus, tai Apšvietos epochoje daugiau buvo remiamas mokslas ir su universiteto veikla susiję objektai. Iki 1824–1825 m. buvo pastatyta arba sutvarkyta daug Vilniaus universiteto pastatų, atsirado ir dabar esanti Profesorių skaitykla, nebeveikusios Vilniaus Skaisčiausiosios Dievo Motinos cerkvės pastatas buvo pertvarkytas į universiteto anatomikumo teatrą, Sereikiškėse išplanuotas, išplėstas ir sutvarkytas Botanikos sodas ir daug kitų objektų, nors Abiejų Tautų Respublika jau buvo žlugusi.

Kai caro valdžia uždarė Vilniaus universitetą, daug retų augalų buvo išvežta į kitų imperijos miestų botanikos sodus. Buvęs Vilniaus universiteto botanikos sodas tapo miesto viešuoju sodu, įėjimas į jį buvo mokamas, vartai nakčiai buvo užrakinami, o sodininkai turėjo tam tikras juos išskiriančias kepure, tad prižiūrėdavo tvarką. Tai buvo tarsi muziejus po atviru dangumi, miesto gyvenimui išliko kaip labai svarbus darinys.

Bus daugiau

Kalbėjosi Gediminas Zemlickas

LIETUVOS BIČIULIAI

Gegužę Žvērynas pražydo Konstantino Balmonto poezijos žiedais

■ Atkelta iš 1 p.

intuicijos jėgai. Galimas daiktas, poetai bando įveikti kalbos pasipriešinimą, žodžių „metalą“ siekdami perlydyti į lakią dvasinę substanciją.

Skulptūroje poeto kūnas – materialioji kūrinio dalis – tarytum medžio kamienas, su medžio žievei būdinga faktūra, o medžiai, pasak M. Šnipo, „retai kada auga ant postamentų“. Todėl Konstantino Balmonto skulptūra postamento ir neturi, išauga tarsi iš žalios Lietuvos pievos. Šis sprendimas kelia prasmingas asociacijas. Ir ne vien glaudaus ryšio su gamta. Apie kokius postamentus gali būti kalba, jeigu tai paminklas emigrantui, laisvanoriškai priverstiniam tremtiniui, palaidotam keli tūkstančiai varstų nuo savo gimtosios Vladimiro srities.

Poeto Konstantino Balmonto portretas (autorius dailininkas Valentinas Serosas, 1905 m.).

Jis mums kaip Lietuvos dalis

Lietuvai ir lietuviams Konstantinas Balmontas itin artima ir brangi asmenybė, poeto ryšiai su Lietuva ypatingi, suvyti į labai tvirtą mazgą, tad ir šis paminklas yra natūrali ne vien pagarbos didžiam poetui, bet ir meilės jam išraiška.

Pirmiausia tas sąsajas atrandame per lietuvių literatus – Jurgį Baltrušaitį, Oskarą Milašius, Vincą Krėvę, Balį Sruogą, Liudą Girą, Antaną Vienuolį. Tą mazgą pakankamai sėkmingai yra išnarplioję lietuvių literatūrologai, lietuvių rašytojų ryšių su kitų tautų literatais tyrinėtojai. Jų darbais ir išvalgomis šiame rašinyje pasinaudosime. Jau tas faktas, kad Balmontas lietuvių mitologijai, tautosakai, poetinėms istorijoms interpretacijoms skyrė net keturias savo poezijos knygas – „Ugnies paukštė“, „Paukščiai ore“, „Jūros švytėjimas“ ir „Šiaurės pašvaistė“, daug pasako. 1907 m. jo pasakymo frazė „Tatar otbrosil proč litvin“ reiškė Lietuvos kunigaikštį ir visos Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės vaidmens pripažinimą Rusijos istorijoje.

Jau gyvendamas Prancūzijoje vertė lietuvių poetų eilėraščius, karštai palaikė Lietuvos poziciją sostinės Vilniaus

Atidengiant paminklą Konstantinui Balmontui susirinko poeto palikuonys ir giminaičiai iš įvairių šalių

klausimu santykiuose su Lenkija. 1927 m. apėję tuo metu Lenkijos okupuotus Lietuvos miestus – Vilnių, Gardiną, Balstogę viena-reikšmiškai stojo Lietuvos pusėn, kai Europos valstybėms atrodė svarbiau pasisakyti už stiprią Lenkiją. K. Balmontas tuo metu parašytas eilėraštis „Atsikvošėk, Lenkija!“ (Opomnis, Polša!) rodo jo principingą morale paremtą poziciją, o tai politikoje toli gražu nėra taip jau visuotinis reiškinys. Tarptautinėje spaudoje, radijo laidose K. Balmontas gynė Lietuvos poziciją sostinės Vilniaus klausimu, dėl to asmeniškai kreipėsi į Tautų Lygą Ženevoje. Šias rusų poeto pastangas vertino Lietuvos diplomatai ir politikai – Juozas Urbšys, Petras Klimas, Oskaras Milašius, Konstantinas Šakenis ir kiti, o lenkų spaudoje vadintas „isterišku rusų emigrantu“.

Į Tomo Venclovos knygą, faktiškai biografijų rinkinį „Vilniaus vardai“, taip pat pateko vienas K. Balmonto eilėraštis, nukeliantis mus į lenkų ir lietuvių ginčų dėl Vilniaus laikus. Eilėraštis ir šiandien aktualus. Štai kokiais žodžiais poetas kreipiasi į lenkų poetą, prozininką, literatūros ir teatro kritiką Janą Lechońį (Jan Lechoń, tikras vardas ir pavardė – Leszek Józef Serafinowicz, 1899–1956):

*Anot tavęs, prieš daugel amžių Vilniun
Atėję lenkai rado ten pirmąskę
Lietuvišką pilaite. Lenkų triūsas
Išdailino ir papuošė tą miestą.
Ką nors papuošęs, tu įgauni teisę
Į tai, ką papuošė? Manau, kad ne.*

Logiški argumentai, rami kalbėna – kur čia isterika, dėl kurios buvo kaltinamas K. Balmontas? Reto garbingumo asmenybė, humaniško kūryboje ir gyvenime pavyzdys.

1928–1929 m. Sorbonos universitete skaitydamas paskaitas prancūzų studentams K. Balmontas aiškino, kad

baltų gentys, o tiksliau skalvių vitingai iš Nemuno deltos, sukūrė Kijevo Rusiją ir Naugardo Rusiją. Anot K. Balmonto, Lietuva sukūrė Rusiją, suteikusi jai politines ir kultūrinis formas. Kai kurie dabartiniai tyrinėtojai teigia, kad ir pats Rusijos vardas ešas baltiškos kilmės, o ištakų reikėtų ieškoti tokiose vietovėse kaip Rusnė, Rasytė (Rusytė).

K. Balmontas yra rašęs, kad ir jo paties šaknys baltiškos, prosenelis kilęs iš Prūsijos lietuvių. Neatsitiktinai ir paminklo atidengimo ceremonijoje buvo išsitarta, kad K. Balmontas „pusiau lietuvis arba žemaitis“. Apie poeto kilmę, pačioje giminėje sklindžiusias versijas tuo klausimu dar bus proga išsiplėsti, o dabar susitarkime, kad poeto pavardeje kirtį dėsimė antrajame skiemenyje – Balmontas. Taip kirčiavo poetas, taip daro ir šiandieniniai jo palikuonys, taip ir mes stenkimės.

„Ačiū, Lietuva!“

Kiekvienas kilnus darbas turi savo sumanytojus, reikalų judintojus ir tikruosius autorius, kurie vėliau, įsitraukus didesniai būriui pritarėjų, palaikytojų, sumanymo įgyvendintojų, kartais gal ir primirštami. Kiti, kuklesnieji, patys pasitraukia į šešėlį, iš šalies stebi užsuko veikalo vyksmą – tarsi išmintingi seneliai į vaikaičių žaidimus ar M. K. Čiurlonio karaliai į tamsoje staiga prabudusią ir spindulius skleidžiančią grytelę – pirkelę, trobelę, stubele – Lietuvą. Kad nebūtų primirštų ar kitaip apeptu, pasakysime, jog paminklo sumanytojas – Jurgio Baltrušaičio lietuvių ir rusų bendradarbiavimo labdaros ir paramos fondas, o svarbiausias viso vyksmo organizatorius – Gediminas Kavaliauskas. Atidengiant paminklą, jis buvo pristatytas kaip verslininkas, o mes pridursime, kad tai visiems Lietuvos verslininkams puikų pavyzdį parodžiusi asmenybė. Sudominti, patraukti, uždegti daugelio žmonių akis – tam reikia, kad tavo širdyje tilptų daug gerumo. Skulptūra atsirado už privačias lėšas, pats G. Kavaliauskas paaukavo savo asmeninių lėšų, o vietą paminklui skyrė Vilniaus savivaldybė.

Ceremonijoje atidengiant paminklą dalyvavo Lietuvos Respublikos užsienio reikalų ministras Audronius

Ažubalis, Rusijos Federacijos ambasados atstovai, Vilniaus miesto vicemeras Romas Adomavičius, K. Balmonto giminės palikuonys: iš JAV atvyko poeto dukterė Svetlana Balmont, dalyvavo ir svarią prakalbą pasakė daug metų Vilniuje gyvenanti K. Balmonto provaikaitė, drabužių modeliotoja, dizainerė Mariana Bruni, taip pat atvyko ir daug kitų poeto giminių. Rusų bendruomenės vardu žodį tarė

Vilniaus dailės akademijos docentas skulptorius Mindaugas Šnipas paminklo Konstantinui Balmontui autorius

Larisa Dmitrijeva. Ceremonijos metu K. Balmonto eilėraščius skaitė aktoriai Rimantas Bagdzevičius ir Viačeslav Lukjanov. Paminklo atidengimo ritualą atliko Lietuvos užsienio reikalų ministras Audronius Ažubalis ir poeto dukterė Svetlana Balmont.

Trumpiausia buvo poeto vaikaitės Marianos Bruni prakalba, kurią visą ir pateiksime: „Esu Nataša Bruni, Balmonto provaikaitė. Lietuva išgelbėjo Balmonto gyvybę, kai Jurgis (Lietuvos pasiuntinio pareigas Rusijoje vykdęs Jurgis Baltrušaitis, – G. Z. pastaba) diplomatinio automobilio išvežė, antraip jis būtų žuvęs Tarybų Rusijoje po revoliucijos. Lietuva pirmoji šalis pasaulyje, kuri pastatė jam paminklą. Ačiū, Lietuva!“ – susijaudinusi kalbėjo Natalija Bruni.

Įtekmės

Užsiminėme apie tvirtą mazgą, rišantį K. Balmontą su Lietuva. Siekdami jį bent šiek tiek atlaisvinti, jeigu ir nepavyktų visiškai atmegzti, prisiminkime šios asmenybės formavimosi aplinkybes.

Konstantinas Balmontas – kaimo vaikas, gal tuo panašus į mūsų Jurgį Baltrušaitį ar Rusijos poezijos cherubiną Sergėjų Jeseniną, visuotinį rusų tautos numylėtinį, kurio net visuotinė meilė neapsaugojo nuo tragiškos lemties. Šios panašumo temos toliau neplėtosime, nors ji gali būti labai įdomi ir net savaip vaisinga, net jeigu tariamas panašumas giliau patyrinėjus išvirstų į nepaneigiamą skirtybę.

Mums šiuo atveju svarbu, kad Konstantinas Balmontas gimė 1867 m. birželio 2 (15) d. Vladimiro gubernijos Šuisko apskrities Gumniščiu kaime. Jo geriausi poezijos mokytojai buvo sodyba, sodas, upeliai, pelkių ežerėliai, medžių lapų šlamesys, drugeliai, paukščiai ir aušros, – taip rašys, kai jam bus 43-eji, pati poetinio gyvenimo branda, ir kai paprasčiausiuose gyvenimo ir gamtos pasireikimuose poetas apibendrintai galės išvelgti gilius priežastis ir pasekmės ryšius, ištakas, be kurių nebūtų ir rezultatų. Vieną priežastį vis dėlto būtina nurodyti – tai poeto motina Vera Nikolajevna, kuri buvo labai šviesi moteris, mokanti užsienio kalbų, mėgusi literatūrą, rengusi literatūrinius vakarus ir rašiusi į vietinę spaudą. Beje, katalikų tikėjimo. Taip pat – saikingai laisvamanė ir visai nepanaši į N. Gogolio „Revizoriaus“ N. gubernijos lėkštas damas, kurių interesai ir vaizduotė nesiekė toliau

Vilniaus dailės akademijos docentas skulptorius Mindaugas Šnipas paminklo Konstantinui Balmontui autorius

miesčioniškų reikalų. Buvo kilusi iš inteligentiškos šeimos, tėvas – generolas. Tų laikų generolai juk ne visi buvo traukti iš Šcedrino satyrų, kur vienoje du generolus muzikui teko gelbėti iš bado. Motinos įtaka sūnui Konstantinui buvo ypač svarbi, iš jos, kaip prisipažino poetas, jis paveldėjo visą savo dvasios sanklodą.

Jo vaikystė neatsiejama nuo Tezės upės ir kuklios šeimos sodybos su dideliu sodu ant upės kranto. Konstantinas savarankiškai pramoko skaityti, stebėdamas kaip motina moko jo vyresnįjį brolių. Susijaudinęs tėvas, patyręs tokius savo jaunėlio gabumus, padovanojo jam pirmą knygėle apie Okeanijos gyventojus. Gal todėl tolimi kraštai visada kaitrino būsimo poeto

vaiduotę. Motinai teko priedermė pažindinti sūnų su rusų poezijos perlais ir visu tuo, kas buvo būtina atitinkamos socialinės padėties jaunikaičiui.

Pirmieji eilėraščiai gerbėjų neatnešė

Apie poeto vaikystę ir ankstyvąją jaunystę pasakysime tik tiek, kad eilėraščius pradėjo rašyti, kai buvo dešimties metų ir mokėsi Šujos gimnazijoje. Vieną saulėtą dieną staiga apėmė įkvėpimas ir vaikinukas parašė du eilėraščius – vieną apie žiemą, kitą apie vasarą. Debiutas nebuvo įvertintas, motina supėkė eiles, gal todėl ilgiems šešeriems metams poetinė mūza nuščiuvo. Tik kai Konstantinas tęsė mokslus Vladimiro gimnazijoje, mūza atgavo amą. Poetiniu debiutu laikytini 1885-iejai, kai Peterburgo žurnale „Živopisnoje obozrenije“ buvo išspausdinti trys jo eilėraščiai. Gerbėjai tik ką užgimusio poeto nevainikavo laurų vainiku, nes ir gerbėjų dar nebuvo, o vienas priešas netruko apsireikšti – gimnazijos graikų kalbos mokytojo asmenyje. Mat Konstantinas gyveno iš mokytojo nuomojame bute, o šis įsikalė į galvą, kad jam privalu būti savo mokinio ir buto nuomininko prižiūrėtoju ir kankintoju. Mokytojas uždraudė K. Balmontui spausdinti savo kūrybą žurnaluose tol, kol šis nebaigs gimnazijos. Pegasą žabojusiam jaunikaičiui Vladimiro gimnazija tikriausiai kėlė asociacijas su garsiuoju Vladimiro kalėjimu.

Baigęs gimnaziją 1886 m. įstojo į Maskvos universiteto Teisės fakultetą, o po metų susipažino su imperinės Rusijos teise praktiškai: už studentų protestą prieš naujo universiteto statuto įvedimą kartu su kitais bendraminčiais buvo pašalintas iš universiteto, suimtas ir pasodintas trims paroms į Butyrkų kalėjimą. Vėliau be teismo buvo išremtas į gimtąją Šują.

1889 m. gavo leidimą sugrįžti į Maskvos universitetą ir tęsti studijas – tuo carinės Rusijos įstatymai ir realybė gerokai skyrėsi nuo būsimos bolševikinės tvarkos, kur toks liberalizmas buvo išvis neišvaizduojamas. Teisininko karjeros teikiama privalumų K. Balmontui taip ir neteko patirti, nes dėl nervinio išsekimo studijų tęsti jis negalėjo. Jeigu kas, skaitydamas jo eiles, pastebės, kokio plataus akirachio šis kūrėjas, tai pastabų skaitytoją nuraminsime: universitetas čia nieko dėtas, erudicijos jaunuolis sėmėsi ne iš profesorių. Būdamas 13 metų Konstantinas išgirdo anglų kalbos sąvoką „self-help“, kurią į lietuvių kalbą išversime kaip savikliova, sugebėjimu kliautis savo paties pastangomis. Būtent savikliovos dėka šis ambicijų nestokojęs jaunikaitis įgijo gilių žinių iš istorijos, literatūros, filosofijos, apskritai įrodė, kad ir savišvieta galima daug pasiekti.

Įveikta dvasinė krizė

Pirmą savo eilėraščių rinkinį K. Balmontas išleido savo lėšomis 1890 m., jis taip ir pavadintas – „Eilėraščių rinkinys“. Jau buvo spėjės vesti Šujos fabrikančio dukterį, tad lėšų paieškos rinkinio leidybai tikriausiai nesukėlė asmeninės ar šeimos dramos. Deja, šitaip teigdami labai apsiriktume. Sūnaus vedybos sukėlė didelį Balmonto tėvų nepasitenkinimą, kurie nutraukė paramą sūnui. Reikalai pakrypo visai dramatiškai, nes tais pačiais 1890 m. poetas bandė nusizudyti, iššoko iš namo trečio aukšto ir su daugybe kaulų lūžių metus laiko buvo priverstas gydytis. Biografas tvirtina, kad paskutinis lašas fatališkai paveikęs jaunojo poeto apsisprendimą nutraukti savo gyvybės siūlą, buvo perskaičiuoti Levo

Tolstojaus apysaka „Kreicerio sonata“. Ar tikrai taip?

Galima sutikti, kad šis kūrinys išties sudrebino to meto Rusijos visuomenę kaip retas kuris kitas, bet kyla klausimas: kaip K. Balmontą galėjo taip paveikti „Kreicerio sonata“, jeigu ji buvo parašyta 1889 m., o išspausdinta tik 1891 m., tai yra po metų, kai K. Balmontui galėjo padaryti lemtingą įtaką? Tiesa, visai galimas dalykas, kad L. Tolstojaus rankraštis ėjo iš rankų į rankas, plito nuorašiai.

Metai praleisti patale gydantis žaizdas turėjo ir šviesiąją pusę – padėjo K. Balmontui susivokti savyje, patirti tikrąją savo gyvenimo prasmę ir lemtį, žodžiu, atrasti savyje tikrą asmenybę ir patikėti savąja poetine dovana. Turėjo pakankamai tvirtus pagrindus: mokėjo dešimt užsienio kalbų, buvo perskaitęs gal ne vieną tūkstantį knygų, o jo domėjimosi diapazonas siekė nuo ispanų dailės iki sanskrito ir kinų kalbos tyrinėjimų. Atvejais, kai savišvieta galėjo atstoti universitetą – XIX–XX a. sandūroje tai dar buvo įmanoma. Didelį poveikį jo apsisprendimui imtis literatūrinės kūrybos turėjo pažintis su rašytoju Vladimiru Korolenka ir Maskvos universiteto profesoriumi šekspyrologu Nikolajumi Storoženka, kurie dar neapsiplunksnavusių poetinių talentą įvedė į literatūrinius Maskvos, vėliau Peterburgo, sluoksnius.

K. Balmonto biografijoje paskutinis XIX a. dešimtmetis buvo jo kaip kūrėjo tikrojo tapsmo laikotarpis. K. Balmonto kaip poeto sėkmės svarbiausi ženklai: eilėraščių rinktinės „Po šiaurės dangumi“ (1894), „Bekraštybėje“ (1895, pastarąją rinktinę Brokhauzo ir Jefrono enciklopedinis žodynas apibūdino kaip „eilėraščių spindesį ir poetinį polėkį“), paminėtina ir rinktinė „Liepsnojantys pastatai“ (1900), pagarsėjusią visoje Rusijoje ir bylojusią, kas yra tikrasis užgimusio dekadentizmo poezijoje lyderis.

Beje, labai greitai šiai modernistinės literatūros srovei prisigijo simbolizmo vardas. Pasak Valerijaus Briusovo, ištisą dešimtmetį K. Balmontas be didesnės konkurencijos karaliavo rusų poezijoje.

Augo ir tarptautinis K. Balmonto autoritetas. 1897 m. jis kviečiamas į Oksfordo universitetą skaityti paskaitą apie rusų poeziją, susipažino su antropologu Edvardu Teiloru (Edward Taylor), religijų istoriku Tomu Rys-Deividsu (Thomas Williams Rhys Davids). Šį faktą bus naudinga prisiminti, kai K. Balmonto bičiuliai Lietuvoje imsis nesėkmingų žygių poetą pasikviesti skaityti paskaitą kursą į Vytauto Didžiojo universitetą Kaune.

Balmonto ir Baltrušaičio pažintis

XIX a. paskutinis dešimtmetis literatūrai reikšmingas ir tuo, kad suvedė Konstantiną Balmontą su Jurgiu Baltrušaičiu (1873–1944), padovanojo daugiau nei keturis dešimtmečius trukusią nuostabią draugystę. Bičiuliaujasi poetai – draugauja tautos, tad šių abiejų poetų biografijos dalį privalu prisiminti.

Didesnių atradimų nepadarysime, nes tiek Balmonto, tiek Baltrušaičio kūrybai tyrinėtojais šia tema nemažai pasakė. Yra ir ne visai aiškūs biografinių momentų. Paprastai kartojama, kad K. Balmontas ir J. Baltrušaitis susipažino 1899 m. Poliakovų dvarelyje „Banki“, bet tikslu data neaiški. Šis faktas daugelyje rašinių paprastai supla-

kamas su kitu įvykiu, vykusiu vėliau ir užfiksuotu V. Briusovo dienoraštyje: „... atvyko Balmontas ir iškart mano gyvenimą išmušė iš vėžių. Jis atvyko pas mane trise („Он явился ко мне втроем“) su kažkokiu Poliakovu ir lietuvių poetu Jurgiu Baltrušaičiu...“ Akivaizdu, kad Balmontas su Baltrušaičiu jau buvo pažįstami, nes atvyko pas Briusovą kartu. Pastarajam trečias asmuo dar buvo „kažkoks Poliakovas“. Kitas įdomus momentas: Briusovas dienoraštyje Baltrušaitį vadina „lietuvių poetu“, nors jo pirmas eilėraštis „Naktį“ bus išspausdintas Maskvoje ėjusiam „Žurnale visiems“ tik 1899 m. rudenį, taigi jau po atmintino į Briusovo dienoraštį patekusio susitikimo. Baltrušaičio jaukinamoji poetinė mūza kalbėjo tik rusiškai, lietuviškai nesuprato, ir pirmą eilėraštį gimtąja kalba Baltrušaitis išspausdins tik 1927 metais. Bet rusų poetų akyse tai netrukdė jam būti „lietuvių poetu“, nors ir nieko dar neparašius lietuviškai.

Simboliškai paminką poetui K. Balmontui atidengia LR užsienio reikalų ministras Audronius Ažubalis ir poeto dukterė iš JAV Svetlana Balmont

Grįžkime prie 1899 m. susitikimo. Jis ištisai labai svarbus Rusijos literatūriniam gyvenimui, nes tartasi dėl naujos leidyklos kūrimo. Joje turėjo būti spausdinami Europos šalių modernių rašytojų ir rusų simbolistų kūriniai, taip pat istorijai ir literatūrai skirti darbai. Minimų metų pabaigoje buvo įkurta leidykla, tapusi tokia reikšminga visam poetiniam rusų poezijos simbolistų judėjimui. Jos kūrėjais tapo S. Poliakovas, V. Briusovas ir J. Baltrušaitis, o pavadinimą „Skorpionas“ pasiūlė K. Balmontas. Leidyklą rėmė garsių pirklių – Poliakovų, Morozovų ir Filipovų šeimos.

Balmontui ir Baltrušaičiui Sergejus Poliakovas (1874–1943) buvo ta asmenybė, kuri juodu ir suvedė. Tam tikrą sumaištį įneša kai kurių rusų literatūros tyrinėtojų darbuose šmėkstelinti kita Balmonto ir Baltrušaičio pirmosios pažinties data – 1895-iejai. Vargu ar galėtų atitikti tikrovę, nes tuo metu Baltrušaitis dar buvo tik Maskvos universiteto fizikos-matematikos fakulteto antrakursis, ir nors lankė taip pat istorijos-filologijos fakulteto paskaitas, bet vargiai būtų galėjęs sudominti poetinę šlovę jau spėjusį pajusti Balmontą. Galutinį tašką, ko gero, padeda pats Balmontas, kuris pirmą judviejų pažintį vėliau prisiminė šiais žodžiais: „Kai pirmą kartą jį pamačiau, ką tik baigusį Maskvos universitetą studentą, prastu švarkeliu, vėjo nugarintu ir įdegusiu veidu, toje kerinčioje vasaros Maskvoje, jis man pasirodė paslaptingu jūrininku, su kuriuo aš jau buvau susitikęs kituose įsikūnijimuose, kažkur tolimuose vandenynuose.“

Verta dėmesio J. Baltrušaičio pažintis su S. Poliakovu, kuris universitete studijavo tame pačiame fakultete matematikos skyriuje. Abu aistringai mėgo modernią poeziją, o simbolistai juk ir tiesė literatūroje kelius į modernybę. S. Poliakovas asmenybės tiesiog neįmanoma apeiti. Turtingų pirklių sūnus, universitete baigęs matematikos mokslus, simbolistų žurnalo „Vesy“ leidėjas, leidyklos „Skorpionas“ vienas iš įkūrėjų, mecenatas, vertėjas, kritinių ir bibliografinių straipsnių autorius. Mokėjo 25 (!) kalbas, vertė užsienio literatūrą ir poeziją. Kupinas originaliųjų minčių ir sumanymų, bet kuriais klausimais turėdavęs savitą nuomonę. Reiktų tik apgailistauti, kad stebėtini erudicijos ir išminties perlai, kuriuos S. Poliakovas dosniai žarstė į kairę ir dešinę, būdamas intelektualiai susibūrimų siela, taip ir nūgrimzdė į Letą, nebuvo užrašyti ir net užfiksuoti. Galima būtų jį pavadinti neįvykusiu genijumi, beje, panašiai

Debiutas buvo sėkmingas, o į literatūrinę Maskvos aplinką įsirašyti Baltrušaičiui ilgai netruko, turint tokius bičiulius ir bendraminčius kaip Poliakovas, Balmontas, Briusovas ir kiti. Jie tapo leidyklos „Skorpionas“ įkūrėjais, aišku, pradinis kapitalas buvo Poliakovas. Pirmoji leidyklos išspausdinta knyga buvo Henriko Ibseno drama „Kai mes, mirusieji, pabusime“. Vertimo autoriai – Baltrušaitis ir Poliakovas. Veikalą pastatė Maskvos dailės teatras (MCHAT), spektakliai turėjo pasisekimą, o minėta Ibseno drama tapo vienintele „Skorpiono“ leidyklos knyga, kuri buvo išleista pakartotinai. Leidykla spausdino Nyčes, Hamsuno, Strindbergo, Hauptmano, Pšibyševskio, Vaildo, Verharno kūrinius, juos apipavidalindavo modernūs rusų dailininkai. Svarbiausia, kad leidykla vienijo Maskvos, Peterburgo modernių paieškų keliu pasukusių literatūrinių kūrybines jėgas. Po truputį iš pašaipų taikinio „Skorpionas“ tapo pripažintu literatūrinio gyvenimo faktu, nors didelės paklausos leidyklos leidžiamos knygos nesulaukė.

Baltrušaičiams teko sunkiai durstyti galą su galu, nes Jurgis vertėsi daugiausia tik vertimais, rašė teatro kritikos ir publicistikos straipsnius į spaudą. Išgyventi Maskvoje nebuvo paprasta, bet Baltrušaičiams materiališkai padėjo poetinės šlovės spindulius žarstantis dosnusis K. Balmontas. Jis 1900 m. parašė eilėraštį „Poetai“ ir skyrė jį Baltrušaičiui, įtraukė eilėraštį į knygą „Būsim kaip Saulė“ (1903). Autorius knygoje vardija jam brangiausias poetus: „... mano svajojimų broliui, poetui ir žiniuoniui Valerijui Briusovui, – švelniam, kaip mimoza, S. A. Poliakovui, – niūriam, kaip uolos, J. Baltrušaičiui“.

Lietuvio nuo Skirsnemunės prie Nemuno tariamoji niūri veido mina nė kiek neapsunkino bičiulių bendravimo, skirtingi temperamentai puikiausiai papildė vienas kitą, nes skirtybės tik praturtina kūrybiškas asmenybes. Tas Jurgis niūrumas tik tariamas, nebent lygintume su veržliu slavų temperamentu. J. Baltrušaitis tiesiog tylenis, ramus, susikaupęs žmogus, gan tipišką baltas. Netruks prabėgti dešimt metų ir Balmontas savo bičiulį lietuvių jau visai kitaip apibūdins. Perteikdamas savo pirmos pažinties su kompozitoriumi Aleksandru Skriabinu įspūdį, K. Balmontas rašo: „Aš matau Skriabiną apsuptą man brangių veidų, susietų dvasinių siekių vienoje. Vėjų nugairintas, giliamintis, aitrus (терпкий) „Žemės laiptai“ ir „Kalnų tako“ poetas, viso gyvenimo draugas Jurgis Baltrušaitis“. Priminsime, kad „Žemės laiptai“ (1911) buvo pirmoji Baltrušaičio rusiškai parašyta knyga, „Kalnų takas“ pasirodė po metų – 1912-aisiais.

Grįžkim į 1903 metus. Baltrušaičiams gimsta sūnus, pavadinamas tėvo vardu – taip pat Jurgis. Šeimos draugams – tiesiog Žoržikas. Dukters pagimdytas sūnelis, atrodo, atitirdė leduos jaunos šeimos santykiuose su Olovianišnikovais, nors be tarpininkų, santykių šildytojų, neapsieita. J. Baltrušaitis bendradarbiauja daugelyje literatūrinių leidinių, tarp kitų almanache „Šiaurės gėlės“, žurnaluose „Vesy“, „Zolotoje runo“, „Ruskaja mysl“ ir daugelyje kitų. Įdėmus ir savo bičiulio K. Balmonto kūrybai. Žurnalas „Vesy“ 1904 m. spausdina Baltrušaičio poezijos Balmonto išverstajam anglų poetui Šelio (Shelly) raštų rinkinio I tomui, atsiliepia į jo straipsnių rinkinio „Kalnų viršūnės“ pasirodymą.

Bus daugiau

Gediminas Zemlickas

Pasaulyje pripažinta kryždirbystė yra daugiau nei tradicinis amatas

Kryždirbystė pasakoja istorijas

medinio paminklo istorija nuo pradžios iki pabaigos: jo idėja, vietos ir meistro parinkimas, visas kūrybos procesas, kryžiaus pastatymas, pašventinimas, lankymas ir bendravimas, sunykusio kryžiaus sudėginimas ir jo pakeitimas nauju. Formų įvairovė pasižymintys lietuviški kryžiai, kopyltulpiai, kopyltėlės, jose apgyvendintos šventųjų statulėlės tarsi peržengia mažosios architektūros paminklų statusą, įgydami gyvybės per žmonių tikėjimus, su jais susijusias apeigas bei papročius.

Dėl savo gyvybingumo ir gajumo, meninės brandos ir tos ypatingos vietos, kurią kryždirbystė užima atskiro žmogaus bei bendruomenės gyvenime, 2001 m. *Kryždirbystė ir kryžių simbolika Lietuvoje* buvo paskelbta vienu iš pirmųjų 19-os Žmonijos žodinio ir nematerialaus paveldo šedevrų, o 2008 m. pabaigoje įtraukta į *Reprezentatyvų žmonių nematerialaus kultūros paveldo sąrašą*.

Tarptautinio tradicijos įvertinimo dešimtmečio proga sostinės gatves papuošė Vilniaus dailės akademijos Grafinio dizaino katedros studentų sukurti plakatai, raginantys pastebėti unikalią gyvąją tradiciją, įvertintą pasaulyje, tačiau mums patiems ne daug pažįstamą. Bendro kūrybinio projekto autoriai kviečia visuomenę apie kryždirbystę sužinoti daugiau, reginti ją plačiau nei UNESCO pripažintą tradicinį amatą, prisiminti su šia tradicija susijusius papročius, kryžiams patikėtas gyvenimo istorijas bei viltis. Iniciatyvos kūrėjai tiki, jog

norint išlaikyti tradicijos gyvybę, vien tarptautinių konvencijų, raginančių saugoti paveldą, nepakaks – būtina, kad tai rūpėtų patiems žmonėms, kad jie turėtų asmeninį santykį su tradicija. Savo asmeninio santykio su kryždirbystės tradicija paieškai skirtą renginių ciklą ženklins naujai sukurta jubiliejinė emblema.

Liepos mėnesį bus surengtos atviro kūrybinės kryždirbystės interpretacijų dirbtuvės visiems norintiems pajusti šios tradicijos turinį. Dirbtuvių dalyvių įkvėpimui bus pristatyta paroda „Gyvybės medis. Lietuvių kryždirbystė ir kryžių simbolika“, kuri 2008 m. buvo eksponuota Paryžiuje (Prancūzijoje), tačiau dar nerodyta Lietuvoje.

Reprezentatyviame žmonių nematerialaus kultūros paveldo sąrašė šiuo metu yra 213 pasaulinės vertės reiškiniai. Greta Kryždirbystės ir kryžių simbolikos, su Lietuvos vardu jame taip pat siejama Dainių ir šokių švenčių tradicija Estijoje, Latvijoje ir Lietuvoje. 2010 m. sąrašą papildė lietuvių polifoninės dainos „Sutartinės“.

Kryždirbystės ir kryžių simbolikos Lietuvoje nominaciją tarptautiniam UNESCO įvertinimui rengė Lietuvių liaudies kultūros centras, Lietuvos Respublikos kultūros ministerija bei Lietuvos nacionalinė UNESCO komisija.

**Lauksmina Kriščiūnaitė
Kultūros programų vadovė
Lietuvos nacionalinės UNESCO
komisijos sekretoriatas**

Iškilmingai pagerbti geriausių 2010 m. Lietuvoje apgintų disertacijų autoriai

Vilma Petrikaitė
Lietuvos jaunųjų mokslininkų sąjungos Tarybos narė

Lietuvos jaunųjų mokslininkų sąjungos (LJMS) iniciatyva gegužės 12 d. LR Prezidento rūmų Baltojoje salėje iškilmingai apdovanoti geriausių per praėjusius metus Lietuvoje apgintų disertacijų autoriai.

Tokie apdovanojimai Lietuvoje rengiami jau penktus metus iš eilės. Jaunuosius mokslų daktarus sveikinusi LR Prezidentė Dalia Grybauskaitė teigė, kad šis konkursas telkia mokslo jaunimą, atskleidžia veržlią mintį ir skatina iniciatyvą. Pasak Prezidentės, mokslo ir žinių visuomenė – pati geriausia mūsų šalies perspektyva, galinti užtikrinti ir modernios ekonomikos augimą, ir brandžią visuomenę.

LJMS Tarybos narė ir konkurso organizatorė dr. Vilma Petrikaitė pasidžiaugė, kad Geriausių disertacijų konkursas jau tapo gražia tradicija. „Visiškas atsitiktinumas, tačiau kaip tik šiandien Lietuvos jaunųjų mokslininkų sąjunga švenčia savo aštuntąjį gimtadienį. Galime pasidžiaugti, kad tokia graži šventė, kaip Geriausių disertacijų konkursas, simboliškai parodo, dėl ko Sąjunga egzistuoja, ko siekia, – teigė V. Petrikaitė. – Mūsų sąjungos vizija skelbia, kad Lietuvos mokslininkai gali būti pasaulinio lygio mokslo elitas. Ši mintis dažnai skambėjo ir disertacijų vertinimo posėdžių metu. Kiekvienais metais antrajame etape darbus vertinantys užsienio mokslininkai pastebi, kad yra Lietuvoje labai gabių jaunųjų mokslininkų, kurių darbai drąsiai gali konkuruoti su užsienio mokslininkų darbais. Mes siekiame, kad tokių aukšto lygio mokslininkų būtų kuo daugiau ir tikimės, kad jie dirbs Lietuvoje.“

Nuo pat LJMS konkurso „Geriausios disertacijos“ pradžios šią idėją palaikantis DnB NORD bankas įsteigė 5 000 litų apdovanojimą už geriausių humanitarinių ir socialinių mokslų sričių disertaciją. Šis prizas paskirtas Lietuvių kalbos instituto filologui dr. Mindaugui Šinkūnui už disertaciją „XVI–XVII amžiaus Mažosios Lietuvos raštų akcentografija“. Konkurso nugalėtoju fizinių, technologijos ir biomedicinos mokslų srityse tapo Pulasidaininkų fizikos instituto fizikas dr. Jan Devenson, apgynęs disertaciją „Trumpabangiai InAs/AlSb kvantiniai kaskadiniai lazeriai“. Trečius metus iš eilės konkursą remianti AB TEO LT, neabejinga mokslui ir švietimui, jam įsteigė 5 000 litų premiją.

Antrus metus iš eilės įsteigta ir papildoma nominacija – geriausiai disertacijai aplinkosaugos tematika. Europos Parlamento narė Radvilė Morkūnaitė-Mikulėnienė, dirbanti EP aplinkosaugos komitete, aplinkos inžinerijos ir kraštotvarkos mokslo daktarei Dainai Kiaugaitei už disertaciją „Veiksnių, sąlygojančių len-

gvaisiais naftos produktais užterštų nuotekų valymą naudojant biologiškai aktyvų sorbentą, tyrimas“ įteikė 1 000 Lt piniginių prizą, žurnalo „National Geographic“ prenumeratą ir kvietimą apsilankyti Europos Parlamente.

Šiais metais rėmėjų būrį papildė UAB „DocLogix“ – elektroninių dokumentų ir procesų valdymo sprendimų gamintojas, aktyviai palaikantis jaunųjų mokslininkų iniciatyvą, siekiantis didinti jų motyvaciją vykdyti mokslinę veiklą bei prisidedantis prie mokslo ir švietimo kokybės gerinimo.

Iškilmų metu pagerbti ir kiti į antrą konkurso etapą atrinkti jaunieji mokslų daktarai. Tai fizikai Gediminas Molis (VU/PFI) ir Donatas Narbutis (VU), matematikė Jurgita Židanavičiūtė (VGTU), informatikė Indrė Žliobaitė (VU), filologė Eglė Žilinskaitė (VU) bei komunikacijos ir informacijos kryptyje disertaciją apsigynęs Vytautas Michelkevičius (VU). Visiems laureatams iškilmių metu įteikti LJMS diplomai ir pažintinio žurnalo GEO prenumeratos.

Net šešios į kitą atrankos etapą patekusios disertacijos buvo parengtos Vilniaus universitete, po vieną – Vilniaus Gedimino technikos universitete ir Vytauto Didžiojo universitete.

Pretendentai į Lietuvos jaunųjų mokslininkų sąjungos (LJMS) apdovanojimus už geriausias 2010 metais Lietuvoje apgintas disertacijas paaiškėjo balandžio 9 d. pirmojo atrankos etapo vertinimo komisijos posėdyje. Iš viso konkursui buvo pasiūlyta daugiau nei septyniadesimt disertacijų, todėl atrinkti darbus, iš kurių antrajame etape bus išrinkti patys geriausi, buvo sunkus uždavinys: vertintojai daugiau kaip mėnesį skaitė ir vertino individualiai, paskui visą dieną diskutavo bendrajame komisijos posėdyje.

Vertinimo komisiją sudarė aktyvūs Lietuvos mokslininkai, po daktaro laipsnio įgijimo paskelbę reikšmingų publikacijų. Dalis komisijos narių savo daktaro disertacijas yra apgynę ir mokslinį darbą dirba užsienyje, tačiau stengiasi palaikyti ryšius su Lietuvos akademinė bendruomene, kiti tęsia aktyvią mokslinę veiklą gimtinėje.

Teikti siūlymus galėjo LJMS nariai ir visi Lietuvos mokslininkai bei doktorantai. Renkant geriausias darbus buvo atsižvelgiama į tokius kriterijus kaip mokslinių tyrimų svarba ir vertė, tyrimų metodologijos efektyvumas ir naujumas, išvadų pagrįstumas, disertacijos originalumas. Didelis dėmesys buvo skiriamas disertacijos tema publikuotų darbų kokybei, atliktų tyrimų svarbai tarptautiniu lygiu. Itin sunkus uždavinys teko antro etapo vertintojams, kurie turėjo atrinkti pačius geriausius darbus iš tarpusavyje gana skirtingų disertacijų. Ekspertai stebėjosi daugelio jų aukšta kokybe ir konkurencingumu su užsienio darbais.

Geriausių disertacijų autoriai bus kviečiami tapti kitų metų konkurso vertintojų komisijos nariais.

Gražinkime mokslui lietuvių kalbą!

Evaldas Vylius NAVYS

Išskelbė viešumon visiems mokslininkams, tarp jų ir dirbantiems pedagogų darbą, žinomą tiesą. Deja, apie moksle įsivyravusį negražų reiškinį kalbama tik patyliukais ir tik tarp patikimų kolegų. Universitetams, kitoms aukštosios mokykloms ir mokslo institutams vadovaujantys asmenys, skirtingai nuo kitų mokslininkų, turi galimybę mainais skelbti mokslinius darbus užsienio spaudoje, o už publikacijas prestižiniuose leidiniuose ir už vertėjų paslaugas apmokėti mokslo institucijos lėšomis. Straipsnis užsienio prestižiniame mokslo leidinyje kainuoja itin daug, todėl eiliniams mokslui, net vyresniesiems ir vyriausiems mokslui darbuotojams tai yra per brangu, jeigu jie neturi uždirbę projektinių arba sutaupę nuosavų lėšų.

Mokslo institucijų ir pedagoginio profilio aukštosios mokyklose nustatyta tvarka labai palanki vadovaujantiems asmenims. Pavyzdžiui, už straipsnį užsienio leidinyje autoriui priskaičiuojama daugiau balų nei už Lietuvoje paskelbtą mokslinę monografiją, nors ji recenzuota žymiausių tos srities mokslininkų, paskelbta su plačia santrauka anglių, vokiečių ar prancūzų kalba bei atitinka kitus monografijoms keliamus reikalavimus.

Toks pavaldinys neturi galimybių moksliniu aspektu prilygti institucijos vadovui. Be to, neturintiems užsienio prestižiniuose leidiniuose skelbtų straipsnių, neleidžiama dalyvauti mokslinių tarybų darbe, ypač vertinant kitų mokslininkų atliktą darbą bei suteikiant mokslinį laipsnį ir pedagoginį vardą.

Viešai skelbti apie moksle egzistuojančią betvarkę gali nebent į pensiją išėjęs mokslininkas. Kiti kažin ar gali išvengti vadovybės keršto, ypač šiuo metu, kai mokslo ir studijų institucijos susiduria su finansavimo sunkumais. Jose skriaudžiami darbuotojai ir gabūs mokslininkai, o svarbiausia, kyla susirūpinimas dėl valstybės ateities. Prisiminkime žymiuosius Adamą Mickevičių ir Česlovą Milašį (Milošą). Iš pradžių Lietuvoje buvo didžiujamasi, kad šie lietuviai poeziją ir prozą skelbė lenkų kalba. Tačiau vėliau buvo paskelbta, kad rašytojas priskirtinas tai tautai ir valstybei, kurios kalba jis skelbė literatūrinius darbus. Net ir mokslininko Juozo Strumilos sulenkintą vardą ir pavardę bei darbus Lenkijos kraštovaizdžio meno specialistai priskiria savai valstybei. Visų jų tautybės kaip ir nebeliko. Todėl negali kilti abejonių, kad užsienio kalbomis paskelbti Lietuvos mokslininkų darbai nebus laikomi mūsų šalies indėliu į pasaulinį mokslo fondą.

Nevertinimas gimtąja kalba skelbiamų mokslinių darbų ypač stipriai reiškiasi šiuo metu, kai Lietuvoje dirbantys mokslininkai vertinami tik dėl užsienio prestižiniuose spaudoje kitos šalies kalba skelbtų straipsnių. Antai Gamtos tyrimų centras žemina pareigas ir atleidžia iš darbo specialistus vien dėl to, kad jie neturi užsienio prestižiniuose moksliniuose leidiniuose skelbtų straipsnių. Dėl sunkmečio mokslininkams – pensininkams, norintiems išsaugoti mokslininko priedą prie pensijos, negalima papildomai užsidirbti, net už populiariusius straipsnius gauti honorarą, todėl akivaizdžiai smuko masinės informacijos priemonių lygis. Televizijoje mokslininkus pakeitė burtininkai ir mažamoksliai „pranašai“ bei „gydytojai“, pasiskelbę ekstrasantais, paskalų nešiotojai, o periodinėje spaudoje akis bado žurnalistų klaidos.

Manome, kad Lietuva ne išimtis – tie patys reikalavimai egzistuoja daugelyje Europos šalių. Tačiau mūsų, kaip ir kitų mažų tautų, uždavinys – vieningai reikalauti juos keisti. Lietuvoje išplėtojus mokslo darbų publikavimą kitomis kalbomis, užkertama galimybė šviesti visuomenę. Mokslo darbus siūlome skelbti ir nacionalinėmis kalbomis ir juos vertinti vienodai, kaip ir skelbtus užsienyje.

MŪSŲ GEOLOGAI

Algimantas Grigelis apie Vytautą Gudelį (2)

Pradžia Nr. 10

Gegužės 27 d. Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių bibliotekoje atidaryta geologo ir paleontologo Lietuvos MA nario korespondento prof. Algimanto Grigelio ir geomorfologės dr. Leonoros Živilės Gelumauskaitės mokslinės kūrybos paroda, pavadinta „Kalnų ir jūrų erdvėse“. Kartu gyvenimo keliu žengiantys mokslininkai šiemet mini savo garbingas gyvenimo sukaktis, tiesa, nevienodas. Parodos metu buvo pristatytos ir abiejų mokslininkų bibliografijos rodyklės. A. Grigelio rodyklę sudarė Vaida Juodėnienė, Džiuljeta Malinauskaitė ir dr. Birutė Railienė, dr. L. Ž. Gelumauskaitės – Sigita Dagienė.

Parodoje galima išvysti ir naują A. Grigelio sudarytą knygą „Akademikas Vytautas Gudelis“. Tešiam pašnekesį su jubiliumu ir knygos sudarytoju Algimantu GRIGELIU apie iškilų mokslininką ir charizmatišką asmenybę – Vytautą GUDELĮ, aišku, užkabindami ir daug kitų ne vien geologijos ir geografijos mokslams svarbių dalykų.

Surado ir Lietuvos antipoda

Mokslo Lietuva. Gerbiamasis profesoriau, kuo ypatingas Jūsų buvusio ir Amžinybėn išėjusio, savo tyrinėjimuose geografijos ir geologijos mokslus vaisingai sujungusio akademiko profesoriaus Vytauto Gudelio mąstymas, požiūris į mokslą ir gyvenimą?

Algimantas Grigelis. Vytauto Gudelio kaip geografo mąstymas atsispindi daugelyje jo užsienių, kurie kai kam gali atrodyti gal net keisti, mažai ką bendro turintys su jo moksline veikla. Kad ir mėginimas nustatyti Lietuvos centro geografinį „antipodą“. Paėmė Kėdainių, esančių maždaug Lietuvos viduryje, geografines koordinatas ir apskaičiavo jų antipodą (t. y. diametralią priešingybę) Žemės Pietų

Kuršių marios, kurių tyrinėjimui prof. Vytautas Gudelis skyrė ne vienus gyvenimo metus kaip ir ne vieną eilėraščių posmą

pusrutulyje. Aišku, nedarė sudėtingų geometrinių ar trianguliacinių skaičiavimų, bet pati mintis rodo jame tūnojusį labai žingeidų geografa.

ML. Ir ką gi atrado geografas po mūsų kojomis esant?

A. Grigelis. Ramiajame vandenyne atrado tašką, kuris būtų Lietuvos antipodas. Apie tai Gudelis parašė straipsnį į žurnalą „Mokslas ir gyvenimas“ (1991, Nr. 3, p. 7–9; Nr. 4, p. 20–21).

Tai labai įdomus straipsnis. V. Gudelio archyve (LMAVB RS F323–1431) yra medžiaga, kaip jis ruošėsi tą straipsnį rašyti, kokius skaičiavimus darė tuos dienovidinius (meridianus) ir paraleles skaičiuodamas. Apskaičiavo, kad Lietuvos antipodo centras yra 54°30' pietų

pl. ir 156° rytų ilg. Pateikė žinių apie tame „antipode“ esančių salų aplinką, klimatą, gamtą ir kitus gan egzotiškus dalykus. Įsiminė vardai pietinėms Ramiojo vandenyno platumoms, kurias XVIII a. burinių laivų jūreiviai vadino labai savotiškai: tai – kriokiančios keturiasdešimtosios [roaring forties], staugiančios penkiasdešimtosios [furious fifties], spiegiančios šešiasdešimtosios [screaming sixties] platumos, kurioms V. Gudelis pateikė labai išmoningai skambančius lietuviškus vardus.

ML. Skirtingose platumose skirtingi vėjai priversdavo skirtingai plazdėti laivų bures?

A. Grigelis. Nuo vėjo stiprumo būrėse priklausė burių skleidžiami garsai – kriokiantys, staugiantys ar spiegiantys. Kas dar be V. Gudelio būtų radęs tuos puikius lietuviškus atitikmenis.

Humanitarinių vėjų perpūstas

ML. Akivaizdu, kad buvo ne „sausas“ mokslininkas, bet perpūstas humanitarinių vėjų. Tai labai ryšku skaitant profesoriaus straipsnius, kuriuos jis rašė juk ne vien į mokslinius žurnalus, bet ir į įvairiausių periodinę spaudą, nesibodėdamas net „Vakarinių naujienų“ ir „Tarybinės Klaipėdos“. Buvo tikras mokslo populiarintojas, mokslo žinių sklaidėjas, tačiau poetas polėkis V. Gudelio nenutolino nuo „rimtojo“ mokslo.

A. Grigelis. Poetu V. Gudelis netapo, bet naujojoje knygoje pateikta 18 jo eilėraščių. V. Gudelio dukte Džiuljeta Gudelytė-Raudonienė ir jos vyras Gvidas Raudonius parašė įvadą skyreliui, kur sudėti profesoriaus eilėraščiai. Duktė tą kūrybą pavadino tėvelio poetiniais proveržiais, „eiliuotomis mintimis“. Vieną kitą eilėraščių V. Gudelis skelbdavo ir periodinėje spaudoje. Kai kurie jų – puikūs. Kaip antai: „O štorne! Aš tavim žaviuosi...“ Jame buvo šarmo, brač tu mano.

Vienas eilėraščių – „Mes buvome keturiose“ – skirtas V. Gudelio studijų draugams iš 1947 metų – Stasiui Žėibai, Alfonsui Basalykui ir Eduardui Červinskiui. Pastarasis parašė puikų

straipsnį knygai apie V. Gudelio mokslinės veiklos pradžią.

Žavus yra 1986 m. V. Gudelio parašytas eilėraščių „Pamario varpai“, kuriame autorius poetiškai apibūdina kadais skirtingais balsais skambėjusius Lietuvos pamario vietovių varpus. Savaip skambėjo Kintų, Priekulės, Karklės, Rusnės, Įsės, Gilijos varpų balsai, kitaip bosavo Klaipėdos bažnyčių varpai. V. Gudelis jų balsus įprasmino eilėraštyje. Kur dar rastume kitą tokį profesorių – nėra.

„Pamario varpai“

Mūsų pamary – nuo seno – kiekvieno žvejų kaimo varpai savaip–kitaip skardeno.

„Vyžos–naginės, vyžos–naginės, din–din, dandandan, din–din, dandandan“ – Kintų varpas dandeno.

„Klumbiai–buteliai, klumbiai–buteliai“ – Priekulė tinteno.

„Dieną – miegok, naktį – žvejok“ – jiems varpinė Karklės kartojo.

„Su dalgiais, su tinklais“ – Rusnės varpas turavojo.

„Stintos – pūkiai, stintos – pūkiai“ – atliepdavo jiems Įsės varpas.

„Martyn brolau, Giljoj skendau“ – pritaravo iš Gilijos atsklidęs garsas.

O galingiausias iš visų Klaipėdos varpų gaudimas buvo, kuris, tapęs pamario varpų vedliu, dusliai bosavo iš vario krūtinės:

„Kaulai – marios, dūšia danguj, kaulai – marios, kaulai – marios... marios, marios, marios...“ – Ir manyje ši sąsauka varpų iš pamario atgimsta vos tik mano mintys į praeitį nuklysta. Vilnius, 1983

ML. Apdovanotasis ypatingais gabumais.

A. Grigelis. Prakalbote apie „rimtą“ mokslą ir poetinį potraukį. Nemačiau, kad V. Gudelis išskyrė šias veiklos sritis. Jam tai buvo visų pirma tyrinėjimas. Ką būtų bedaręs, visada labai rimtai tam ruošėsi. Galia tvirtinti apie tai, nes sužinojau patyrinėjęs profesoriaus archyvą. Iš pažiūros galėjo atrodyti, kad V. Gudelis labai linksmas žmogus, gal net šiek tiek lengvabūdiškas, mėgstantis kartais pasibūti kompanijoje. Visa tai buvo apgaulingas įspūdis.

ML. Nemėgo kompanijų?

A. Grigelis. Mėgo, bet ne vien kompanijas, nes tai buvo daug gilesnė asmenybė. Vien jo ryšiai su ištis žymiais tarptautinio msto mokslininkais daug ką pasako. Juk V. Gudelis buvo Šiaurės Europos krantų komisijos viceprezidentas, o 1961 m. Varšuvoje tapo Tarptautinės sąjungos kvarterui tirti (INQUA) nariu, vėliau INQUA komisijos Šiaurės Europos krantinėms linijoms ir geodezininkų sąjungos Holoceno komisijos nariu. Jis buvo kviečiamas dalyvauti įvairiose TSRS ir Vakarų Europos šalių mokslo organizacijų veiklose ir programose. 1992 m. Upsalos universitetas suteikė V. Gudeliui garbės daktaro vardą, 1994 m. jis buvo paskelbtas tarptautinio fondo *Via Baltica* premijos laureatu, 1995 m. išrinktas Europos Sąjungos Krantų apsaugos asociacijos (EUCC) garbės nariu.

V. Gudelis palaikė labai plačius ryšius su Maskvos akademikais, tiek geografijos, tiek geologijos srities žymiaisiais mokslininkais. Daug metų V. Gudelis bendravo su įžymiuoju akademiku Aleksandru Sidorenka (A. Sidorenko), kuris domėjosi eoline sedimentacija. Tai dėl vėjo pustomo smėlio susidariusios nuosėdos. A. Sidorenka buvo petrografas, kaip mokslininkas jis iškilo Kolas pusiasalyje, kur stūkso Chibinų apatitų masyvas. Aleksandras Fersmanas apatitus atrado, o A. Sidorenka jų kilmavietes toliau tyrinėjo. Vėliau pateko į Karakumus, kur susidomėjo eolinės sedimentacijos procesais. 1979 m. buvo atvykęs į Lietuvą, kadangi šios krypties darbus dirbo V. Gudelis, tapęs eolodinamikos pradininku Lietuvoje. Kartu su V. Gudeliu ir Leonardu Kairiūkščiu, kuris tuo metu buvo Lietuvos mokslų akademijos Chemijos ir biologijos mokslų skyriaus akademikas sekretorius, A. Sidorenka lankėsi Lietuvos pajūryje. Diskutavo vaikščiodami po jūros atbradus, pliažus ir smėlio kopas. A. Sidorenka buvo nepaprastai svarbi figūra TSRS mokslų akademijoje, stipriai rėmė Lietuvos geomokslą, ypač tada, kai V. Gudelis tapo Lietuvos mokslų akademijos Geografijos skyriaus vadovu, o A. Sidorenka tuomet buvo TSRS geologijos ministru.

Lietuvos geologinio ištirtumo vagoje

ML. Ar Jums pačiam V. Gudelis parašė kokių nors įtaką?

A. Grigelis. Kai 1960 m. atėjau dirbti į Geologijos ir geografijos institutą, direktoriumi buvo akad. Kazimieras Bieliukas, o pavaduotoju – V. Gudelis. Man pavedė labai nelengvą darbą – Lietuvos geologinio ištirtumo sąjunginį projektą. Mano pagrindinė tyrinėjimų tema buvo mikropaleontologija, o Lietuvos geologinis ištirtumas – tai tema, kuri tiesiog buvo užkrauta man ant sprando kaip jaunam

Bendrakursiai Eduardas Červinskas, Alfonsas Basalykas ir Vytautas Gudelis Gedimino kalno papėdėje. 1948 m.

MŪSŲ GEOLOGAI

tik ką atėjusiam į institutą darbuotojui. Dirbome su kolegomis, referavome mokslo darbus, knygas, straipsnius, žemėlapius nuo 1800 iki 1980 metų. Teko tuos šaltinius skaityti įvairiomis kalbomis, rašyti referatus ir apžvalgas. Šis darbas man labai praverė, įgijau pamatus savo mokslo istorijos pomėgiui. Teko domėtis taip pat senąja Rytų Prūsijos literatūra, kuri labai turtinga, mat Karaliaučiaus universitete nuo XIX a. pradžios dirbo iškilūs geologijos profesoriai. Teko sudaryti ir išleisti devynias knygas „TSRS geologinis iširtumas. Lietuvos Respublika“.

ML. Kaip paaiškinti, kad 1963 m. Geologijos ir geografijos institutas buvo suskaldytas, ir dar taip, kad geografijos mokslų branduolys išvis galėjo nunykti?

A. Grigelis. Išties nedaug trūko, kad geografijos mokslo branduolys Lietuvoje būtų prarastas. Tęsiantis N. Chruščiovo reformoms, buvo priimti sprendimai, susitarus Lietuvos MA prezidiumui ir TSRS geologijos ministerijai. Lietuvos MA prezidentas akad. Juozas Matulis geologijos mokslus atidavė Maskvai. Iš paties prezidento lūpų žinojau, jog jam buvo įkyrė, kad geologai ir geografi tarpusavyje nuolat nesutaria. Geologijos institutą perėmė sąjunginė ministerija, pavadinimas buvo pakeistas į *Geologijos institutas Vilnius*. Geografijos skyrius, kuriam vadovavo K. Bieliukas ir V. Gudelis, iš pradžių buvo paliktas veikti prie Lietuvos MA prezidiumo, vėliau formaliai prijungtas prie Zoologijos ir parazitologijos instituto. Buvo tvarkomi turiniai geologų ir geografų santykiai. Geografi gavo savo etatus ir inventorių, kurį anksčiau turėjo, bet tiems etatams išlaikyti negavo nė rublio lėšų – visi pinigai pateko į sąjunginį

Alгимantas Grigelis Aukštųjų Tatrų papėdėje prie Zakopanės, Lenkija, 1975

geologijos mokslinio tyrimo institutas, kuris jau turėjo dirbti visam Pabaltijui. Mat TSRS geologijos ministerijos veikla buvo geologinių paieškų ir žvalgymo darbai. Mums, kaip ministerijos institutui, buvo pavesta kurti geologinių žvalgymo darbų mokslinį pagrį-

premiją. Ko labiau galėjo tuo metu geisti mokslininkas. Darėme bendrus sąjunginius darbus, pradėjome jungtis į tarptautinius projektus.

V. Gudelis turėjo įgimtą lyderio bruožą

ML. Kodėl V. Gudelis nepasiliko su geologais, juk jo darbų tematika buvo mokslinio geologinio pobūdžio?

A. Grigelis. Jam to nereikėjo. Tiesa, ne iškart tapo Geografijos skyriaus vadovu. 1963–1978 m. juo buvo akad. Kazimieras Bieliukas, po jo skyriaus vadovu tapo V. Gudelis.

Archyve yra duomenų apie intensyvų V. Gudelio susirašinėjimą su šalies mokslo autoritetais, kurių vienas iš rezultatų buvo iš Maskvos atėjęs leidimas prie V. Gudelio vadovaujamo Geografijos skyriaus steigti naują padalinį krantotyros problemoms tyrinėti, skiriamą dešimt naujų etatų ir lėšų naujai laboratorijai kurti. Beveik stebuklas, ir jis įvyko pirmiausia TSRS MA viceprezidento akademiko Aleksandro Janšino dėka. Labai daug lėmė ir asmeniniai mokslininkų ryšiai, o V. Gudelis palaikė glaudžius ryšius su akademikais Karelu Orviku, Konstantinu Markovu, Inokentijumi Gerasimovu, Aleksandru Lisicynu ir daugeliu kitų mokslininkų.

Tuo metu mes Geologijos institute nelabai ir žinojome, kad V. Gudelis pradeda kurti naują Krantotyros laboratoriją. Jis pasitelkė jaunų gabių jaunuolių, iš kurių vėliau išaugo labai geri mokslininkai – Vaižgantą Kirlių, Vytautą Minkevičių, Olegą Pustelnikovą, kuris vėliau pasuko į geochemijos sritį, ir kiti.

ML. Gavęs teisę kurti naują laboratoriją V. Gudelis tikriausiai pasijuto kaip ant sparnų, ko gero, tai padėjo ir jo aukštam skrydžiui tarptautiniame moksle?

A. Grigelis. Pirmiausia iš dešimties gautųjų V. Gudelio etatų du „nusirėžė“ Lietuvos MA prezidiumas, dar du etatus pasiėmė tuometinis Zoologijos ir parazitologijos institutas, į kurį V. Gudelis tuo metu su kitais geografaus buvo pervestas. Taigi Geografijos skyriui liko viso labo tik šeši etatai iš skirtųjų dešimties. Bet ir tai buvo didelis laimėjimas.

Akad. Aleksandras Sidorenko, Vytautas Gudelis ir akad. Leonardas Kairiūkštis Nidoje, 1979 m.

biudžetą, taigi liko Geologijos institute. Tad su geografaus nebuvo šiltų santykių, nebuvo ir dalykiško bendradarbiavimo tarpinstitucine prasme. Atrodė, kad geografijos mokslas Lietuvoje išvis nebeturi jokių perspektyvų.

Po Geologijos ir geografijos instituto suskaldymo ir geografų atskyrimo nuo 1964 metų pradžios tapau pertvarkyto Geologijos instituto direktoriumi. Buvau 32 metų, tad pradžioje jaučiausi ne itin užtikrintai tokiose atsakingose pareigose. Pamenu, institute užeidavo į mano kabinetą solidus geofizikas Stasys Blinstrubas, o aš sėdžiu ant direktoriaus kėdės krašteliu ir man nebūdavo labai jauku.

Visgi institutas ėmė kopti į mokslo viršūnes, po kelerių metų gavome naują statusą ir pavadinimą – Lietuvos

dimą ypač naftingų struktūrų ir naftos paieškoms (ir sausumoje, ir jūroje).

ML. Instituto suskaldymas pasiteisino?

A. Grigelis. Manychiau, kad reforma Geologijos institutui davė teigiamą rezultatą, išlaikėme visas mokslo instituto teises, tik pavadinime neliko žodžio „geografijos“. Tapome sąjunginio pavaldumo mokslo institucija, atsідūrėme didelės, įtakingos ir turtingos sąjunginės ministerijos žinioje. Pabaltijį siekta turėti vieną sąjunginį Geologijos ministerijos institutą, tad pagal bendras temas dirbome su latviais ir estais, parengėme Baltijos regiono geologijos mokslinius pagrindus, sudarėme stambų, dešimties Pabaltijo geologinių žemėlapių komplektą, už kurį ir gavome TSRS valstybinę

ML. Veikiausiai nulėmė Vytauto Gudelio mokslinis autoritetas, o ne vien sugebėjimas megzti naudingus ryšius?

A. Grigelis. Lietuvos mokslininkas buvo vertinamas už sugebėjimą greitai suvokti dalyko esmę, pajusti perspektyvas tyrinėjimų kryptis. V. Gudelis turėjo įgimtą lyderio moksle bruožą. Tai labai svarbu. 1990 m. V. Gudelis tapo pirmuoju įkurtojo Geografijos instituto direktoriumi. Geografijos skyrius jau buvo išsiugdęs gerų mokslininkų, įgijęs vardą ir neblogai dirbo. Gaila, bet 1991 m. dėl pablogėjusios sveikatos V. Gudelis, direktoriaus pareigose neišdirbęs metų, išėjo į užtarnautą poilsį.

Į tarptautinio mokslo vandenį

ML. Kaip V. Gudeliui pavyko pelnyti platų tarptautinį mokslinį pripažinimą?

A. Grigelis. Jo biografijoje išskirčiau pirmąjį dešimtmetį, kai V. Gudelis pradėjo reikštis moksle, nuo 1951 m. dirbo Geologijos ir geografijos instituto moksliniu sekretoriumi. 1954 m. apsigynė geologijos ir mineralogijos mokslų kandidato disertaciją ir buvo paskirtas mineralinių išteklių sektoriaus vadovu. Domintis jo archyvu man susidarė įspūdis, jog jau tada jis pradėjo megzti kontaktus su sąjunginių respublikų mokslininkais, taip pat tarptautinius ryšius. Vis dėlto tame pirmajame dešimtmetyje svarbiausi V. Gudelio ryšiai buvo su Maskvos geografaus ir geologais. Paskui atsirado ryšiai su Lenkijos, dar vėliau Skandinavijos šalių mokslininkais.

ML. Bet toliau Lenkijos ir Skandinavijos šalių V. Gudelio taip ir neišleisdavo išvažiuoti?

A. Grigelis. Neišleisdavo. Kiek man žinoma, iš Antrojo pasaulinio karo metų paskui V. Gudelį vilkosi tam tikras „šleifas“: to meto spaudoje V. Gudelio pavarde buvo pasirašyti keli rašiniai, nukreipti prieš bolševikus. Dėl tų jam priskiriamų „nacionalistinių“ rašinių 1950 m. V. Gudeliui teko aplėsti Vilniaus universitetą. Vėliau į socialistinio bloko šalis jam buvo leidžiama išvažiuoti, buvo išleidžiamas į Suomiją ir Švediją. Kaip tarptautiniu mastu žinomas mokslininkas V. Gudelis gaudavo kvietimus vykti ir į kitose Vakarų šalyse rengiamas konferencijas, jam tekdavo atsakyti, kad esąs labai užsiėmęs ir atvykti neįstengs.

1961 m. buvo pakviestas į Varšuvėje vykusį Tarptautinės sąjungos kvarte-

ML. Kas finansavo „Baltica“, rūpinosi visais leidybos dalykais?

A. Grigelis. Lietuva, tiksliau Lietuvos MA, rūpinosi ir finansavo. Tiems dalykais, jei jau sprendimai priimti, Maskva skirdavo finansavimą.

Kai lyderiai keli, mokslo mokykla negimsta

ML. Galima padaryti išvadą, kad nežiūrint kai kurių biografijos „nesklandumų“, dėl savo mokslinės veiklos ir gerų ryšių su kitų respublikų ir šalių mokslininkais V. Gudelis sugebėjo nuveikti svarbius mokslo darbus tiek savo kraštu, tiek tarptautiniam mokslui.

A. Grigelis. Aš pabrėžčiau ir gerą V. Gudelio užsienio kalbų žinojimą. Jis laisvai kalbėjo lenkiškai, vokiškai, angliškai, suprantama, ir rusiškai. Turėjo didelę kalbos dovaną, kurią reikėtų būtinau paminėti – buvo puikus oratorius, auksaburnis, kaip sako lietuviai. Pavadinčiau jį tiesiog neprilygiamu oratoriumi.

ML. Kokį nors jo oratorystės pavyzdį galėtumėte pateikti?

A. Grigelis. Kai įstojau mokytis į Vilniaus universitetą, dėstytojas V. Gudelis atėjo vesti pirmąją bendrosios geologijos kurso paskaitą. Ta paskaita truko dvi akademinės valandas. Galiu užtikrinti, kad mes tiesiog nepastebėjome, kaip tas laikas pralėkė. Ir šandien kai kuriuos toje pirmoje paskaitoje minėtus dalykus atsimeinu, jie įstrigo visam gyvenimui. Įsiminė ir jo pateiktas pavyzdys apie upių geologinę veiklą, kaip iš mažų upelių susidaro didelės upės, slėniais suskaidomas reljefas, o nešmenys galiausiai atnešami į Baltijos jūrą...

Visa bėda, kad šandienos moksle mes prarandame tas mažas versmes ir upeliukus, kurių dėka tik ir gali susidaryti didelės upės.

ML. Turite mintyje Lietuvos situaciją globaliame pasaulyje ar Lietuvos geologijos ir geografijos mokslus?

A. Grigelis. Ir tą, ir kitą. Tai, ką matome, leidžia man teigti, kad išties gero, tarptautinio lygio mokslo šalyje, deja, neturime. Yra atskiros labai geros, stiprios mokslinės mokyklos, bet jas pirmiausia reikia pastebėti ir palaikyti. To nėra.

ML. Ar V. Gudelis buvo sukūręs savo mokslinę mokyklą?

A. Grigelis. Jis kūrė savąją mokyklą ir, ko gero, buvo sukūręs, bet visa bėda, kad jo mokiniai toliau jos

Vytautas Gudelis ir akad. Karl Orviku konferencijoje, 1958 m.

nei sugebėjo išlaikyti. Buvo puikių mokinių, bet neatrodė asmenybės, kuri iš V. Gudelio būtų perėmusi tokios mokyklos vadžias.

ML. Tam reikia vieno lyderio, nes jei atsirais keli, nieko doro neišeis.

A. Grigelis. Sutinku, reikia vieno, tačiau buvo keli, todėl ir išėjo taip, kaip turime. Maža būti geru, įžvalgiu

Kunigo Jono Katelės pradėti darbai ir mūsų laikas

Kunigas Jonas Katelė

Aleksandras GUOBYŠ

Įki pat Lietuvos nepriklausomybės atkūrimo kunigo Jono Katelės kultūrinė veikla sovietinių teatrologijos raštų gamintojų buvo ignoruojama. Gal tik vienintelis dr. Vytautas Maknys savo raštuose ir viešai tvirtino, kad J. Katelė¹ – tai visa XIX a. antrosios pusės lietuvių kultūrinė epocha, kurią išbraukus iš lietuvių teatro istorijos, liktume be tikrųjų ištakų, be pradžių pradžios.

Apie Jono Katelės kultūrinę veiklą, be V. Maknio Raštų, turime pakankamai išsamią Vytauto Bičiūno monografiją „Kun. Jonas Katelė ir jo laikai“, kurią jis parašė ir išleido Kaune 1934 m. Knygos pradžioje autorius rašo: „Gyveno tasai žmogus nuo 1831 m. ligi 1908 m., buvo ypatingas žmonių švietėjas – pedagogas, karštai mylėjo ne vien savo parapijiečius, bet ir visą lietuvių tautą, savo gyvenimu ir veikla aprėpė Lietuvoje didžiąją XIX a. dalį“².

J. Katelė gimė Suvainių kaime, Kupiškio rajone, valstiečių šeimoje. Mokėsi Panevėžio bajorų mokykloje, kurioje mokytojai, pasak V. Bičiūno, „beveik visi buvo lenkai arba sulenkėję bajorai“³. Pagrindinis dėmesys buvo skiriamas tikybai, lenkų, rusų ir slavų kalboms, matematikos disciplinoms, visuotinei ir rusų istorijai bei lotynų, prancūzų, vokiečių kalboms. Baigęs šios mokyklos 5-erių metų kursą, J. Katelė įstojo į Varnių kunigų seminariją, ir 1855 m. vyskupas Motiejus Valančius suteikia jam kunigo šventinimus.

J. Katelė kunigavo Naujamiestyje, Južintuose, Dusetoje, Zarusuose ir Panemunėlyje, kuriame atsiskleidė visas jo talentas ir sugebėjimai priešintis lenkinimo negerovėms ir carizmo priepaūdai.

Deja, apie šį didį švietėją sovietiniais metais mes galėjome sį tą sužinoti tik iš nuogirdų. Mokyklose, kuriose teko mokyti, ne tik niekas neminėjo J. Katelės vardo, bet ir apie minėtos knygos autorių buvo visiškai tyla. Šiokia tokia uždanga atsiskleidė, kada įžymus Lietuvos teatro veikėjas, režisierius ir pedagogas Antanas Sutkus parašė knygą „Vilkolakio teatras“⁴, kurioje pristatė V. Bičiūną, kaip „Vilkolakio“ bendradarbį – scenaristą, dramaturgą, dailininką, režisierių. Sovietinėse enciklopedijose V. Bičiūno literatūri-

nė kūryba buvo apibendrinama kaip „nedidelės meninės vertės, su ryškia katalikiška pasaulėžiūra“⁵.

Šis sakiny s sovietiniais metais išbraukė iš lietuvių kultūros istorijos visus šio žmogaus kūrybinius darbus, paniekino organizatoriaus veiklą („Vytis“ ir „Žvaigždikio“ teatrų įkūrėjas ir vadovas⁶, Tautos ir „Vilkolakio“ teatrų artistas ir dramaturgas). Iš bibliotekų išnyko pagrindinė jo monografija apie kun. J. Katelę.

Tik atkūrus Lietuvos nepriklausomybę, 1993 m., į Teatro ir muzikos muziejų susirinkus nedidelei grupei žmonių, buvo paminėta šio autoriaus 100 metų sukaktis. Tuomet V. Bičiūno dukterė džiaugdamasi prisipažino: „Mes, giminės, manėme, kad mūsų tėvas su visais savo darbais ir išmintimi visiems laikams liks užmirštas ten, Sibiro platybėse... Ačiū Dievui, sugrįžo vėl žmogaus išaukštinimo metas...“

Praėjus 20-čiai nepriklausomybės metų, Klaipėdos universitetas drauge su Panevėžio vyskupija ir Lietuvos teatro sąjunga viešai atvertė užmirštą ir sovietiniais metais paniekintą didžiąją mūsų XIX a. teatrinės kultūros istoriją ir jos žmones, be kurių mes negalime ir neturime teisės kalbėti apie lietuvių teatro kūrėjus ir jo šių dienų vertybes.

Prisiminkime tuos žmones, kurie rėmė J. Katelės kultūros – švietimo darbus ir žygius: M. Valančių, M. Paliulionį, J. Tumą-Vaižgantą, J. Tūbelį, J. Širvydą, J. Jablonskį, A. Smetoną, Maironį, A. Jakštą-Dambrauską, M. Riomerį, J. Basanavičių, P. Matulionį ir daugybę kitų. Šiandien būtina prisiminti ir tuos, kurie savo drąsa ir išmintimi patys mokėsi ir kitus mokė ir skelbė laisvos Lietuvos istoriją ir idėjas. Žymiausi kun. J. Katelės pagalbininkai: B. ir J. Stravinskaitės, A. Štombergas, J. Šarkauskas, T. Kupelytė, F. Bieliūnaitė, P. Dogelis ir daugelis kitų. O juk buvo spaudos draudimo metas! Už kiekvieną slapta lietuvišką mokyklą, kurių J. Katelė įkūrė savo parapijoje kiekviename kaime ir daugelio dvarininkų namuose, carizmo saugotojai baudavo ne tik pinigineis baudomis, bet ir tremties metais Sibiro žemėje. Ir nežiūrėti jai, XIX a. pabaigoje visa Panemunėlio parapija mokėjo lietuviškai skaityti, rašyti, dainuoti ir melstis!

Be tų „daraktorių“ mokymų, kun. J. Katelė skatino žmones pamilti lietuviškas dainas. Ypač jis mėgo Antaną Vienažindį („Kaipgi gražus gražus“, „Karvelėli paukštužėli“), Antaną Strazdą ir kt. Pats dainuodavo ir kitų prašydavo dainuoti, nes dainoj – tėvynė, šviesios viltys, sielvartas dėl sunkios pavergtų žmonių dalies...

„Kun. Katelė negalėjo ramiai gyventi matydamas, kokie beraščiai ir dvasia skurdūs žmonės. Jį degintė degino troškimas išmokyti visus žmones rašto. Todėl tiesiog širdimi beldėsi į visų žmonių širdis. Širdimi jis nešė žmonėms tikėjimą, raidę, knygą, kultūrą. Ir atnešė tiesiog saulę – nušvito visa Panemunėlio parapija. Jis švietė tikėjimu, auka, knyga, teatru... Ne tik Panemunėlyje, visoje Aukštaitijoje, visoje Lietuvoje tapo šviesiau.“⁷

Nepaprastai didelį dėmesį J. Katelė skyrė knygnešų veiklai. Spaudos draudimo metais Panemunėlio parapijoje lietuviškų knygų pristatymu, jų slėpimu daugiausia rūpinosi pats J. Katelė ir jo uolūs mokiniai: K. Ramanaukas, P. Vinkšnelis, J. Bieliūnas, Juozas Katelė (vėliau Kauno operos teatro solistas), J. Gyllys, K. Bulavas ir kt. Be įvairių knygų knygnešiai pristatydavo gausybę tuo metu leidžiamų laikraščių JAV ir kituose kraštuose: „Vienybė lietuvininkų“, „Apšvieta“, „Varpas“, „Ūkininkas“, „Tėvynės sargas“ ir kt.

Kun. J. Katelės kultūros – švietimo darbas buvo toks platus ir įtaigus, kad iš Panemunėlio krašto greitu metu pasklido po visą Lietuvą. Slaptųjų ir viešųjų vakarų judėjimas tapo toks visa apimantis, pagimdęs ir išugdęs nepaprastą Lietuvos fenomeną – Klojimo teatrą, kurio svarbiausios ypatybės skleidėsi ne iš kažkokių skolinių, kitų tautų kūrybinės sampratos, o iš nacionalinės patirties, iš lietuviškos pasaulėjautos.

Panemunėlio „Žvaigždės“ draugija, kurią visokeriopai rėmė kun. J. Katelė, pirmą kartą suvaidino J. Tumo-Vaižganto „Nepadėjus nēr ko kasti“ (1893 m.). Per labai trumpą laiką Lietuvoje gimė daugybė įvairiausių slaptų draugijų, kurių veikla buvo glaudžiai susijusi su lietuvių nacionalinio judėjimo kilimu. Tie slaptieji, o panaikinus spaudos draudimą – ir viešieji vakarai, pasak dr. V. Maknio, „buvo ta platforma, kurioje kryžiuosiai bei reiškesi visi to meto lietuvių gyvenimo interesai: politiniai, ekonominiai, visuomeniniai bei kultūriniai kova – kova su caro bei jo valdinių despotija, su tautine diskriminacija, kova dėl nacionalinio išsivadavimo, spaudos laisvės“⁸.

Lietuviški vakarai ir ypač vaidinimai buvo didžioji tąsa tų švietimo darbų, kuriuos vykdė kun. J. Katelė ir visi kiti pasišventėliai. Tai buvo masiškausia, plačiausia visuomenės sluoksniams prieinama kultūros – švietimo mokykla, pasak B. Sruogos, stebėjusi žiūrovus gaivaline jėga, betarpišku įkvėpimu...⁹

Skaitant sovietinių metų ir šių dienų kai kuriuos teatrologinius teatro istorijos foliantus, su žiburiu ieškok nieieškojęs tos sruogiškosios „gaivalinės jėgos“ – nerasime! Ji kažkur ir kažkaip dingo ne tik iš dabar rašomų knygų teatro istorijos klausimais, bet dingo ir iš konferencijų, iš kai kurių teatrinio mokymo organizacijų. J. Katelės pasaulio tarsi ir nebūta. Tuo galima įsitikinti, pavyzdžiui, patikrinus Muzikos ir teatro akademijos rengiamų būsimų artistų žinias. Paklauskite, kas juos moko apie J. Katelę ir jo laikotarpį? Kada, kur ir kaip gimė lietuviškas teatras? Kokias vertybes siūlė V. Kudirkos „Lietuvos“ draugija ir netgi ką yra sukūrė J. Vaičekas, K. Glinkis ir kt. mūsų teatro profesionalai? Juk Kultūros instituto leidžiama Lietuvos teatro istorija kažkodėl prasideda tik nuo 1929 metų. Gal tuomet į Lietuvą iš dangaus nusileido kažkoks stebukladaris, kuris sutrypė iki šiol jau klestėjusią ne tik J. Katelės laikų, bet ir lietuvių profesionalaus teatro, jo režisūros, scenografijos, dramaturgijos, aktorinio meno iškilus darbus?

Bet gal čia yra ir kita medalio pusė – mokslinės moralės nebuvimas. Gal čia derėtų prisiminti prof. J. Burneikos žodžius, kuris teigia, kad tarp mokslo įstaigų vadovų yra tokių, „kurie tik kojas nusivalę į Atgimimo vėliavas vėl nusėdo pelninguose postuose, įtaringuose senatuose“¹⁰.

Vietoj lietuviško teatro įrodytų vertybių, kai kurie mūsų teatrologai pirmiausia šaukiasi Marvino Karlsono, kuris teigia, kad teatras – tai ta vieta, kur vyksta „papasakotų istorijų perpasakojimas, išgyventų jausmų pergyvenimas, atliktų įvykių reprezentacija – visuomet buvo visų laikų ir šalių teatrinė praktika pamatas“. O jeigu vietoj M. Karlsono pacituotume B. Sruogą, V. Mykolaitį-Putiną, A. Sutkų, V. Maknį – ar tik nerastume platesnių ir gilesnių apibendrinimų, aiškesnės minties, neužgožiant mūsų žinijimo tranzitinę išmintimi ir pamėgdžiojimu.

Baigdamas šį straipsnį norėčiau pasidžiaugti, kad pagaliau turime lietuvių teatro patriarcho dr. Vytauto Maknio Raštus¹¹, kuriuos esame pristatę įvairioms mūsų aukštosios mokykloms, visuomenei. Šiandien noriu tik prisiminti Lietuvos teatro sąjungos pirmininką A. Matulionį, kuris įteikdamas minėtus Raštus Panevėžio dramos teatrui, pasakė: „Štai Raštai, kuriuose aprašyta tūkstančiai Lietuvos teatro kūrėjų iki jūsų garbingo teatro veiklos pradžios. Perskaitykite ir įsitikinsite, kad Lietuvoje teatras niekada nenustojo klestėjęs, nors jo veikla ir buvo įvairiausiai okupuota ir jį kolaborantų persekiojama ir niekinama“.

Dar norėčiau pridurti, kad šiandien, turėdami tokių kilnių mokslininkų – B. Sruogos, J. Lankučio, V. Mykolaičio-Putino, V. Maknio, A. Samulionio, P. Bielskio, A. Martišiūtės-Linartienės rašytinius darbus, jau galime drąsiau žiūrėti į mūsų teatrinės kultūros aruodus. Manau, kad mūsų visuomenės neturėtų labai gąsdinti visokie Laifai, Kaitos taškai, Sirenos ar Veksai – į jų veiklą galėtų atidžiau pažiūrėti ir iš jų pasimokyti ne tik mūsų scenos darbuotojai, bet svarbiausia – prokurorai. Tuomet Lietuvoje atsirastų žymiai palankesnės sąlygos nacionaliniam teatrui klestėti!

Esu įsitikinęs, kad kun. J. Katelės sukaktį, kaip ir kitų įžymių teatrologų jubiliejus, turėtų drauge pažymėti visos humanitarinės mokslo, kultūros ir meno institucijos. Tokie renginiai juk būtų ne tik apie praeities įvykių prisiminimus ir pašlovinimą, bet ir kultūros ateities strateginių klausimų sprendimą!

Prenumeruokite „Mokslo Lietuvą“, kad svarbiausios mokslo visuomenės naujienos pirmiausia pasiektų Jus. Tai operatyvesnė informacija nei laukti internetinio „Mokslo Lietuvos“ varianto, kuris pasirodo vėliau.

Profesinio ugdymo mokyklos ir verslininkų bendradarbiavimas

Švietimo ir mokslo ministerijoje šiandien pristatytas Alantos technologijos ir verslo mokykloje įkurtas Žaliosios energetikos centras. Jį įkūrė mokykla kartu su Lietuvos verslo darbdavių konfederacija. Numatoma, kad šio centro veiklą išitrauks tyrimų institutai, universitetai, asociacijos, kolegijos, profesinės mokyklos, įmonės bei kiti partneriai. Pagrindinės centro veiklos kryptys – atnaujinančios energetikos gaminimas, taupymas, visuomenės švietimas.

Centro planai – rengti ir įgyvendinti švietimo programas apie atnaujinančią energetiką, kurti specialias profesinio mokymo programas, informacines sklaidos projektus, kurie populiarintų žaliąją energetiką ir skatintų naudotis jos šaltiniais.

„Neturėtume apsiriboti vien investicijomis į būsimą branduolinę energetiką, bet galvoti plačiau – ir apie kitas energetikos rūšis, – sakė ministras Gintaras Steponavičius. – Regime nemažai verslo pastangų šia kryptimi, tačiau be mokslo, švietimo sistemos ištraukimo vargu ar galėtume išvysti gerus rezultatus. Alantos technologijos ir verslo mokykla, kurioje diegiamos inovacijos, veikia realūs atnaujinančios energetikos pavyzdžiai, nutiestos jungtys su koleginiu mokymu, yra tas partneris, su kuriuo galime realizuoti šį nekasdienį sumanymą – įkurti Žaliosios energetikos centrą. Tuo labiau kad į profesinio mokymo infrastruktūrą ateina šimtamilijoninės investicijos.“

Danas Arlauskas, vienas iš Žaliosios energetikos centro steigėjų, Lietuvos pramonininkų konfederacijos generalinis direktorius teigė, kad energetikos kainos Lietuvoje tampa rimta problema. Lietuviai, kurių perkamoji galia yra daug mažesnė negu kitose ES šalyse gyvenančių žmonių, už elektros energiją sumoka tiek pat, kiek, sakykime, suomiai. Verslininkai moka maždaug 30 proc. daugiau negu daugumoje ES šalių. Dėl to itin svarbu galvoti apie alternatyvius energijos šaltinius. „Švietimo ir mokslo ministerija – viena iš nedaugelio, kurioje nesutikome biurokratizmo, čia žiūrėta į priekį, nebijoma inovacijų, – sakė D. Arlauskas. – Edukacinis procesas yra labai svarbus kalbant apie atnaujinančią energetiką. Mes patenkinti savo partneriu – Alantos technologijos ir verslo mokykla, kurioje ne tik moka, bet ir veikia atnaujinančios energetikos pavyzdžiai.“

Alantos mokykloje žaliąją energetiką rimtai domimasi nuo 2000 metų, kai vyko europinis projektas. Mokyklą energija aprūpina ant stogo sumontuota mini vėjo jėgainė kartu su fotoelektriniais moduliais, jau 11 metų mokykla apšildoma medžio atliekomis. Dabar mokyklos vadovai ketina įrengti biudujų jėgainę.

Diskusijoje dalyvavę verslininkai, jau naudojantys atnaujinančią energiją, energetikai pabrėžė, kad Lietuva, panašiai kaip Vokietija, turi dideles perspektyvas tapti šios energetikos naudotoja ir propaguotoja. Ne visos šalys turi tokias palankias sąlygas žaliajai energetikai plėtoti, todėl Lietuvai ypač svarbu pasinaudoti palankiomis galimybėmis.

**Alma Vijeikytė
Švietimo ir mokslo ministerijos
Kommunikacijos skyriaus
vyresnioji specialistė**

¹ V. Maknys. *Raštai*, II t., V., 2009, p. 71.

² V. Bičiūnas. *Kun. Jonas Katelė ir jo laikai*, 1934. K., p. 5.

³ Ten pat, p. 34.

⁴ a. Sutkus. *Vilkolakio teatras*, V., 1969, p. 262–264.

⁵ TLE, V., 1985, p. 245.

⁶ „Vytis“ dirbo 1927–1928, „Žvaigždikio“ teatras – 1931–1932.

⁷ J. E. vyskupas Juozas Kauneckas. *Ar pažįstate didžiausią 19 amžiaus Aukštaitijos švietėją?*, P., 2011 04 27.

⁸ V. Maknys. *Raštai*, II t., V., 2009, p. 66.

⁹ B. Sruoga. *Lietuvių teatras Peterburge 1892–1918, K., 1930, p. 10.*

¹⁰ J. Burneika. *Moralė: asmeniškai ar kitokia*, „Lietuvos žinios“, 2011.04.14.

¹¹ V. Maknys. *Raštai*, I-II t. (sudarė ir parengė A. Guobys). V., 2009.

Apie šiuolaikinio meno centrą

Dailės parodų rūmai, dabar vadinami Šiuolaikinio meno centru, buvo pastatyti 1965 metais Kultūros ministerijos ir Lietuvos dailininkų sąjungos Dailės fondo lėšomis. Fondas už šį statinį sumokėjo apie milijoną rublių. Kurį laiką pastatas priklausė Dailininkų sąjungai, vėliau buvo perduotas Kultūros ministerijai.

1992 m. buvo paskelbtas konkursas vadovo pareigoms eiti. Posėdyje dalyvavo dailininkų sąjungos atstovai, Kultūros ministerijos atstovas V. Liutkus, Dailės akademijos atstovas A. Šaltenis. Vadovu buvo išrinktas K. Kuizinas. Su naujai išrinktu direktoriumi buvo sutarta, kad parodų rūmų ekspozicija planuota Dailininkų sąjungai (50 %), Kultūros ministerijai (30 %) ir Parodų rūmų direkcijai (20 %). Tačiau naujasis direktorius sulaužė komisijai duotą žodį ir viską ėmė spręsti pats vienas. Buvo paskelbtas pranešimas, kad dailininkai, norintys surengti parodą, turi kreiptis į Parodų rūmų direkciją. Tačiau ji ėmė nepaisyti nei sudarytos sutarties, nei kultūros palaikymo tikslų. Prasidėjo dailininkų kryžiaus keliai. Daugeliui dailininkų (M. T. Rožanskaitei, S. Veiverytei, I. Budriui, B. Uogintui, B. Mingėlaitei ir kt.), jau įėjusių į garbingą Lietuvos meno istoriją, neleista surengti rūmuose personalinių parodų.

Netrukus Dailės parodų rūmai buvo pervadinti į Šiuolaikinį meno centrą (ŠMC). Daugelio profesionaliausių lietuvių menininkų kūrybai čia nebeliko vietos... „Vietinius“ menininkus dabar atstovauja daugiau kaip 30 jaunų žmonių, daugiausia priklausančių Tarpdisciplininio meno kūrėjų sąjungai. Bet kur dailės formų ir turinio (verčių ir reikšmių) ieškojimą įvairovė? Kur tos parodų edvės, kuriose atvirai konkuruotų naujausios kryptys, stiliai ir žanrai?

ŠMC veiklos dešimtmečiui skirtame kataloge **dailėtyrininkė Erika Grigoravičienė** teisingai rašo: „Stabilus ŠMC priklausančių kuratorių būrelis tampa meno procesus veikiančia jėga ir išsirutulioja į tipišką žinojimo – valdžios struktūrą. 1998 m. ŠMC iš žinojimo – valdžios struktūros laipsniškai virsta ekonominės sistemos dalimi, o menas vizualinės kultūros kontekste jau neturi privilegijuoto statuso. Rėmėjai investuoja į reklamą, kuri puikuoja pačiuose kūriniuose. Jie išdėstomi visur – salėse, kavinėse, tualete, ant stogo“. Be kita ko, tą patį tvirtina ir ŠMC direktorius: anot jo, dabar „viskas juda dar didesnią vienos institucijos galios įtvirtinimo keliu“. Direktorius didžiuojasi turįs teisę formuoti parodų programą. Dar prieš porą metų ŠMC oficialiame tinklalapyje jis skelbė savo įstaigos misiją: „Esminė ŠMC veiklos kryptis yra naujausių **tarptautinių** meno tendencijų pristatymas“. Apie nacionalinį meną čia nepaminėta nė žodžio. Net Semeliškių kaimo vaizdai jam tampa šiuolaikinio meno objektu tik tada, kai Jonas Mekas juos pademonstruoja Niujorke ir jie parvežami atgal! **Nacionalinės premijos laureatas grafikas Arvydas Kazdailis** sako: „ŠMC grupelė užsiėmė strategines pozicijas, ignoruoja ne tik tradicinę dailę, dirbtinai iškreipia ir ardo susiformavusią lietuvių dailės tradiciją. Mes prieš gruobuonišką K. Kuizino grupelės politiką, ignoruojančią pačią dailę. Mes praradome galimybę laisvai ruoš-

ti dailės parodas“. Šią mintį išplėtoja **tapytojas prof. Giedrius Kazimierėnas**: „Kultūros ministerija, kuriai priklauso buvę Dailės parodų rūmai, dabar Šiuolaikinio meno centras, nepajėgia suvokti, ar apsimeta nepajėgiąs, paprasto dailės kūrėjų reikalavimo, kad šiuose, iš biudžeto išlaikomuose rūmuose, savo kūrybą pristatyti visuomenei galėtų visos kūrybinės grupės lygiomis teisėmis. Susiklostė tokia situacija, kad dabartinis ŠMC direktorius tapo nepakeičiamas kaip vienos artimos valstybės prezidentas. Pasekmės, atrodo, bręsta adekvačios. Daugiametė Kultūros ministerijos laikysena parodo šios institucijos tikrąjį meno vadybos lygmenį ir stilių, atskleidžia jos sąmoningai vykdomą vienpusišką, grupiniais interesais pagrįstą, kultūros politiką. Išskirtinai remiant ŠMC grupės popmeno sklaidą, ignoruojama daugelį šiuolaikinės dailės reiškinių. Užtenka prisiminti, kad už kūrinių eksponavimą dailininkai honoraro negauna. Norėdami pristatyti savo kūrybą visuomenei kūrėjai priversti savo lėšomis nuomoti patalpas. Taip kūryba paliekama vertinti ir įtakoti rinkos ekonomikai. Tokia dirbtinai suformuota dailės situacija, be apibrėžtų kriterijų proteguojant vieną ŠMC vadovo Kęstučio Kuizino grupuotę, skaldo dailininkų bendriją, iškreipia ir skurdina visuomenei pristatomos dailės panoramą, slopina dailės raiškos įvairovę ir pažeidžia lietuvių nacionalinės dailės tęstinumą, net įtakoja dailės edukacijos ugdymo turinį. Manome, kad tokia valstybės kultūros politika yra žalinga“.

Lietuvos dailininkai, susirūpinę tokia padėtimi, ne kartą yra protestavę ir reiškę savo nepasitenkinimą. Lietuvos dailininkų sąjungos tarybos sprendimu yra paskelbtas nutarimas, kuriame rašoma: „Šiuolaikinio meno centro veikla neatspindi realios šiuolaikinio meno situacijos ir tenkina tik siauros grupelės interesus“. Dailininkai klausia, ar didžiausia Lietuvoje parodų erdvė (bendras plotas viršija 2 400 kv. m), išlaikoma iš mokesčių mokėtojų lėšų, atspindi nacionalinio meno įvairovę, ar vykdo Lietuvos respublikos vyriausybės patvirtintą nacionalinę kultūros politikos programą? Lietuvos dailininkų sąjunga, kuriai priklauso 1 500 narių, 2008 m. surengė konferenciją „Ar šiuolaikinio meno centras vykdo nacionalinę kultūros politiką dailės srityje“. Vyko karšta diskusija, kurioje dalyvavo menininkai, teoretikai, politikai. **Filosofas Vytautas Radžvilas** šioje konferencijoje pasakė: „Stebint ŠMC veiklą, akivaizdu, kad čia rodomas tik vienos rūšies menas. Brukamas principas, jog ultramodernus menas yra savaime vertingas. Po novatoriškumo skraiste slepiasi kūrybinis bejėgiškumas. Radikalus postmodernizmas prilygintinas radikaliam marksizmui. Lietuvoje sudarytos šiltnamio sąlygos postmodernybės barbariškumui“. **Svajonė ir Paulius Stanikai**, dirbantys Paryžiuje, konferencijai atsuntė atvirą laišką, kuriame teigė: „Didžioji problemų dalis – direktoriaus nepakeičiamumas. Tai atvedė į akliavimą. Norint permainingų, pirmiausia reikia pakeisti

dabartinį direktorių K. Kuizina“.

Nacionalinės premijos laureatas dailininkas Valentinas Antanavičius, apie ŠMC direktorių spaudoje rašė: „Tai šiuolaikinio biznio, bet ne kultūros vadybininkas, reklamos meistras. Jis sugebėjo į ožio ragą suriesti kultūros ministeriją ir Dailininkų sąjungą. Jis išduoda licenciją Dailininkų sąjungai suruošti vieną parodą per metus su privalomu kuratoriumi iš užsienio. Apie direktorių spiečiasi būrelis pataikūnų. ŠMC tapo K. Kuizino biznio centru – rūsiuose įkurtas naktinis klubas „Terminalas“. Kiemas, kuris buvo skirtas skulptūroms, virto automobilių stovėjimo aikštele. ŠMC salėse tuščia – nei žiūrovų, nei meno kūrinių, tik užta kelias televizorius“. V. Antanavičius siūlo prisiminti direktoriaus kuruotą parodą „Olandų biuras“. Iš Rembranto tėvynės buvo atvežtas milžiniškas falas ir pristatytas conceptualus projektas – siekia iš įvairių Europos miestų surinkti vyrų spermą, išskirti labai veiklų ir progresyvių spermatozoidą. Ketinta apvaisinti savanorę moterį,

parodą uždaryti, o parodos eksponatus perduoti valdžiai. Teisėjas vadovavosi 2008 metais priimtu įstatymu, kuriame parašyta, kad „miręs kūnas turi būti kapinėse“. Tik Lietuvoje – tyla. Lietuva – neribojamos savivalės šalis politikoje, versle, ypač kultūroje.

V. Antanavičiaus ir A. Stasiulevičiaus pastebėjimus visiškai patvirtina charakteringiausių parodų duomenys. 1996 m. parodoje „Šiuolaikinis britų menas“ ŠMC pirmą kartą buvo eksponuojamos dramblis išmatos. 1997 m. buvo parengtas E. Janso projektas – „Šūdo (atsiprašome!) atmetimas yra metafizinis. Amžinoji ugnis prie nežinomo kareivio kapo arba parlamento“. Ji turinti degti, naudojant išmatų garus. 1999 m. kuratorius Artūras Raila parodoje pristatė „Septynis nusižudymo būdus“. 1999 m. Elkės Kirystufek eksponavo nufilmuotą autorės tuštinimosi procesą. 2001 m. lietuvišką iš Londono pristato muilo gabaliukų, pavogtų iš visuomeninių tualetų įvairiuose pasaulio miestuose, parodą su smulkiu vagystės faktų

šis „kūriny“ buvo išimtas iš trienalės ekspozicijos ŠMC patalpose.

Tegul kritiškų nuomonių pristatymą užbaigia žinomo **Šiaulių universiteto menotyrininko prof. Vytenio Rimkaus** išvada. Ji labai lakoniška: „Šiuolaikinio meno centras – lietuvių dailės laidojimo kontora“.

Akivaizdu, kad ŠMC pretenduoja į alternatyvųjį meną, vaizduojantį sukilimą prieš dominuojančią kultūrą. Bent taip jis funkcionuoja Vakarų pasaulyje. Bet ką bendro su galingų Vakarų kultūrų dominavimu turi iš represuojančios totalitarinės valstybės gniaužtų išėjusi lietuvių kultūra? Ji daugiau šaukiasi globos negu atakų. Jeigu mūsų krašte kas dominuoja, tai jau ne tiek lietuvių, kiek Holivudo ir panašaus profilio kultūra. Galima tik apgailestauti, kad ŠMC, vergiškai transplantuojantis alternatyviojo meno pavyzdžius iš Vakarų pasaulio, yra visiškai aklas suprasti, prieš ką sukyla. Žinoma, jie turi sukilimo teisę: niekas neketina ir nesiūlo iš ŠMC steigėjų atimti teisę mėgautis savo pramogomis. Bet kodėl jie naudojasi parama tos valstybės, prieš kurios kultūrą maištauja? Kodėl už bet kokias sau ir savo rato žmonėms pasidarytas pramogas turi mokėti valstybė, t. y. mokesčių mokėtojai? Kodėl visose gyvenimo srityse ir galų gale visuose kituose menuose darbai yra atrenkami pagal aukščiausius darbų kokybės kriterijus, pozityvų, visuomeninį reikšmingumą, t. y. kvalifikuotumą, profesionalumą, turiningumą, prasmingumą, meistriskumą, talentingumą, išliekamumą, o toje srityje, kuri kažkada vadinosi dailė – viskas atvirksčiai: tiesiog užtenka *paniekos* kultūrai, civilizacijai, žmonėms, *akibroksito* ir netramdomo *įžūlumo*. Mokesčių mokėtojai turi teisę ir priedermę reikalauti, kad valstybė pirmiausia remtų didžiausias ir patvariausias vertybes įkūnijančią kūrybą. Menas turi būti *vertas jo išlaikymo*, atitikti jo išlaikymo kaštus, kad būtų jam naudojama įvairiose pozityvios veiklos srityse sunkiai uždirbami žmonių pinigai. Paradoksaliausia čia yra ne tai, kad ŠMC organizatoriai stokoja profesionalumo, skirtingai funkcijai atlikti adekvataus išsilavinimo, elementaraus takto, kad platiną perdėm mėgėjišką ir civilizuotiumą anihiliuojančią, infantilųškumą kontrkultūrinius pokštus eksponuojančią, išliekamosios vertės neturinčią, primityviam suvokėjui adresuotą produkciją, galinčią išspausti šypseną ir susidomėjimą bene tik patiems rengėjams, bet kad už tą kontrkultūrinę produkciją, už savo pačių ribotą mentalitetą tenkinančius papokštavimus teko visuomenei apmokėti dvejopa kultūros vertybių sąskaita. Pirma, šis jo menas teritoriją įsibrovęs gegužiukas iš geriausių ir pagrindinių parodinių erdvių išstūmė aukščiausius profesionalumo standartus puoselėjančią ir istoriniame atsinaujinimo procese aktyviai dalyvaujančią dailės kultūrą. Antra, jos nihilizmas, gyvenimo neigimas ir niekinimas yra apmokamas sąskaita tų mokesčių mokėtojų, kurie triūsia, kad būtų stiprinamas, palaikomas ir išsaugojamas visų kultūros sričių prasmingumas ir visuomeninis reikšmingumas.

Jonas Petronis ir kiti

PAVELDAS

Jūrinio kultūros paveldo samprata ir apsauga (2)

Algimantas GRAŽULIS

Pabaiga, pradžia Nr. 9

Lietuvoje galiojančių Jūros teisės aktų esminiai reikalavimai nesuderinti su Aplinkos apsaugos bei Planuojamos ūkinės veiklos poveikio aplinkai vertinimo įstatymais. Priešingai nei Aplinkos apsaugos bei Planuojamos ūkinės veiklos poveikio aplinkai vertinimo įstatymuose, LR jūros teisės sistemoje, pirmiausia LR Jūros aplinkos apsaugos įstatyme, sąvoka „jūros aplinka“ apibrėžiama tik išimtinai gamtinė aplinka (žr. [1] apibrėžimą žemiau), ignoruojant joje esančias antropogenines sistemas ar jų komponentus bei elementus, t. y. ignoruojamas visas jūrinis kultūros paveldas ir net dideli teritoriniai-erdviniai jo dariniai, istoriškai susiformavę vertingi ar net kultūriniais simboliais tapę jūriniai kultūriniai kraštovaizdžiai, vertingi istoriniai uostamiesčiai, uostai, nuskendę senoviniai laivai ir kt. Laikantis tokio apibrėžimo ir jo logikos, nesudėtinga nustatyti, kad jūra plaukiantis tradicinis burlaivis arba nugrimzdęs istorinis uostas, mus pasiekę senovinių uostų akvatorijos su įranga jau nėra jos aplinkos elementai ar dalys ir apskritai nėra jūros aplinkoje (žr. [1] apibrėžimą žemiau). Kita vertus, šiame įstatyme pateiktas laivo apibrėžimas iš dalies lyg ir paneigia kai kurias esmines šio apibrėžimo nuostatas ir logiką (žr. [2] apibrėžimą žemiau). Tačiau laivas, nors, kaip nurodyta, ir yra plaukiojantis jūros aplinkoje (jis apibrėžtas kaip ir Helsinkio konvencijoje, kurioje nurodyta, kad laivas „eksploatuojamas jūros aplinkoje“) vis tik netampa šios aplinkos elementu, nes dirbtiniai atsiejamas ir traktuojamas kaip jos svetimkūnis, t. y. beveik blogybė. Todėl visiškai nekeista, kad Klaipėdos istorinių jūrų uostų akvatorijos, įskaitant Dangės upės atkarpą iki senojo geležinkelio tilto (žr. jūrų uostų sampratą bei apibrėžimus teisės aktuose bei 1997 m. Tarptautinės jūrų teisės vadovelyje, 28–29 p.), ir kiti istorinių Klaipėdos uostų bei kelių vandenys nėra valstybės saugomų kultūros vertybių – Klaipėdos senamiesčio bei istorinės šio miesto dalies – sudėtinis ir neatsiejamas komponentas bei šių kultūros vertybių teritorijų dalys. Deja, be istorinių vandenų, be akvatorijų, farvaterių, reidų uostamiestis, ypač jo istorinis jūrų uostas, o tiksliau apibūdinus – uostai, yra apskritai nesuvokiamas ir neįmanomas. Jo kultūrinis kraštovaizdis, panoramos, siluetai netenka pagrindinio prigimtinio elemento, be kurio uostas nefunkcionuoja, t. y. tampa visiškai kitu struktūriniu dariniu.

Tai jau ne tik jūrinio kultūros paveldo sampratų dalykai, bet ir Valstybinės kultūros vertybių apskaitos bei apsaugos problemos.

Kaip jau iš dalies pastebėjome ir šiame pranešime, sąvoka „aplinka“ plačiai vartojama ir kituose LR (žr. Aplinkos apsaugos ir Planuojamos ūkinės veiklos poveikio aplinkai vertinimo įstatymus) bei tarptautinės teisės aktuose (žr. Europos architektūros paveldo apsaugos konvenciją) jau kita, materialųjį antropogeninį pradą (komponentą) kaip neatsiejamą aplinkos dalį integruojančia, o ne kategoriškai atskiriančia, prasme, todėl neatitinka susiaurintais jūros aplinkos sampratoms.

Pateikiu tuos LR Jūros aplinkos apsaugos įstatyme nustatytus sąvokų apibrėžimus, be kurių šis praneši-

Dvistielis 55,47 m ilgio A klasės lenkų burlaivis (brigas) „Fryderyk Chopin“, „The Tall Ships 2009 Baltic“ regatos dalyvis, pastatytas 1992 m., registruotas Ščecino (Szczecin) uoste baigiantis jūrų šventei (2009 08 03) išplaukia iš Klaipėdos jūrų uosto

mas būtų nepakankamai išsamus ir aiškus:

[1] – „**jūros aplinka** – gyvosios ir negyvosios gamtos elementai, esantys jūroje, virš jūros ir žemės gelmėse po jūra (oras, vanduo, ir žemės gelmės po jūros dugnu, jų gamtos ištekliai)“ (3 str. 7 d.); [2] – „**laivas** – bet kokio tipo laivas, neatsižvelgiant į jo vėliavą, plaukiojantis jūrų aplinkoje, įskaitant laivus su povandeniniais sparnais, oro pagalve, laivus galinčius veikti po vandenu, ir plūdurojančius aparatus“ (3 str. 12 d.); [3] – „**jūros rajonas** – LR vidaus vandenys, teritorinė jūra ir išskirtinė ekonominė zona“ (3 str. 9 d.); [4] – „**teritorinė jūra** – Lietuvos Respublikos pakrantės 12 jūrmylių pločio Baltijos jūros vandenų juosta, kuri yra sudėtinė Lietuvos Respublikos teritorijos dalis ir kurios ribas su gretimomis valstybėmis nustato LR tarptautinės sutartys ir visuotinai pripažinti tarptautinės teisės principai bei normos“ (3 str. 17 d.; 2008 m. Įstatymo redakcija); [5] – „**vidaus vandenys** – Lietuvos Respublikos Kuršių marios ir jūrų uostų akvatorijos ir rytus nuo linijos, jungiančios labiausiai į jūrą nutolusius jūrų molų taškus“ (3 str. 19 d.). Kita vertus, dešimtaine Įstatymo skirsnelyje nustatyta jūros rajono pakrantės apsauga (52–58 str.; 2008 m. Įstatymo redakcija), tačiau neapibrėžta pati „jūros rajono pakrantės“ sąvoka. 52 straipsnyje nustatyta, kad „jūros rajono pakrantės vertingiems arba būdingiems kompleksams bei rūšims, paukščių migracijos, žiemojimo, rinkimosi, žuvų neršto vietoms išsaugoti Saugomų teritorijų įstatymo nustatyta tvarka gali būti steigiamos saugomos teritorijos“. Taigi LR teisinėje sistemoje kultūros vertybių teritorinės apsaugos teisiniai pradmenys yra nustatyti. Tik reikėtų juos papildyti ir / ar detalizuoti jūrinio kultūros paveldo apibrėžimais (sąvokomis) ir nuostatomis. Juk aki-vaizdu, kad šiame įstatyme turima omeny tik pakrantės (ne kranto!) ir tik vertingų arba būdingų gamtinių kompleksų teritorinė apsauga. Kol kas tai įrodo ir Lietuvos saugomų teritorijų plėtojimo praktika.

Gi jūros rajono pakrantės objektų, kompleksų teritorinę apsaugą, įskaitant ir saugomas vietas, reikėtų susieti ir su kranto (pajūrio, pamario) jūrinio kultūros paveldo kompleksų ir vietovių teritorine apsauga. Tokia apsaugos sistema padėtų įteisinti šių jūrinio kultūros paveldo darinių kompozicinę-estetinį vientisumą, dirbtinai neskaidant jų į atskirus, dirbtinai suformuotus sausumos ir jūros aplinkos teritorinius kompleksus. Viena vertus, nei viename iš šių įstatymų (turiu omeny JAAI ir STI) ir neapibrėžta, kas yra ta „jūros rajono pakrantė“. Kita vertus, Jūros aplinkos apsaugos įstatymo 54 straipsnyje yra nuoroda į Pajūrio juostos įstatymą (Žin., 2002, Nr. 73–3091), kuriame tokio sausumos ir jūros aplinkos dirbtinio atsiejimo jau nebėra. Jame nustatyta priešingai – [6] – „**pajūrio juosta** – sausumos (kopagūbris, prieškopė, klifas, paplūdimys) ir jūros akvatorijos (povandeninis šlaitas iki 20 m gylio izobatos) dalis, kurios apsaugos ir naudojimo režimą nustato įstatymai ir kiti teisės aktai“; [7] – „**akvatorija** – tam tikras natūralaus arba dirbtinio vandens baseino (jūros) plotas“; [8] – „**rekreaciniai ištekliai** – gamtinės ir kultūrinės kraštovaizdžio vertybės (taigi ir jūrinio kraštovaizdžio kultūros paveldo), kurios gali būti ar yra naudojamos rekreacijai“. Įstatyme nustatytos pajūrio juostos sudedamosios dalys apima ir visą Kuršių neriją, ne siauresnę kaip 100 metrų nuo jūros kranto linijos sausumos teritoriją, besidriekiančią nuo Latvijos Respublikos sienos iki Klaipėdos uosto šiaurinio molo ir LR teritorinių vandenų Baltijos jūros akvatoriją iki 20 m gylio izobatos (žr. 4 str.). Tačiau ir šiame įstatyme aptiksimė diskutuotinų dalykų, ypač jūrinio kultūros paveldo sampratą tema. Pavyzdžiui, kyla abejonių, kaip reikėtų suprasti sąvoką „Kuršių nerijos... žemyninio pajūrio kraštovaizdis“ (žr. 3 str. 1 d. 1 p.) ir pan.? Be to, aki-vaizdu, kad tokiu apibūdinimu vėl sukeliamos abejonės dėl kraštovaizdžio ir netgi visos pajūrio juostos vientisumo.

Nors ir gerokai vėluodama, Lietuvos Respublika 2003 09 09 m. paga-

liau ratifikavo su pareiškimu Jungtinių Tautų „Jūrų teisės konvenciją“, priimtą 1982 12 10 Montego Bėje, ir Susitarimą dėl šios konvencijos XI dalies įgyvendinimo, priimtą 1994 07 28 (Žin., 2003, Nr. 107–4784 ir Nr. 107–4787).

1997 m. ratifikuota Helsinkio konvencija, t. y. 1992 m. Baltijos jūros aplinkos apsaugos konvencija su Helsinkio komisijos priimtomis rekomendacijomis (Žin., 1997, Nr. 21–499; 21–494) iš esmės reglamentuoja Baltijos jūros aplinkos apsaugą ir nustato jos taršos prevencijos reikalavimus bei sistemą. Konvencijos preambulėje kalbama apie istorinę ir dabartinę ekonominę, socialinę bei kultūrinę Baltijos jūros baseino vertę. Daugiau užuominų apie kultūros paveldo dalykus šioje Konvencijoje nėra. Lietuvoje galioja ir MARPOL 73/78, t. y. 1973 m. Tarptautinė apsaugos nuo teršimo iš laivų konvencija, papildyta 1978 m. Protokolu ir Lietuvos Respublikos priimtomis pataisomis bei kiti jūros aplinkos gamtosauginio pobūdžio teisės aktai, kuriuose kultūros paveldo apsauga apskritai nenustatyta. Juose nėra net tokio paveldo sąvokos.

Povandeninio kultūros paveldo apsaugos konvencija, jos ypatumai ir taikymo problemos

2006 metais Lietuva ratifikavo 2001 metų UNESCO Povandeninio kultūros paveldo apsaugos konvenciją (*Convention on the Protection of the Underwater Cultural Heritage*). Deja, tai padaryta patyliukais. Šis dokumentas nebuvo nagrinėtas ar bent jau aptartas viešai. Nebuvo diskutuota ir tarpinstitucinėje plotmėje. Konvencijoje irgi nėra sąvokos „jūrinis kultūros paveldas“ ar kitų su jūriniu kultūros paveldu tiesiogiai siejamų sąvokų. Tačiau joje kalbama tik apie jūros aplinką. Bent taip galima numanyti atidžiai ją perskaičius. Tiesa, Konvencijos 28 straipsnyje („Deklaracija dėl vidaus vandenų“) yra nustatyta jos galiojimo išplėtimo galimybė, kad „ratifikuodama, priimdama, patvirtindama šią

Konvenciją ar prisijungdama prie jos arba bet kada vėliau bet kuri valstybė arba teritorija gali padaryti pareiškimą, kad Taisyklės (žr. Konvencijoje 1 str. 9 apibrėžimą bei Konvencijos priedą) galioja vidaus neįjūrinio pobūdžio vandenims“. Tačiau Lietuva iki šiol tokio pareiškimą nepadarė, todėl teisinių išlygų dėl vidaus vandenų sau nesukūrė.

Povandeninio kultūros paveldo apsaugos konvencijoje nustatytas net tiesioginis ryšys su JT Jūrų teisės konvencija (3 str., 8 str. ir kt.) bei nurodyti net šios Konvencijos laikymosi reikalavimai (8 str., 11 str.). Tačiau Povandeninio kultūros paveldo apsaugos konvencija turi labai rimtą trūkumą. Jis yra veiklos, susijusios su povandeniniu kultūros paveldu, apibrėžime (žr. žemiau Konvencijos 1 str. 6 dalį), kuris yra dviprasmiškas, todėl neužkertama kelio povandeninio kultūros paveldo sunaikinimui (o gal jis tik blogai išverstas iš lietuvių kalbą?) vykdamas didelės apimtys ūkinę veiklą (pvz., uosto, farvaterio ar kitus jūros gilimo ar kitokius statybos darbus. Kitas svarbus teisės aktas – techninis statybos reglamentas – STR 1.07.02:2005 „Žemės darbai“ apskritai nenustato tokių žemės darbų (jūrų uostų akvatorijų ar farvaterių gilimo ir kt.) kaip povandeninių žemės darbų, t. y. darbų, kurie vienaip ar kitaip gali būti susieti su jūrinio kultūros paveldo apsaugos problematika.

Konvencijoje apibrėžta, kad „**povandeninis kultūros paveldas** – visi kultūriniai, istoriniai ar archeologiniai žmogaus egzistencijos pėdsakai, kurie iš dalies arba visiškai, su pertraukomis arba nepertraukiamai po vandeniu yra išbuvę ne mažiau kaip 100 metų“, ir nurodyta, kad tai yra „vietovės, konstrukcijos, pastatai, dirbinių ir žmonių palaikai kartu su jų archeologine ir gamtine aplinka; laivai, orlaiviai, kitos transporto priemonės ir jų dalys, jų kroviniai arba kitokios turinys kartu su jų archeologine ir gamtine aplinka; ir priešistoriniai objektai“ (1 str. 1 d.). Taip pat apibrėžta, kad „**Zona** – jūros ir vandenyno dugnas bei gruntas, esantys už nacionalinės jurisdikcijos ribų“ (1 str. 5 d.); kad „su povandeniniu kultūros paveldu susijusi veikla – veikla, kurios pagrindinis objektas – povandeninis kultūros paveldas ir kuri tiesiogiai ar netiesiogiai gali fiziškai pakenkti povandeniniam kultūros paveldui“ (1 str. 6 d.); kad „**taisyklės** – su povandeniniu kultūros paveldu susijusios veiklos taisyklės, minimos šios Konvencijos 33 straipsnyje“ (1 str. 9 d.).

Konvencijoje nustatyti tik du privalomi pripažinimo povandeninio paveldo kriterijai – jo buvimas po vandenu ar dalinai po vandenu, su pertraukomis ar nuolat, ne mažiau kaip 100 metų. Tiesa, nurodomos išimties dėl jūros dugne paklotų vamzdžių ir kabelių, taip pat dėl kitų jūros dugne paklotų ir dar naudojamų instaliacijų. Tokie objektai ar įrenginiai nepripažįstami (nelaikomi) povandeniniu kultūros paveldu.

Akiivaizdu, jog kai kurie objektai, pavyzdžiui, dauguma orlaivių, ir netgi kai kurios vietovės, nors ir ilgainiui arba dėl įvairių kitų aplinkybių yra atsidūrę jūros aplinkoje (pvz., orlaivis pašaukamas karo metu ar nukrenta sugedus varikliui, arba laivas nuskęsta kartu su kroviniu arba kitokiu turiniu ir t. t.), neturėjo ir neturi sąsajų su jūrine kultūra ir jos paveldu, tačiau kai atitinka abu Konvencijoje nustatytus privalomus kriterijus, jie laikytini povandeniniu paveldu. Prieiname prie išvados, kad labai dažnai povandeninis

kultūros paveldas, ypač kai kalbama apie nuskenčius krovinius, su jūrine kultūra bei jūriniu kultūros paveldu turi tik tiek bendro, jog buvo plukdomas jūra (miltai, kavos pupelės, automobiliai, gėrimai ir t. t.) ir tokiais atvejais neturėtų būti laikomas jūriniu kultūros paveldu vien todėl, kad atsidūrė po vandeniu. Ir priešingai, daug jūrinės kultūros paveldo objektų, vietovių ar jų dalių yra sausumoje arba vidaus vandenyse (jau minėta istorinė Nemuno jūrų uostų ir priplaukų sistema), nepriskirtuose jūrinei aplinkai, t. y. pagal LR galiojančią teisinę sampratą (įskaitant ratifikuotas konvencijas) net nėra jūros aplinkoje arba joje yra tik dalis vietovės, komplekso, jūriniam kultūros paveldui priskirtino kraštovaizdžio ar panašiai. Pagal aukščiau nagrinėtą susiaurintą jūros aplinkos apibrėžimą jūros aplinkai nepriskirtinos istorinių Klaipėdos, Šventosios jūrų uostų dalys, esančios sausumoje bei jų akvatorijos Šventosios ir Dangės upių žiotyse ir pan. Netgi jūros krantas, koks jis bebūtų, natūralus ar su antropogeninių sistemų dalimis bei elementais, pagal minėtą apibrėžimą jau nėra jūros aplinkos dalis. Pavyzdžiui, Klaipėdos uostamiesčio, Kuršių nerijos kraštovaizdžiai dažniausiai vadinami pajūrio kraštovaizdžiais (žr. Pajūrio juostos įstatymo 3 str. 1 d. 1 p.), ar tik kultūriniais kraštovaizdžiais, tačiau iki šiol vengiama juos nagrinėti bei išskirti pagal jūrinę kultūrinę jų prigimtį ir sociokultūrinę terpę. Juk atlikus detalę analizę paaiškėja, kad šie kraštovaizdžiai yra jūros ir žmogaus sąveikos rezultatas. Dėl jų reikėtų apsispręsti ar tie kraštovaizdžiai, kuriuose dominuoja jūrinės kultūros ir jos paveldo kompleksai, objektai bei vietovės turėtų būti priskirti kultūriniam jūrinio paveldo kraštovaizdžiams. Pagal šiuos požymius juos ir reikėtų klasifikuoti.

Ryškiausias inertiško požiūrio bei teisinės painiavos pavyzdys yra Kuršių nerija. Įteisintą Kuršių nerijos nacionalinio parko teritoriją sudaro sausumos ir vandenų dalys. Kuršių nerijos kultūrinį kraštovaizdį sudaro sausumos bei jūros aplinkos (pagal jau minėtą susiaurintą jūros aplinkos apibrėžimą) dalys. Pagal kultūrinę ir gamtinę prigimtį šis darinys yra kultūrinis jūrinio paveldo kraštovaizdis. Jis sukurtas

savo užmačioms, savo kultūrai šiame siaurame ir trapiame žemės lopinyje įtvirtinti ir plėtoti.

Antai M. Pretorijus nurodo: „Tikėtina, kad Kuršių ir kitų nerijų atsiradimą lėmė šiaurės rytų vėjas, nes jūroje yra daug smėlio kalnų, kurie kai kada iškyla ir tampa salomis <...>, „Neriu“ prūsiškai reiškia „būti po vandeniu“ (ten pat, 425 p., 16 paragrafas); pusė mylios nuo Klaipėdos, ties Smeltės kaimu, marios buvusios tik tokio pločio, kad vyras lengvai galėjo numesti akmenį į kitą krantą, tačiau dabar marių plotis siekia pusę mylios, ir dažnai jos dar pasiglemžia nemažai sausumos (Matas Pretorijus, „Prūsijos įdomybės arba Prūsijos regykla“, II t., trečioji knyga „Prūsijos topografija“, 423 p., 15 paragrafas). Kai įplaukos ar priplaukos būdavo neištisomai jūros srovių, vėjų, ar žmonių užpildomos smėliu, akmenimis ar panašiai, nuskandinant laivus, uostų vietos buvo keičiamos. Klaipėdai taip nutiko dėl išskirtinės gamtinės aplinkos ir nuoseklios bei kryptingos žmogaus veiklos, nors tokio pavojaus būta ne kartą.

Tačiau grįžkime prie teisės aktų nagrinėjimo. Konvencijoje nustatytas povandeninio kultūros paveldo išsaugojimo *in situ* prioritetas (2 str. 5, 10 d.). Beje, ši nuostata atitinka analogiškas Europos archeologijos paveldo apsaugos konvencijos nuostatas. Nustatytas deramas ir pagarbus elgesys su visais žmonių palaikais jūrų vandenyse. Nustatyta, kad iškeltas povandeninis paveldas saugomas, konservuojamas ir tvarkomas taip, kad būtų užtikrintas ilgalaikis jo išsaugojimas“ (3 str. 6 d.). Nustatyta, kad valstybės, šios Konvencijos Šalys, skatinamos sudaryti dvišalius, regionų ir kitokius daugiašalius susitarimus, kurie atitiktų Konvenciją, ir plėtoti jau esančius susitarimus povandeniniam kultūros paveldui išsaugoti. Sudarant tokius susitarimus labai svarbu pritaikyti Konvencijos nuostata, kad valstybės gali priimti taisykles ir nuostatus, kurie užtikrintų geresnę povandeninio kultūros paveldo apsaugą, nei nustatyta Konvencijoje (6 str.). Konvencijoje nustatyta, kad valstybės turi išimtinę teisę reguliuoti ir suteikti leidimą vykdyti su povandeniniu kultūros paveldu, esančiu savo vidaus vandenyse ir teritorinėje jūroje, susijusią veiklą. Be to, valstybės reikalauja, kad

ne vėliau kaip po metų, o po to ne rečiau kaip kas dveji metai (23 str. 1 d.). Visuomenė turėtų būti informuota, kas Lietuvai atstovauja šioje srityje ir kas yra nuveikta tarptautinėje plotmėje. Kyla klausimų, kodėl apie tai nesame informuoti? Tai kas ir kaip vis dėlto atstovaus Lietuvai š. m. rugpjūčio ar rugsėjo mėnesį, o gal jau atstovavo?

Reikia pridurti, kad Nekilnojamojo kultūros paveldo apsaugos įstatyme (2005 04 20 įsigaliojusi Įstatymo redakcija) taip pat yra apibrėžta povandeninio kultūros paveldo sąvoka (3 str. 3 d. 2 p.). Jame nustatytas apibendrintas reikalavimas dėl povandeninio kultūros paveldo apsaugos (17 str. 1 d. 4 p.), dėl jo vietovių ir objektų teritorijų nustatymo (11 str. 4 d.), tačiau veiksminga ir vientisa teisinė šio paveldo apsaugos sistema iki šiol neparengta. Minėtame 17 straipsnio punkte nurodyti vidaus vandenys, teritorinė jūra ir gretutinė zona, tačiau neregulamentuota veikla LR išskirtinėje ekonominėje zonoje, kurios ribos nustatytos 2004 metų Vyriausybės nutarimo Nr. 1597 1.2 punktu. Neužsiminta ir apie kitas tarptautinėje jūrų teisėje apibrėžtas jūros aplinkos dalis. Beje, Kultūros ministerijai ir Lietuvai iki šiol aktualūs minėto nutarimo 2.4 bei 2.2 (ši punktą ne visai teisingai pavesta įgyvendinti tik Aplinkos ir švietimo ir mokslo ministerijoms) punktai, kuriuos reikėtų pradėti įgyvendinti (žr. toliau tekste). Nekilnojamojo kultūros paveldo apsaugos įstatyme, taip pat nėra išskirta ir apibrėžta jūrinio kultūros paveldo sąvoka (jos nėra ir JT Jūrų teisės konvencijoje, tačiau Povandeninio kultūros paveldo apsaugos konvencija, kaip jau minėta, orientuoja mus ir į kokybiškesnę apsaugą). Gal reikėtų šia jos nuostata pasinaudoti.

Viešoji erdvė: jūrinio paveldo samprata ir ypatumai

Tarptautinėje viešojoje erdvėje bei tarptautinės teisės aktuose, tarptautiniuose susitarimuose, kituose dokumentuose dominuoja gamtosauga (jūros aplinkos apsauga ir išsaugojimas) ir jos prioritetinės sritys – spartėjanti klimato kaita, jūros aplinkos tarša, kai kurių gyvūnijos rūšių ar porūšių

Roterdamo uosto muziejus (HMR) (mums labai naudinga patirtis), Sneek įlankos klubas (CVS), Nacionalinė istorinių laivų apsaugos asociacija (LVBHB), Nyderlandų Žuvų Zeilverries asociacija (NVBZ), Jūrinė visuomeninė organizacija „Old Glory“ (NVORG), Kilmingų asmenų jachtų fondas (steigėja – NL karalienė), Hunkerių (Hoogaars) fondas (SBH), Burinių kuterių fondas (SKZ), Pelkių pylimų fondas (SLV), Boterių (seniausias burlaivių tipas) apsaugos asociacija (AJBB), Laivų savininkų asociacija „Old Glory“ (VBOG), Lašišų gaudytojų asociacija Židiny – „Scouw“ (VBZ), Motorinių vilkikų asociacija (VDMS), Klasikinių jachtų asociacija „Sharp“ (VKSJ), (K. Franko pateikti duomenys). Turbūt reikšmingiausia jūrinio kultūros paveldo apsaugos ir racionaliųjų jo naudojimo nevyriausybinė organizacija yra „Europos jūrinis paveldas, Europos tradicinių plaukiojančių laivų asociacija“ (*European Maritime Heritage (EMH, the European association for traditional ships in operation)*), kurios tikrieji nariai yra aštuonios galingos jūrinės valstybės – Danija, Suomija, Prancūzija, Vokietija, Nyderlandai, Norvegija, mūsų artimoji kaimynė jūroje – Švedija ir Didžioji Britanija. Be to, organizacija apjungia gausybę nevalstybinių bei nacionalinių jūrų muziejų (ne mažiau kaip 18), nevyriausybinės tradicinių jūrų laivų apsaugos organizacijų ir yra tradicinių plaukiojančių laivų apsaugos ir naudojimo organizacija. Jos nariai taip pat dalyvauja milžiniškoje (daugiau kaip 100 įvairių klasių bei dydžių burlaivių), tradicinėje Europos masto regatoje, kuri pavadinta „2009 metų Baltijos didžiųjų burlaivių regata“ („The Tall Ships' Races Baltic 2009“). Šią regatą organizuoja daugiau nei prieš penkiasdešimt metų susikūrusi Didžiojoje Britanijoje registruota tarptautinė mokojo buriavimo organizacija „Sail Training International“ (STI), kuri nusprendė susigrąžinti į jūras istorinius burlaivius ir surengė jų lenktynes iš Tornbio uosto pietryčių Anglijoje į Lisaboną. Pirmoji „Tall Ships“ regata įvyko 1956 metais, o jubiliejinės, 2006 metų regatos, maršrutas vėl nusidriekė į Lisaboną.

Klaipėda siekė tapti „Tall Ships“ regatą priimančiu uostu, todėl ilgą laiką palaikė ryšius su STI bei laikėsi uostams-pretendentams privalomų sąlygų: Lietuvos nacionalinės įgulos nuolat dalyvaudavo regatoje, o savivaldybių, Klaipėdos uosto ir Klaipėdos jūrinio buriavimo klubo atstovai – metinėse konferencijose. Konsultuotasi ir su kaimynais latviais, nes 2003 m. Ryga buvo pripažinta tų metų regatą geriausiai organizavusiu miestu. 2004 m. lapkričio mėnesio pabaigoje Galicijoje, senų jūrinių tradicijų Ispanijos uoste prie Atlanto vandenyno, La Korunoje įvyko generalinė STI konferencija, kurioje dalyvavo daugiau kaip dvidešimties valstybių atstovai iš trijų žemynų (Europos, Australijos, Šiaurės Amerikos). La Korunos miestas, kurio simbolis – vienintelis pasaulyje iš romėnų laikų išlikęs švyturys – Heraklio bokštas, buvo labai svetingas Lietuvai. Tuomet buvo gautas oficialus STI prezidento Nigel'o Rowe'o kvietimas Klaipėdai dalyvauti konkurse dėl „Tall Ships“ regatos priėmimo 2009 m.

2009 metų liepos 31 d. ir prasidėjo „The Tall Ships' Races Baltic 2009“ regata, kurioje dalyvavo 99 gražuoliai burlaiviai. Jie Klaipėdos uoste viešėjo iki rugpjūčio 3 dienos. Ši regata, susieta su Klaipėdos jūrų švente, buvo ištisai įspūdingas reginys bei renginys. Tačiau Lietuvoje jūrinio kultūros paveldo organizacijos deramai neremiamos valstybės ir savivaldybių (pvz., Jūrinės istorijos ir kultūros klubas „Budys“),

yra silpnos, mažai veiksmingos, nedalyvauja tarptautinių organizacijų veikloje. Kai kurie netgi valstybiname Kultūros vertybių registre esantys istoriniai laivai jau daug metų trūnija ir nyksta netvarkomi ir menkai pri-

GDYNĖJE registruotas didysis A klasės, 108,8 m ilgio, 1982 m. pastatytas Lenkijos burlaivis „Dar Młodzieży“, „The Tall Ships Races Baltic 2009“ dalyvis išplaukia iš Klaipėdos uosto paskutinę Jūrų šventės ir regatos viešnagės Klaipėdoje dieną (2009 08 03)

žiūrėti Klaipėdos pilies ir bastionų komplekso teritorijoje.

Strateginiuose Lietuvos Respublikos planavimo dokumentuose turi būti aiškiau suformuluota, kad Lietuva – jūrinė valstybė ir užtikrinta, kad jos jūrinis kultūros paveldas realiai taptų strateginio Valstybės ilgalaikės raidos (plėtros) planavimo objektu, Valstybės strateginio planavimo dokumentų ir kitų planų bei programų integruota dalimi, kaip Lietuvai labai svarbus ir savitas elementas, jūrinės kultūros pagrindas ir neatsiejama jos raidos (tęstinumo) dalis. Lietuvos Respublikos ilgalaikės Valstybės raidos strategijoje turi būti suformuluota nuostata, kad Lietuva – jūrinė valstybė.

Išvados ir pasiūlymai

1. Siūlau inicijuoti dviejų kultūrų ir jų paveldo sampratą įteisinančių bei jūrinį kultūros paveldą reglamentuojančių tarptautinių bei LR teisės aktų rengimą ir jau esančių pakeitimus bei papildymą:

1.1. pakeisti teisės aktų leksiką, orientuojant ją ir į jūrinio kultūros paveldo apsaugą bei tausojamąjį naudojimą.

1.2. tikslinga suformuluoti ir įteisinti jūrinio kultūros paveldo sampratą, sąvokų apibrėžimus (jūrinio kultūros paveldo, jūrinio kultūrinio kraštovaizdžio, jūrinės archeologijos, jūrinio povandeninio kultūros paveldo, jūrinės povandeninės archeologijos ir kt.) ir jo apsaugos reikalavimus.

2. Siūlau atakingom institucijom parengti Barcelonos chartijos ir jos komentarų oficialų lietuvišką vertimą ir parengti jos nuostatų taikymo rekomendacijas.

3. Siūlau Lietuvos Respublikos Vyriausybei:

3.1. sudaryti darbo grupę, kuri suformuluotų valstybinę jūrinio kultūros paveldo sampratą;

3.2. inicijuoti valstybinę jūrinio kultūros paveldo sampratos įtvirtinimą bei įteisinimą.

4. Siūlau LR Seimui ir Vyriausybei suformuoti jūrinio kultūros paveldo apsaugos, įskaitant kultūrinę tradiciją, politikos pagrindines kryptis.

5. Įgyvendinant LR teritorijos bendrojo plano sprendinius bei Europos kraštovaizdžio konvenciją:

5.1. parengti tarptautinius dokumentus – Baltijos jūros baseino šalių transnacionalinio jūrinio kultūrinio

Karštą 2009 m. rugpjūčio trečiąją dieną tūkstančiai žiūrovų ant uosto molų mojuodami palydėjo iš Klaipėdos jūrų uosto į atvirą jūrą išplaukiančius burlaivius – Klaipėdos jūrų šventės bei regatos „The Tall Ships Baltic 2009“ dalyvius

ilgalaikio teigiamo žmogaus sambūvio su jūros aplinka (jūriniu klimatu, bangomis, panirusiomis slenkančiomis kopomis ir t. t.). Jūra tai pasiglemžia dalį sausumos, tai atiduoda... Amžiams slenkant nerija ar atskiros jos dalys baltų kopų pavidalu tai panirdavo, tai vėl iškildavo virš jūros... Kai žmonės iškirto miškus, jai grėsė visam laikui vėl panirti kartu su visais žvejų kaimeliais. Tačiau žmogus pajuto galimą netektį ir pradėjo dirbti, kūrė ir kūrė bei kantriai ir nuosekliai įgyvendino savo kūrybos projektus, panaudojo jūros jėgą ir klimatą, ir visą jos įspūdingą aplinką

šiai veiklai būtų taikomos Konvencijoje nurodytos Taisyklės (7 str.). Šių Taisyklių įgyvendinimu turėtų pasirūpinti Kultūros ministerija.

Labai svarbi Konvencijos 19 straipsnio 3 dalies nuostata dėl informacijos slaptumo apie povandeninio kultūros paveldo atradimą ir vietą. Taip pat labai svarbus Konvencijos priedas ir neatsiejama dalis yra jau minėtos Taisyklės (žr. 33 str. ir priedą „Su povandeniniu kultūros paveldu susijusios veiklos taisyklės“).

Konvencijoje nustatyta, kad UNESCO generalinis direktorius sušaukia Konvencijos šalių susirinkimą

bei biologinės įvairovės išsaugojimo problematiką, ir apskritai, jūrų aplinkos ekosistemų stabilumo užtikrinimas. Jų įgyvendinimo priežiūrai ir kontrolei yra sudaromos solidžios tarpvalstybinės ir valstybinės institucijos.

Iš esmės kitokia situacija yra su jūrinio kultūros paveldu. Čia vyrauja tarptautinės bei nacionalinės nevyriausybinės organizacijos bei solidūs nevalstybiniai muziejai. Kai kuriose valstybėse, pavyzdžiui, Nyderlanduose jos itin gausios ir veiksmingos. Šioje valstybėje yra Autentiškų garinių ir motorinių vilkikų išsaugojimo fon-

Jūrinio kultūros paveldo samprata ir apsauga (2)

■ Atkelta iš 13 p.

kraštovaizdžio specialųjį apsaugos ir formavimo planą bei programą;

5.2. parengti ir / ar tobulinti Lietuvos Respublikos strateginio planavimo dokumentus, įskaitant apskrities, savivaldybių teritorijų bei miestų ir miestelių bendruosius planus bei saugomų teritorijų specialiojo planavimo dokumentus jūrinio kultūros paveldo ir jo kraštovaizdžio apsaugos bei atskleidimo linkme;

5.3. Klaipėdos apskrities teritorijos bendrajame plane ir kituose pajūrio regiono planavimo dokumentuose, taip pat Klaipėdos miesto bendrajame plane, turi būti atskleista Klaipėdos miesto ir jos prieigų (objektų, vietų ir vietovių) jūrinė kultūros prigimtis, suplanuota darni raida bei vystymas, pagrįstas jūrinio kultūros paveldu ir tradicija.

5.4. Rengiant planus, programas: būtina atsižvelgti į jūrinę Klaipėdos ir jos prieigų prigimtį ir prioritetu laikyti (suplanuoti) su istoriškai susiformavusiomis jūrinės kultūros funkcijomis susijusią jūrinio kultūros paveldo arealų vietų, vietovių, objektų paskirtį. Rengiant esamos būklės analizę, prognozę ir sprendinius, derėtų atskleisti jūrinio kraštovaizdžio ypatumus ir nustatyti paveldosaugos principais pagrįstą jo apsaugą, raidą bei formavimą. Be to, sprendiniai turėtų būti orientuoti jūrinio kultūros paveldo atskleidimui, išryškintiui ir išsaugojimo strategijai bei priemonių sistemai nustatyti, jūrinio gyvenimo būdo tradicijų tęstinumo palaikymui užtikrinti.

5.5. Siekiant atkurti ir palaikyti ženklus, simbolius (pvz., atkurti sunaikintą bakeną), interjerus ir kitus jūrinės sociokultūrinės terpės atributus. Kaip jau minėta, rekomenduotina kultūrinio jūrinio paveldo kraštovaizdžio, panoramų, siluetų savitumui ir charakteriui išsaugoti, t. y. jūrinio kultūros paveldo sancaupų, junginių ir jų vizualinės aplinkos apsaugos tikslais steigti specializuotas jūrinio paveldo saugomas teritorijas.

6. Nustatyti jūrinio kultūros paveldo apskaitos ir jos ypatumų pradžmės (ypač istorinių uostų akvatorijų ir kitų uostų vandenų bei ten esančių statinių ar jų elementų privalomos apskaitos reikalavimus);

6.1. Atsižvelgti į LR teritorijos bendrojo plano kraštovaizdžio ir kultūros paveldo apsaugos sprendinius ir Klaipėdos nekilnojamojo kultūros vertybių teritorijas nustatyti ir apskaitą formuoti jūrinio kultūros paveldo fizinių, funkcinių teritorinių-erdvinių struktūrų ar darinių pagrindu. Pvz., jūrininkų kvartalai, uostai. Jūros vandenys, senųjų uostų (Dangės, Darbų, Žiemos, Senojo pilies, Šventosios, senojo Šventosios ir kt.) akvatorijos, prieplaukų vandens, Dangės uosto ir upės vandenys priskirti Klaipėdos senamiesčio (U17), istorinės miesto dalies (U16), iš dalies ir Smiltynės (U14), istorinių uostų ir prieplaukų teritorijoms. Vadovaujantis aukščiau įvardintomis nuostatomis bei kriterijais, reikia tikslinti esamas jų teritorijas bei sudaryti naujus nekilnojamojo kultūros vertybių, jų kompleksų ar junginių teritorijų ir apsaugos zonų planus. Jūrinio kultūros paveldo objektų teritorijas (sklypus) būtina registruoti Nekilnojamojo turto registre ir kadastrė. Tai įgyvendinti ypač aktualu dabar, nes kol kas prarasta tik dalis Klaipėdos ir jos prieigų jūrinio paveldosaugos teritorijų.

Vokietijos Bremeno uoste registruotas seniausias iš didžiųjų A klasės burlaiviu ir vienas gražiausių 1906 m. pastatytų 62,6 m ilgio burlaivis „Alexander von Humboldt“, „The Tall Ships raises Baltic 2009“ dalyvis išplaukia iš Klaipėdos uosto paskutinę Jūrų šventės ir regatos viešnagės Klaipėdoje dieną (2009 08 03)

do. Šiuo metu taip pat yra vykdomi ir planuojami milžiniškų apimčių Klaipėdos uostų statybos bei rekonstrukcijų darbai. Įgyvendinus kai kuriuos planus bus iš esmės pakeistas istorinis kultūrinis kraštovaizdis.

7. Parengti jūrinio kultūros paveldo teritorinės apsaugos rekomendacijas (nuostatus) bei specializuotų saugomų jūrinio kultūros paveldo vietovių ir / ar teritorijų steigimo galimybių studiją bei sistemos sukūrimo pasiūlymus;

7.1. Valstybės institucijos kartu su Klaipėdos miesto savivaldybe turėtų inicijuoti valstybinių ir savivaldybės specializuotų jūrinio paveldo saugomų teritorijų steigimą ir skelbimą (pagal kompetenciją) Klaipėdos jūrinio nekilnojamojo paveldo, kultūrinio kraštovaizdžio, panoramų, siluetų savitumui ir charakteriui išsaugoti, t. y. jo sancaupų, junginių ir jų vizualinės aplinkos apsaugos bei tradicinio gyvenimo būdo gaivinimo, tęsimo ir palaikymo tikslais. Pradėti reikėtų inicijuojant ir įsteigiant bent vieną specializuotą Klaipėdos jūrinio kultūros paveldo apsaugos prioriteto saugomą teritoriją.

7.2. Reikėtų sukurti valstybinę ir savivaldybių specializuotų jūrinio kultūrinio kraštovaizdžio saugomų teritorijų sistemą, jūrinio kultūrinio kraštovaizdžio ir kompleksų apsaugai užtikrinti.

8. Koordinuoti Jūrinio paveldo tarybos, Klaipėdos valstybinio jūrų uosto direktijos, Klaipėdos valstybinio jūrų uosto plėtojimo tarybos, Klaipėdos valstybinio jūrų uosto direktorių tarybos ir kitų jūrinio paveldo būklę įtakojančių struktūrų veiklą vadovaujantis paveldosauginiais reikalavimais.

9. Inicijuoti Kuršių nerijos priskyrimo kultūrinio kraštovaizdžio jūriniam paveldui procesą.

10. Plėtoti Lietuvos ir tarptautinio jūrinio turizmo infrastruktūrą, grindžiamą jūrinės kultūros tęstinumo nuostatomis bei jūrinio kultūros paveldo integravimo principais:

10.1. užtikrinti jūrinio paveldo (nekilnojamojo kultūros vertybių (objektų) ir jų kompleksų bei liekanų) išsaugojimą, kokybišką tvarkybą ir tausojamą panaudojimą bei atgaivinti, palaikyti ir puoselėti jūrinio gyvenimo būdo tradiciją;

10.2. būtina apskaityti, atgaivinti – konservuoti, restauruoti ir pritaikyti jachtų sportui išlikusių senuosius Klaipėdos bei jos prieigų uostus ir prieplaukas bei jų fragmentus; taip pat Šventosios senuosius uostus.

11. Saugoti, prižiūrėti bei atkurti jūrinės sociokultūrinės terpės atributus (ženklus, simbolius, interjerus ir kt.).

12. Pareikalauti iš Klaipėdos valstybinio jūrų uosto direktijos bei kitų institucijų Planuojamos ūkinės veiklos poveikio aplinkai vertinimo ataskaitų, taip pat informacijos apie Povandeninio kultūros paveldo apsaugos konvencijos reikalavimų įgyvendinimą (žr. Taisyklių 10 taisyklės „n“ p.), taip pat informacijos apie LR Nekilnojamojo kultūros paveldo apsaugos, Saugomų teritorijų įstatymo bei kitų jūrinį kultūros paveldą reglamentuojančių įstatymų įgyvendinimą vykdam Klaipėdos valstybinio jūrų uosto gilnimo ir rekonstrukcijos darbus.

13. Atkreipti LR Vyriausybės, Susisiekimo ministerijos, Klaipėdos valstybinio jūrų uosto plėtojimo tarybos, Klaipėdos valstybinio jūrų uosto direktijos, Klaipėdos valstybinio jūrų uosto direktorių tarybos ir Kultūros ministerijos bei Kultūros paveldo departamento dėmesį, jog nekilnojamojo kultūros vertybių – urbanistinių vietovių – Klaipėdos senamiesčio (U17), Klaipėdos miesto istorinės dalies (U16), Smiltynės (U14), Pasaulinio paveldo sąrašo objekto – Kuršių nerijos nacionalinio parko – dalys ir elementai, kitos nekilnojamosios ir kilnojamosios (laivai K105-K112) kultūros vertybės bei kompleksai yra uosto teritorijoje.

14. Kol nesuformuota valstybinė Lietuvos Respublikos jūrų kultūros paveldo samprata ir jo apsaugos plėtros strategija, būtina laikytis bendrųjų galiojančių konvencijų ir įstatymų paveldo apsaugos reikalavimų bei užtikrinti ne tik uosto teritorijoje esančių kultūros paveldo objektų apsaugą;

14.1. papildyti LR Klaipėdos valstybinio jūrų uosto įstatymo 11 straipsnį 17 punktu, atstatant Uosto direktijai nustatytas pagrindines kultūros paveldo apsaugos funkcijas ir taip užtikrinant veiksmingesnę Uosto kultūros vertybių apsaugą pagal Nekilnojamojo kultūros paveldo apsaugos įstatymo 9 straipsnio 3 dalies (dėl aptiktos nekilnojamosios kultūros vertybės įregistravimo, aptiktos vertingosios savybės atskleidimo ir apsaugos reikalavimų patikslinimo ir kt.), 11 straipsnio 4 dalies (dėl povandeninio paveldo teritorijų ir apsaugos zonų) bei 14 straipsnio 3 dalies (dėl valdytojo pareigų) reikalavimus;

14.2. būtina veiksmingiau įgyvendinti LR Klaipėdos valstybinio jūrų uosto įstatymo 11 straipsnio 8 punkto reikalavimus dėl mokslinių tyrimų organizavimo ir aktyviau organizuoti antropogeninės aplinkos komponento – Uosto kultūros paveldo – mokslinio tyrimo darbus.

■ Atkelta iš 9 p.

mokslininku, dar reikia ir organizacinių sugebėjimų. Pagaliau net jei tokia mokslinė mokykla susiformuoja, ją išlaikyti gali būti nepaprastai sunku. Moksle taip ir turi būti, nes nėra tiesių kelių, kurie vestų tik į priekį. Deja, viskas juda sinusoidė, bet ne tiesė. Tai natūralu, todėl labai nepergyvenu, kai matau esamą nuosmukį. Juk po nuosmukio turi ateiti pakilimas – tai dėsningsumas. Pagaliau visko numatyti neįmanoma. Kas galėjo pagalvoti, kad Geologijos institutas, turėjęs 220 patyrusių darbuotojų, pasistatęs naują instituto pastatą (beje, taip pat akad. A. Sidorenkos dėka), per metus išleisdavęs iki šimto ir daugiau spaudos lankų leidinių ir straipsnių, staiga patirs tokį kolapsą.

ML. *Institutas nebuvo pasirengęs darbai naujomis sąlygomis, konkuruoti tarptautinėje mokslinėje erdvėje?*

A. Grigelis. Net sunku komentuoti. Nėra mokslo politikos, praradome kompleksiskumą, kas apskritai būtina gamtos mokslams. Šiandien Geologijos ir geografijos institutas sunkiai laikosi, bet neabejojau, kad atsigaus. Moksle nebūna, kad institucija visą laiką būtų tik kalno viršūnėje ar tik duobės dugne.

Algimantas Grigelis apie Vytautą Gudelį (2)

ML. *Gal Lietuva pernelyg maža, kad galėtų plėtoti tokius mokslus kaip geologija ir geografija? Bent jau tokiu mastu, kaip kad ligi šiol tie mokslai buvo plėtojami.*

A. Grigelis. Pasakyčiau, kad nėra nei didelių, nei mažų tautų, yra tik didesnės ar mažesnės teritorijos. Kiekviena tauta yra didi savo paveldu, papročiais, gyvenimo suvokimu ir kitomis vertybėmis. Nebūkime vienpusiški, vargu ar teisinga teigti, kaip neretai girdime, kad „tas“ mokslas yra geresnis, o „anas“ prastesnis. Niekas negali nuspėti, kada iškils naujas deimantėlis ir duos pradžių naujai idėjai, išradimui, mokslinei mokyklai. Bet talentus reikia pastebėti, juos globoiti, suteikti išsilavinimą ir raiškos galimybes. O ką net ir tas talentas sukurs – vienas Ponas Dievas težino.

Laikas net ir geologams yra svarbiausias teisėjas

ML. *Tai kaip apibendrinamas apibūdintumėte tokį Lietuvos mokslo fenomeną kaip Vytautas Gudelis?*

A. Grigelis. Atsakysiu ilgamečio Vilniaus universiteto rektoriaus akad. prof. Jono Kubiliaus, kurio garbingą jubiliejų minėsime birželį, žodžiais. Kai 1980 m. mirė mūsų žymusis geologas akad. prof. Juozas Dalinkevičius, praėjus keleriems metams, apsilankėme pas rektorių J. Kubilių. Sakome: „Reikėtų profesorį J. Dalinkevičių pagerbti atminimo lenta Vilniaus universiteto Didžiąjame kieme“. Rektorius ir sako: „Taip, bet nereikia skubėti, nes tikrąją asmenybės vietą moksle parodys tik laikas“. Rektorius toliau nekommentavo, kiek tas laiko nuosprendis turėtų tęstis, bet man dabar atrodo, kad turėtų praeiti bent koks pusšimtis metų, kai išaiškėja mokslininko vieta.

Tą patį galėtume pasakyti ir apie V. Gudelį. Laikas jam suteiks deramą vietą, tik šiandien svarbu, kad mokslininkas nebūtų pamirštas, o tam reikia apie jį kalbėti. Tai turėtų būti mūsų universitetų priedermė – minėti mūsų didžiuosius.

ML. *Ar minime, dažnai prisimenime išėjusiuosius?*

A. Grigelis. Turėjome puikią mokslininkę, pedagogę, visuomenės veikėją Valeriją Čepulytę (1904–1987). Ji atliko Lietuvos geomorfologinius tyrimus, sudarė geomorfologinį ir pleistoceno paleopaviršių žemėlapius, apibūdino visą Lietuvos kvartero stovymą sandarą. Ištyrusi Pietų Lietuvos kvartero sluoksnius, rezultatus apibūdino ir 1968 m. Vilniaus universitete apgynė geologijos ir mineralogijos mokslų daktarės (habil.) disertaciją, daug metų vadovavo Geologijos ir geografijos instituto kvartero geologijos ir geomorfologijos sektoriui. Ir ką gi? Dar nepraėjo 25-eri metai po žymiosios geologės mirties, bet ar studentai ką nors galėtų pasakyti apie šią mokslininkę?

Kalbu apie atminties perimamumą, informacijos perdavimą. Jeigu to perimamumo nebus, ar nebus taip, jog ir apie V. Gudelį po ketvirčio amžiaus studentai nebus net girdėję? Labai nenorėčiau, kad taip nutiktų.

ML. *Jaučiatės savotišku misionieriumi, išleides knygą, kurios viršelyje puikuojasi Vytauto Gudelio vardas ir nuotrauka? Net ir daugeliui metų praėjus, į rankas paėmęs šią knygą skaitytojas jau žinos, kas buvo V. Gudelis.*

Jūros geologų kasdiena laivo „Vėjas denyje“, 1995

Norėčiau ta proga pagarbiai paminėti labai rimtą šios knygos leidybos mecenatą ir jam padėkoti.

ML. *2013 m. minėsime V. Gudelio 90-metį. Reikia, kad ant namo, kuriame profesorius gyveno, būtų atidengta jam skirtoji atminimo lenta.*

A. Grigelis. Profesorius gyveno Gedimino prospekte, kampiniame name Nr. 49 a, priešais Lietuvos nacionalinę Martyno Mažvydo biblioteką. Reikėtų atminimo lentos – gera mintis, už kurią galiau tik padėkoti. Reikėtų, kad kas nors imtųsi šią idėją įgyvendinti. Tai mūsų intelektualinis paveldas, kurį būtina įprasminti atminimo ženklu.

Bus daugiau

Kalbėjosi Gediminas Zemlickas

Anykštėnai pristatė naujas knygas

Vytautas Rimša,
Svėdasiškių draugijos „Alaušas“
narys, atsakingas už mokslinę veiklą

Vienas iš didžiausių 1992 m. Anykščiuose įkurtos Pasaulio anykštėnų bendrijos (PAB) struktūrinių padalinių yra Vilniaus anykštėnų sambūris (VAS, pirm. Rita Virbaliėnė). Sostinėje jis veikia nuo 1996 m. ir jungia daugiau nei šimtą įvairaus amžiaus ir profesijos narių, tarp kurių yra nemažai respublikoje žinomų mokslininkų. Į VAS sudėtį taip pat įeina ir jos veikloje dalyvauja čia esančios kraštiečių bendruomenės, įkurtos Anykščių rajono seniūnijų teritoriniu pagrindu. Tai – Vilniaus debeikičių, kavarskiečių, troškūničių klubai ar sambūriai, Svėdasiškių draugija „Alaušas“ ir kiti iš minėto rajono atskirų seniūnijų kilusių anykštėnų dariniai.

Per penkiolika metų VAS atliko daug reikšmingų kultūros, kraštotyros bei edukacijos darbų, sulaukė deramo kraštiečių dėmesio, pripažinimo ir palankaus šios veiklos įvertinimo. Itin teigiamai atsiliepiama apie kai kurias kuriamas ar puoselėjamas savas sambūrio tradicijas. Viena jų – susirinkus į Vilniaus universiteto Aulą ar kitą salę kasmet kartu pažymėti Atvelykį ir pasitikti kraštiečių parašytas bei išleistas naujas knygas. Šventės metu pasiekčiama naudinga mokslinė informacija apie naujausius leidinius, mokslinį bei kūrybinį kraštiečių įdirbį, pageriamieji knygų autoriai už jų ilgą, nuoseklų ir kruopštų triušą, pasiektus mokslinio ar literatūrinio darbo rezultatus. Tokios knygų sutiktuvės VAS vyksta jau keletą metų ir tapo kraštiečių laukiama švente.

Šiomet, balandžio 29 dieną švęsti Atvelykio VAS pakvietė visus šalies sostinėje gimusius, augusius ar gyvenančius anykštėnus ir jų bičiulius. Tą dieną į Vilniaus įgulos Karininkų ramovę susirinko nemažas būrys žmonių. Juos pasitiko kraštiečiai, atvykę iš Anykščių. Tai – Antano Vienuolio-Žukausko gimnazijos moksleiviai – šokėjai ir dainininkai (vad. mokytojos Asta Laskauskienė ir Violeta Mikučionytė). Svečiams padedant, salėje persipynė rimtos mokslininkų kalbos ir senovinės bei šiuolaikinės dainos, smagūs šokiai. Visus pasirodymus ir programą deramai surikiavo anykštėnams gerai pažįstamos dvi vakaro vedėjos – VAS pirmininkė Rita Virbaliėnė ir Jaunimo grupės seniūnė Indrėja Juciūtė.

Savo knygas kraštiečiams pristatė šeši anykštėnai. Pirmasis apie savo studiją „Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės išdas per dvidešimtmetį karą (1648–1667)“ kalbėjo Pasaulio anykštėnų bendrijos Garbės narys, Anykščių rajono Garbės pilietis, Anykščių Terešės Mikeliūnaitės kultūros ir daugelio kitų premijų laureatas, akademikas, habil. dr. Antanas Tyla. Minėtą mokslinę temą profesorius su pertraukomis tyrinėjo ir monografiją rašė beveik trisdešimt metų. Rinkdamas fragmentinę (visų izdo dokumentų nėra išlikusių) faktografinę LDK medžiagą, jis dirbo Lietuvos, Rusijos, Baltarusijos, Ukrainos, Lenkijos ir kitų šalių archyvuose.

Svarbus mokslinio darbo pasiekimas yra tai, kad pirmą kartą mūsų šalyje knygoje nuodugniai buvo išanalizuota, kaip veikė LDK žemės išdas užsitęsusių karo laikotarpiu ir koks buvo jo vaidmuo valstybės gynybai; atskleista, kokia gyvavo mokesčių sis-

Akademiką Antaną Tylą su nauja knyga pasveikino mokytojos Asta Laskauskienė ir Violeta Mikučionytė iš Anykščių

tema ir kokie politiniai sprendimai priimti išdui papildyti; kokios buvo įplaukos ir išlaidos, bei jų pinigine raiška ir santykis su tikraisiais poreikiais; kokie visuomenės sluoksniai ir kokią dalį mokesčių mokėjo. Monografija susilaukė aukšto mokslinio įvertinimo. 2010 m. už knygą autoriui buvo įteikta speciali Lietuvos banko ir Lietuvos Mokslų akademijos Vlodo Jurgučio premija.

Daug naujų ir kiek anksčiau išleistų savo leidinių kraštiečiams atvežė Generolo Jono Žemaičio Lietuvos karo akademijos Humanitarinių mokslų katedros profesorius, habil. dr. Algirdas Ažubalis. Tarp jų – mokomoji priemonė studentams „Logikos pratimai“ ir

jos terminija, kaip ėmė tyrinėti bei tvarkyti karybos terminus. Svariausias akstinas buvo tai, kad atkūrus Lietuvos kariuomenę, jos terminijoje liko daug svetimybų ir netvarkos – netgi trūko kai kurių savų terminų. Keletą metų dirbant „ranka rankon“ su kalbininkais, buvo pasiekta gan teigiamų rezultatų, kurie vėliau ir rado vietą minėtoje knygoje.

Tiems kraštiečiams, kurie susidomėjo profesoriaus moksline veikla ar knygomis, priminsime, kad pravarvart būtų susipažinti su neseniai Lietuvos karo akademijos išleista išsamia prof. habil. dr. Algirdo Ažubalio darbu „Bibliografija“. Joje pristatyti visi apginti moksliniai darbai, mo-

(1901 08 03–1982 07 08) profesinė, mokslinė ir visuomeninė veikla, aptariamąs spūstos problemas, mokslinių tyrimų kryptys ir gauti rezultatai, skelbiami svarbiausieji moksliniai ir kiti straipsniai, išspausdinti Lietuvoje bei užsienyje, laišakai ir kiti autentiški dokumentai (Plačiau žr.: „Mokslo Lietuva“, 2011, Nr. 4). Antroje – „Jonas Kuprionis skautas“ atskleistas profesoriaus požiūris į visuomeninę skautijos veiklą Lietuvoje, aiškina mokslininko nuostatos į jauno žmogaus psichologinį bei fizinį pasirengimą gyvenimui, kūrybai ir darbui, pavyzdžio ir savistabos reikšmė jų ugdymo procesams. Autoriaus žodžiais, rašydamas knygas, jis įdėjęs daug kruopštaus darbo ir širdies, nes jo dėdė, prof. J. Kuprionis buvęs iš tų įvairiapusių asmenybių, kuriomis Lietuva gali didžiuotis.

Lietuvių literatūros klasiko Jono Biliūno giminaitis, inžinierius statybininkas Vytautas Biliūnas kraštiečiams pasakojo, kaip gimė mintis parašyti autentiškais išgyvenimais paremtą prisiminimų knygą „Prarastieji Paviriniai“. Svarbiausius savo gyvenimo įspūdžius jis užsirašinėjęs seniai, tačiau sėsti rašyti knygą niekada neketinęs. Darbo ėmėsi geranoriškai skatinamas rašytojo Kęstučio Astrausko, Anykščių rajono Liudvikos ir Stanislovo Didžiulių viešosios bibliotekos Leidybos ir kraštotyros skyriaus vedėjos Audronės Berezauskienės ir kitų geradarių. Knygoje jis aprašė vaikystėje pamiltą gimtąjį Pavirinių kaimą ir sodiečius. Itin daug joje yra pažintinės-kraštotyros ir faktografinės medžiagos. Aprašoma ir Sibiro tremtis, į kurią autorius su šeima pateko okupacijos metais. Knyga sudaro dvi dalys, gausiai iliustruotos nuotraukomis. Įdomu tai, kad visus įvykius knygoje autorius stengiasi vertinti vien iš vaiko sampratos pozicijų – esą knygų šia tema suaugusiesiems ir taip jau daug prirašyta. Leidinys buvo pristatytas Anykščiuose bei gimtuose Kurkliuose. Ten sulaukta nemažo susidomėjimo.

Skulptorius, pirmųjų Lietuvoje kraštovaizdžio skulptūrų ir Europos parko kraštovaizdžio autorius, viešosios įstaigos Europos parkas ir Liubavo

muziejų įkūrėjas, Nacionalinės pažangos premijos laureatas Gintaras Karosas klausytojams pristatė savo knygas „Europos parkas“ ir „Liubavas“. Pirmoje jų jis pasakoja kuriamo Europos parko istoriją, supažindina su plačia jo kultūrine veikla, rašo apie ateities parko viziją. Knygoje „Liubavas“ supažindina su kadaise garsaus dvaro, dabar – kuriamo Liubavo technikos paveldo ir istorijos muziejaus istorija, archeologiniais, architektūriniais ir kitais tyrinėjimais, buvusio dvaro pastatų architektūra ir daile, šeiminkais. Nemažai vietos skirta vandens malūno restauravimo darbams, jo pritaikymui kultūros bei kitoms visuomenės viešoms reikmėms. Rašydamas knygą, autorius daug laiko skyrė istorinių dokumentų paieškai šalies muziejuose ir archyvuose. Jų reikėjo, norint išsaugoti senųjų pastatų ir buvusio parko autentiškumą.

Iki XX a. vidurio Liubavas, nors šeiminkai ir keitėsi, išliko aukščiausių valdžios pareigūnų nuosavybe ir buvo mėgiama aristokratų rezidencija. XVI a. Lietuvos ir Lenkijos valdovas Žygimantas Augustas dvarą paveldėjo iš savo tėvo Žygimanto Senojo. Vėliau jis priklausė Mikalojui Radvilai Rudajam, Golejevskiems, Krišpinai Kiršenšteinai, Teresei Tyzenhauzitei, Tiškevičiams. Paskutinieji iki 1940 m. jo valdytojai buvo Rapolas ir kiti grafi Silizieniai. Nemažai knygoje rašoma ir apie sukaupą restauravimo darbų patirtį. Rodos, autoriaus iniciatyvas ir darbus, atkuriant muziejų, lydėjo sėkmė. Dabar dvaras ir malūnas pradeda naują muziejaus gyvenimą.

Atvelykio šventės svečias, žurnalistas Tautvydas Kontrimavičius, atvežęs iš Anykščių naujus PAB leidinius, popietėje pristatė Ievos Simonaitytės premijos laureatės, fotografės, surengusios daugiau nei 50 teminių parodų, kurios iš viso eksponuotos apie 180 kartų, apdovanotos Lietuvos Didžiojo kunigaikščio Gedimino ordino Riterio kryžiumi Onos Pajedaitės knygą „Viską lengvai!“. Prelegento žodžiais, knygos autorės darbai – didelė mūsų šalies istorinė ir kultūrinė vertybė. Pastaruoju metu jos asmeniniai archyvai yra sukaupti ir sutvarkyti apie 65 tūkst. negatyvų. Onos Pajedaitės knygoje atspindimas visas autorės gyvenimo kelias: čia ir vaikystės prisiminimai, ir mokymosi bei studijų metai, ir pedagoginis darbas bei kūrybinė fotografės veikla, ir asmeninio gyvenimo akimirksnis.

Knyga parašyta labai nuoširdžiai ir aiškiai. Tekstai yra autentiški, išlikta vietos kalba ir stilius, nevengiama tarmybinių žodelių. Ji atspindi to laikotarpio ypatumus ir dvasią. Šalia emocijų išgyvenimų, knygoje gausu ir apibendrintų apmąstymų apie žmogaus būtį ar pašaukimą. Anot prelegento, „knyga įdomi, bet geriausia patiems ją perskaityti...“

Vakaronėje dalyvavusi autorė mielai rašė kraštiečiams autografus. Beje, visai neseniai (2010 m.) Ona Pajedaitė yra išleidusi savo fotografijų parodos, skirtos lietuvių literatūros kasiko Justino Marcinkevičiaus jubiliejui, katalogą. Jame rasime ir populiariausių mylimo poeto eilėraščių.

Programinę renginio dalį užbaigė svečiai – Anykščių Antano Vienuolio-Žukausko gimnazijos moksleivių šokių ir dainų ansamblis, o paskui vyko šilts, tradicinis anykštėnų bendravimas prie kavos puodelio.

VAS pirmininkė Rita Virbaliėnė ir sudarytojas Jonas Bagdonas rodo knygas apie miškininką, prof. Joną Kuprionį

Lietuvos edukologijos istorijos šakinės monografijos: „Matematikos didaktika Lietuvos pedagoginėje periodikoje (1945–1990 m.)“ bei „Logika ir mokyklinė matematika“. Profesorius taip pat supažindino su knygomis, parašytais kartu su bendraautoriais: „Karo pedagogika Lietuvoje (1918–1940 m.)“, „Karinis rengimas Lietuvos mokyklose (1929–1940 m.)“ ir „Valstybinė kalba Lietuvos kariuomenėje (1918–1940 m.)“. Jis prisiminė, kaip būdamas matematikos dėstytoju, susirūpino dabartine lietuvių kalba, ypač – karine

nografijos, mokomosios knygos ir vadovėliai, moksliniai, metodiniai ir mokslo popularinamieji straipsniai, tarptautinėse ir šalies mokslinėse konferencijose skaityti ir spausdinti pranešimai bei jų tezės ir kt.

Pedagogas Jonas Bagdonas kraštiečiams parodė dvi sudarytas knygas: „Jonas Kuprionis Miškininkas“ ir kiek anksčiau pasirodžiusią – „Jonas Kuprionis skautas“. Pirmoje joje aprašoma autoriaus giminaičio (motinos brolio), žymaus miškininko profesoriaus Jono Kuprionio

Poetui Justinui Marcinkevičiui atminti renginiai Seinijoje

Ąžuoliuką Kampuočiuose sodina poetas Mykolas Karčiauskas

Jo metu Kampuočiuose įkurtame Laisvės ąžuolyne buvo pasodintas ąžuoliukas poetui atminti. „Laisvės ąžuolynas“ yra šalia ūkininko Juozo Pečiulio iniciatyva miestelyje pastatyto Kovo 11-jai skirto Laisvės paminklo.

Renginyje taip pat dalyvavo Punsko viršaitis Vytautas Liškauskas, „Poezijos pavasario“ Seinuose organizatorius Sigitas Birgelis ir kiti svečiai.

Laisvės ąžuolyne medelius yra pasodinę žymūs Lietuvos politikai, menininkai, Lietuvos Seimo nariai. Pačiam seniausiam ąžuolui, pasodintam Lietuvos Nepriklausomybės atkūrimo akto signatarų, jau dvidešimt metų.

Seinijoje gegužės 18–19 dienomis taip pat vyko tradiciniai lietuviškos poezijos skaitymo renginiai, kuriuos surengti padėjo Lietuvos užsienio reikalų ministerija.

Juose dalyvavo lietuvių poetai Mykolas Karčiauskas, Jonas Liniauskas,

Stasys Stancevičius, Janina Aleksaitė, aktorė Irena Plaušinaitytė ir tautiečiai iš Punsko poetai Sigitas Birgelis ir Jolanta Malinauskaitė-Vektorienė.

Poetai gegužės 18 dieną skaitė eiles Seinų „Žiburio“ gimnazijoje, Punsko lietuvių kultūros namuose, susitiko su Punsko Kovo 11-osios licejaus bei Dariaus ir Girėno pagrindinės mokyklos ir gimnazijos mokiniais, mokytojais, lankėsi Albino Žukausko sodyboje, prūsų ir jotvingių gyvenvietėje, susitiko su Seinijos kaimų ir miestelių gyventojais.

Punsko lietuvių kultūros namuose vyko poezijos vakaras J. Marcinkevičiui atminti. Be poezijos skaitymų ir koncerto, vakaro dalyviai galėjo pamatyti naujai sukurta S. Birgelio filmą „Baladė apie poetą Justina Marcinkevičių“.

Šventę gegužės 19 dieną vainikavo „Poezijos pavasario“ Seinuose svečių sakomos kalbos, skaitomos eilės ir lietuviškų mokyklų moksleivių koncertas.

Pavasario šventę surengė Punsko „Aušros“ leidykla ir Lenkijos lietuvių draugija.

URM Informacijos ir viešųjų ryšių departamentas
Spaudos ir viešųjų ryšių skyrius

Leidinyi skirtas iškiliesiems zanavykams

„Mūsų genetinis kodas šaukiasi gyvybės medžio simbolikos. Ant stalo vazelėje pamerkiamė gėles, beržo, liepos ar ąžuolo šakelę, padedame iškankinto lino staltiesę, vandens ąsotį kaip gyvybės ir atsigavimimo šaltinį, uždegame žiburį – gyvą liepsnelę – kaip amžinąją ugnį, kuri buvo seniai, seniai... Ir dabar tokia pati. Galime susodinti savo na-

miškius, draugus, giminaičius – mus tyliai suvienys, suburs tokie seni ir paprasti dalykai: ugnis, vanduo ir žemės želmenėlis.

Žmogus turi šviesti kitiems“, – rašo Irena Lukoševičiūtė-Skulčienė.

Klaipėdoje įsikūrusi leidybinė grupė „Druka“ iškiliesiems zanavykams leidžia kronikinį leidinį „Novužės krašto vaikai“, kuris turi didžiulę ne tik krašto tyrinę, bet ir mokslinę reikšmę.

Šio tęstinio leidinio numatoma išleisti 12 tomų. Šiuo metu intensyviai rengiamas 9-tasis „Novužės krašto vaikai“ tomas, kuriame bus rašoma apie iškiliosius zanavykus, gimusius 1936–1947 metais. Jeigu laikote save iškilioju zanavyku ar zanavyke autobiografiją ir dvi datuotas nuotraukas (iš jų viena portretinė) siųskite „Novužės krašto vaikai“ rengėjui žurnalistui Bernardui Aleknavičiui, Vytauto g. 22–72, LT-92133, Klaipėda. Informacija telefonu 8 (46) 213845.

Renata Būdvytienė
Leidybinės grupės „Druka“ vadovė

Apdovanojo tyresne už gelę šypsena

Grafikos darbo autorius dailininkas Kęstutis Ramonas

Anelė ZURLIENĖ
Kaimo felčerė

Kokia bebūtų šventė ir nesvarbu, kur ji vyktų, jei per tris dienas neužsimiršta, kad ten buvai, vadinas – tai didelė šventė, nes jau užsiliko širdyje. Tada ranka pati susiranda popieriaus, jungia kompiuterį. Liejasi žodžiai, atsiranda noras išgyventomis šviesiausiomis akimirkomis pasidalinti su daugybe žmonių.

Arba – nusivylusiemis gyvenimu priminti, jog ir nelabai dideliame įvykyje galima atrasti didelį gėrio grūdą.

Neseniai per katalikiškąją pasaulio dalį įvairiausiomis formomis nusirito pagarbos Motinai banga. Motina – gyvybės Nešėja – meilės Šaltinis – kantrybės Indas – aukų Vermė... Atrodo, kas to nežino? Tačiau tikrąją motinos vertę bei dėkingumą dažniausiai pajuntame per vėlai, kai staiga nutrūksta nebylus Jos laiminimas. Tad brangiausia žmogui pasaulyje – MAMAI – nei gražių žodžių, nei švenčių niekad nebus per daug.

Motinos dienos šventė paminėta ir Prienų r. Žiūronių kaime, nutolusiame nuo Balbieriškio gerus septynis kilometrus. Į Vidupius pavadintos, keletą kaimų jungiančios bendruomenės namus susirinko nemažas būrys vietinių žmonių, svečių iš Kauno, Alytaus, Marijampolės, Prienų bei paviešėti į gimtinę sugrįžusių kraštiečių. Dangus balandžio trisdešimtąją nepagalėjo saulutės šviesos, todėl iš pradžių žmonės grupelėmis lūkuriavo kieme, prie stogastulpio „Šiluvos Marijai“, pastatyto Lietuvos vardo paminėjimo tūkstantmečio metais. Šįmet darbštieji vidupiečiai stogastulpį apjuosė originalia rožinio formos tvorele – maldos vainiku ir jau kasmetine

tradicija virstančios Motinos dienos šventės metu pasikvietė savo parapijos kunigą Remigijų Veprauską jį apšlakstyti šventuoju vandeniu. Klebonas Remigijus garsiai perskaitė kauniečio kun. A. Kazlausko sukurta ir stogastulpio postamente įrėžta maldą už Lietuvą.

Antra lauko apeiga – ąžuoliuko palaistymas. Tai atliko svečiai iš Seinų: lietuvių šv. Kazimiero draugijos pirmininkas Algirdas Vektorius ir pavaduotojas Jonas Dabulis. Praėjusį pavasarį medelį iš Merkinės girių nuo generolo Ramanausko-Vanago bunkerio į Žiūronis parvežė Vidupio bendruomenės pirmininkas ir daugelio kitokių idėjų sumanytojas Alfonsas Vitkauskas. O pasodino tie patys garbieji svečiai iš Seinų, taip pat per Motinos dienos šventę.

Viskas paprasta, simboliška, bet giliai prasminga.

Tarpduryje, einant į salę, Alfonsas Mekionis iš Balbieriškio tyliai tarstelėjo: „Prieš dvidešimt metų čia atlekdavome į šokius“. Kad būtų kas tada pasakęs, jog čia priklausime ir maldai... Tik žiūroniško A. Vitkausko pastangų dėka buvę kultūros namai nepavirto griuvėsiais, o toliau visapusiškai tarnauja žmonėms.

Salėje išklausėme kunigo Remigijaus aukojamų šv. Mišių už pašauktą Amžinybės Motinų atminimą, meldėme stiprybės ir Dievo

palaimos gyvoms mamoms nelengvoje jų kasdienybėje. Į sceną šalia kunigėlio užkopė salės šeimininko vaikaičiai – jau pirmokas Danielius Vitkauskas ir mėlynai žydinčiomis akutėmis jo sesutė mažoji Liepa. „Mama, aš tave myliu / Dieną, naktį branginu“, – deklamavo Danielius, – „Kaip žvaigždė tu man esi / Šviečianti manam kelyj...“. Prieš pilnutėlę salę žmonių vaikelis jaudinosi, rauda. Padėtį ištaisė šaunioji Liepa užmiršusi savo posmo paskutinę eilutę, akimirksniu sukūrė kitus žodžius, iškėlė rankutes aukštyn kiek siekia ir apdovanojo visus tyresne už gelę trimečio vaiko šypsena. Salėje sugriaudėjo plojimai.

Taigi... Aukštyn širdis!

Balbieriškietis Alfonsas jau pasidabruotais smilkiniais jaunystės salėje iškiliai paskaitė iš Mackių kilusios, tragiško likimo mokytojos Danutės Zieniūtės eileraštį Mamai. Šios neeilinės asmenybės poetinis palikimas jau spaustuvėje, deja, tik praėjus keturiems dešimtmečiams nuo žūties.

Kraštietės A.Sviderskienės žodžiams R. Aleksandravičius sukūrė muziką ir daina tapo kaimo himnu. Jį ir keletą dainų apie motinystę šauniai sudainavo vidupietės moterys su buvusią kultūros namų direktore garbiaja Julija Malinauskiene.

Pasidžiaugėme ir Magdalenos Karosaitės-Sinkevičienės knygele „Aš iš

Vaivos kaimo“. Knyga – biografinė autorės gyvenimo apybraiža, iliustruota autentiškais nuotraukomis. Tačiau perskaičius ima noras ją pavadinti meilės romanu. Įžangoje autorė rašo: „... neapleido mintis, kad reikia aprašyti tą mano vargingą gyvenimėlį“. Aprašė. Tiksliau, jos gyvenimo istoriją užrašė Sholastika Kavaliauskienė iš Alytaus, tačiau prisiekė, kad savo kūrybos neįdėjo, o tik užrašė gyvą, sodrią, liaudišką garbiosios Magdutės kalbą, paperkančią nuoširdumu. Kiekviena josios vargų eilutė dvelkia didele meile gyvenimui. Pabaigoje ši darbščioji bitelė sako: „Prisitaikau sau seniai kaime skambėjusią melodiją ir dainuoju: kaip obelis, Magdut, palinkus / galva baltumo jazminų / dar neseniai buvau mažytė / dabar gyvenimą baigiu...“

Visą dieną skambėjo nepavargstančios muzikantės, daugelio dainų autorės ir atlikėjos, gyvenimą paskyrusios kultūriniam darbui Genovaitės Švabienės vadovaujamo moterų ansamblio iš Luksnėnų giesmės ir dainos.

Šventės rengėjas ir vedėjas, bendruomenės pirmininkas A.Vitkauskas svečiams bei daugeliui vidupiečių išdalino šūsnį padėkų, visiems paspaudė ranką, pasidžiaugė nuopelnais ir buvimu draugėje. Zenonas Anušauskas nufilmavo visą dienos renginį. Jį galima pamatyti internete adresu www.internetinetv.lt.

Mokslo Lietuva

Vyriausiasis redaktorius Gediminas Zemlickas
Stilistės Reda Latušienė, Eglė Nešukaitytė
Dizainerė Giedrė Sperskaitė

Patarėjai: Antanas Kulakauskas, Jonas Puodžius,
Alfonsas Ramonas, Juras Ulbikas, Edmundas Kazimieras Zavadskas.
Redakcijos adresas: J. Basanavičiaus g. 6, 01118 Vilnius
El. paštas: mokslolietuva@takas.lt, tel. (8 5) 212 1235.
Laikraštis internete: <http://mokslasplius.lt/mokslo-lietuva>

Redakcija gerbia savo autorių nuomonę ir mintis, net jei ne visada joms pritaria. Perspausdinant ar naudojant laikraščio „Mokslo Lietuva“ ir jo internetinio puslapio <http://mokslasplius.lt/mokslo-lietuva> paskelbtą medžiagą būtina nuoroda į „Mokslo Lietuvą“. Laikraštis platinamas tik prenumeratoriams ir redakcijoje.

ISSN 1392-7191

Leidžia

UAB „Mokslininkų laikraštis“

SL Nr. 169

Spausdino

UAB „Sapnų sala“

S. Moniuškos g. 21, 2004 Vilnius

Tiražas 500 egz.